

Shree Raghunath Sanskrit Research Institute Library,
Jammu

No. ३२२ - घ

Title विद्यापरिणयनम्

Author ज्ञानन्दराम

Extent १३०

Age

Subject नारकम्

नं० ३२२
रि
विद्यापुण्यतम्

पत्राणि १३०

नं० ३२२-घ

१३० पत्राणि

तै ०३२२५
 विद्यापरीक्षापत्र
 १३ अक्टूबर
 १९२१
 श्री -
 आचार्य पद
 तैली

पत्र
 १३२१

विद्यापरिणयनारंभः
 श्री जीवदेवशरशास्त्रियज्ञानिलेख्यस्य
 तदनुदिवाकरस्यापि न विद्यसेवेत्यर्थः

२	६	३
५	५	१
३	३	३

वैभव

श्रीगणेशायनमः॥सत्यज्ञानसुखाद्वयोपिबहुधा रूपाणि विभ्र
 च्छिरादप्रज्ञेयविलासं विभ्रमं निजाविद्याविधेयीकृतः॥आनं
 दान्विषयोदिताननुभवन्भयःस्वयाविद्ययाप्रश्लिष्टःपरमा
 र्थभोगमुदितःपायादुमायाःपतिः॥क्रीडोद्याननिबुंजसीमनि
 सरवीचातुर्यतोमिश्रयोरुत्कूलप्रणयोदितेसरभसाश्लेषे मि
 थःप्रसूते॥संमोहस्तिमितासमग्रपुलकाविस्त्रस्तवेद्यांतरावृत्तिः

किंच

१

(३)

सा शिवयोरपारपरमानंदा शिवायास्तवः॥ अपिच॥ सज्जंतो मृ
गतस्त्रिकाजलनिधौ मुक्ताजिघृक्षारसाहंध्यापत्य कलादभुक्तिर
जताकल्पेषु संकल्पिनः॥ व्यावलांत्यविमर्शिनो यदवधिज्योतिः प
रं ज्योतिषांतस्सेतुर्जगतोऽखिलस्य तमसः पारं परं भातु वः॥ अपि
च॥ प्राग्जन्मीयत पः फलंतनुभृता प्राप्ते तमानुष्यकं तच्च प्राप्तव
ता किमन्यरुचितं प्राप्तुं त्रिवर्गं विना॥ तत्प्राप्तिश्च यथा भवेत्फलव

२

तीविभ्वोत्तरांशाभ्वन्तीतामहैतकलांकलानिधिकलामौकिर्विधनांशि
 वः॥ ॥नांघन्तेसूत्रधारः॥नेपथ्याभिमुखमवलोक्य॥मारिषहतस्ता
 वत्॥प्रविश्यपारिषाद्विकः॥२॥भावएषोस्मि॥स॥अत्रतंजानग
 रेदेशांतरादागताःपौरजानपदाजनाभगवत्यास्तावदानंदवल्पंवा
 यामहोत्सवदिदृक्षयासंघीभूताः॥सरसकवितानाम्नोहेमनःकषो
 पलतांगताःविहरणभुवःषट्दर्शन्याविवेकधनाकराः॥विदध

२

(३)

तितपोलभ्याः सभ्या इमे मम कौतुकं तदिह हृदयं नाद्ये नैतानुपासितु
मीहते ॥ पा ॥ कं पुनः प्रबंधमवलंब्य ॥ सू ॥ नन्वस्ति मम वशे सकल
शमधनजनहृदयानंदसमुद्घाटकं विद्यापरिणयनं नाम नवीनं
नाटकं ॥ पा ॥ कस्तस्य प्रबंधस्य कविः ॥ सू ॥ विद्वत्कविकल्पतरुरा
नंदरायमखी ॥ य एषः ॥ गुरुदेव द्विजभक्तो नैमित्तिकनित्यकाम्यक
र्मपरः ॥ दीनजनाधीनदयो विहरतिसमरे च विक्रमार्क इव ॥ यस्य कि

३

ल॥ आनंदरायमखिनोवाल्मीकेरिवयोगिनः॥ इतरापेक्षणात्सारः स्वतः
 सारस्वतोदयः॥ अपिच॥ नानापूर्वमहाक्रतुप्रणयनैरध्यात्मसंमर्श
 नैः कर्मब्रह्मपथप्रचारसविता षड्दर्शनीवल्लभः॥ तातोयस्पकिलैक
 राजवसुधाधौरंधरीगीष्पतिः शोणीपालकिरीटलालितपदः रघुनाथो
 नृसिंहाध्वरी॥ अपिच॥ यस्पतातानुजन्मापियशः पावितरिदुःखम्॥
 त्रिवर्गफलसंपन्नस्त्र्यंबकामात्यदीक्षितः॥ किंच॥ यस्मातो जनिदि

(४)

व्यसिंधुसलिलेयः स्वात्मविद्याञ्जितो येनाकारि सहस्रदक्षिणामख्योयः
संद्दिगञ्जयते ॥ सोयं चंबकराय यज्वतिलको विद्वत्कवीनां प्रभोर्य
त्ता तस्य न सिंह राय मखिनस्तल्पप्रभावो नुजः ॥ स तावद्विदं नाट
कमुचितेषु प्रयोक्तव्यमिति सबहुमानमस्मद्गौसमर्पितवान्
अनेन सुकरमभिरूपपरिषदनुरंजनमिति ममाध्यवसायः ॥ पा
भावः ॥ अपूर्वमप्राकृतसंविधानमुद्घुष्यते नाटकमेतदत्र ॥ रसानु

४

(४)

ततदागमांतप्रमेयसर्वस्वमिहेति

भावना.

भूतेरविच्छेदहेतोर्निरूप्यतां किंचिदिवेतिवृत्तं॥सूत्र॥युक्तमभिहितं॥
श्रूयतांतावत्॥यल्लाभतोवल्लभमस्तिनान्यत्आत्मासशेषीसकलाग
मानां॥येनाधिगम्यैतिगमांतशास्त्रप्रमेयतत्वंतद्विद्येतिवृत्तं॥पारि॥
भाववृत्तिमिश्रप्रभृतिभिरत्रप्रबोधचंद्रोदयरतिसंकल्पसूर्योदयर
तिभावनापुरुषोत्तमरतिचन्यबंधिनामबद्धाप्राचीनैः॥किमनेन
मिनवसंरंभेण॥सू॥शुष्मायद्यपिशास्त्रपक्षतिरसावन्यैःकवीद्वैरयं

४

(६)

त्वञ्जीलंन तिति क्षतेन सहते पात्रेषु चानौचितिं ॥ नेतुः शास्त्रमतां त्रिव
र्गफलसंपत्तिं विमुच्यात्य यो पत्या संचर्तुं सतेत दयमारंभोऽस्य संरंभ गु
तः ॥ पारि ॥ अद्वैतं वस्तुभृङ्गारो रसः ॥ अथ च निर्दोषतेति सर्वमिदं
मद्भुतं दृश्यते ॥ अथ वा ॥ विभ्वातिशायिलौ किकवैदिकलक्ष्मीविला
स व्यतिकरेण जगदाश्चर्यकुलपरंपरानामत एते ॥ एतत्प्रणीतम
भिनवमिदं नाटकमस्माभिरभिनीय तरतिवाद्यानसातिवर्तिननु

५

भाग्यमिदमस्माकं॥ परंतु श्रुतिस्मृतीतिहासागमतंत्रादि सिद्धनाना वि
धसांबशिवचरणपरिचरणतदनुसंधाननिरंतरित निखिलवास
रस्य तदंत राकपरिमितपरिशिष्टकतिपयमुहूर्तनिर्वर्तनीयचतुर्
दधिपरिमुद्रितसकलराज्यतंत्रस्य शरभ महाराजमंत्रिशिखामणे
रस्य जनकसनकसनंदनप्रमुखाभिनंदनतदीदृशमहाप्रबलनिबं
धनपटिमधौरंधरीयमिति मे महदाश्चर्यं॥ सत्र॥ किमुच्यते महदाश्च

(6)

र्यमिति॥ आबाल्यादपि पोषितो जनिमया प्रेम्णा तथा लालितस्तेनासौ
सरसामुपैतुकवितामानंदरायाध्वरी॥ इत्येकक्षितिपालवंशजलधेर्दे
व्यागिरंजातयाधीरश्रीशरभावनींद्रवपुषानूनं प्रसादः कृतः॥ अतः
किमसाध्यमेतस्य॥ तत्प्रणीतमिदं नाटकमिह प्रयुंजानः तदनुगुणस
कलगुणरमणीयानवभवतः सामाजिकानुपतिष्ठे॥ सामाजिकान्प्रति
किंचिदिव कर्णेदत्वा किं ब्रूथ॥ अप्राकृतसभाहृद्यानप्राकृतगिरो मताः॥

(6)

६

अतः संस्कृतया वाचा सभालंक्रियतामिति ॥ साधुसम्पगमिहितं ॥ तथै
 वप्रतिपात्रमाहितोयत्नः ॥ नेपथ्याभिमुखमवलोक्य ॥ आर्यैश्चतस्ताव
 ६ त् ॥ प्रविश्यनदी ॥ आर्यैश्चयमस्मि ॥ स् ॥ आर्येयावदस्मदीयवर्ग्याव
 णिकापरिग्रहणाय सन्नह्यंति तावदिमं पुष्पसमयमधिकृत्य गीयतां
 संप्रति हि ॥ सोत्कंपस्तबकस्तनंदरचलत्वालप्रवाकाधरंगा यत्को
 किलपालितानघटनारज्यमिच्छिंदब्रजं ॥ मंदंमंदसमीरदेशिकसमा

(४)

कथा

देशादितोमंजरीवामाशित्वमिवाभिनंदननटनापुष्पातिदृष्ट्योर्मुदं॥नटी॥
तथेतिगायति॥मुदितालिगीतिशोभितमुग्धनवीनप्रसूनशोभनया॥
मल्लित्यौसहकारंघटयंतिविलासिनोमहोत्साहाः॥नेपथ्ये॥साधुभर
तकुलांगनेसाधु॥सम्पगमिहितंभवत्या॥प्रसूतानुगुणवचनभंगी
भिरभिनंदनीयासि॥सत्यमहमिदानीविद्ययासहपरमेश्वरस्यप्र
तिबिंबभूतंजीवराजंसंघटयितुमेवविरचितोत्साहामवामि॥सू॥श्रु

7
 त्वासहर्षं॥ अयेमत्स्यालकोरंगनाथनामाशिवभक्तेर्भूमिकामारायश्चा
 गतएव॥ यदधुना॥ दुर्णाचंदनचुंबिफालफलकस्पृष्टविपुंड्रोज्ज्वादि
 भ्राणापरिपाकपिंगकलमछायंमंजरा मंडलं॥ कोटीरांगदह्यारकंकण
 पद्मेरुद्राक्षमालावतीभस्मोद्धूकनपांडराभगवतीभक्तिः पुरस्तादियं॥
 तदावामप्यनंतरकरणीयायसज्जीभवावदतिनिष्क्रांतौ॥ ॥ प्रस्ताव
 ना॥ ॥ ततःप्रविशतिशिवभक्तिः॥ १॥ आदिष्टास्मि परमकारुणिक्या

(६)

परमेश्वर्या॥यथा॥सुचिरमयमविद्यादुर्विलासेन्द्रजालैःपशुरिवमृग
तृष्णावारिपरैर्विकृष्टः॥विलुठतिखलुजीवोविस्मृतस्वीयभूमाकथम
सिशिवभक्तेवत्सलात्वंपराची॥इतितदनुभूतंभाविभवद्विमृश्यस
कलंजीवस्पदुःखंचिरादस्योत्तारणकारिणःकतिपैयोपायास्त्वयोद्भावि ब्रह्मे
ताः॥इष्टापूर्तपुरोगमाःसनिगमामंत्राःसतंत्रादमेसत्येवंजगदंबमद्वि
रहितंहीयेतकिंसाधनं॥किंच॥नामैवनालमिहकिंयुवयोर्जनस्यसंसा

रघोरविषसागरतारणाय॥ प्रायोभवन्मम तया कलितः स एष लोकेषु मामपि य
 दार्थयितुं प्रयत्नः॥ इति मया सविनयमभिहिते भगवती सस्मितमवोचत॥ वत्से
 मैवं वारीः॥ कर्मणि संतु विविधानि करोतु तानि क्लिष्टश्चिरेण तपसानियमैश्च
 घोरैः॥ त्वत्सन्निधानविरहे तु भवन्ति तानि पांचालिकाभिनयवत्फलवंचि
 तानि॥ अतः॥ जनिप्रभृतिपङ्कणेशवरताविमूढो यथा विनीय नृप नंदनो नृ
 पतिकन्या योज्यते॥ तथैव नमि तरभ्रमाकुलमितो महादुर्ग्रहादिमोच्यनि
 जविद्यया घटयितुं यतेथा इति॥ विचिंत्य॥ ननु तदैव परमेश्वर्याभिहितं

(१०)

अत्रतवसहस्रत्वं निवृत्तिरनुपदमेव मया प्रेष्यत इति तत्किं मद्यापि निवृ
त्तिश्चिरयति ॥ पुरो विलोक्य ॥ सपरितोषं ॥ भस्मालेपनतः शरज्जलधरश्चा
यां तनुं विभ्रती पश्मभ्यामधरश्रिया च कथमप्युन्नेयवक्त्रां बुजा ॥ वैष्णवां
परिधाय चर्मदधती सव्यानमैणी त्वचं विद्युत्पिंगजटा छुटा विजयते
स्यं निवृत्तिः पुरः ॥ ततः प्रविशति निवृत्तिः ॥ २ ॥ अंबशिवभक्ते प्रणमा
मि ॥ शिव ॥ वत्से प्रकाशतां ते परं ज्योतिः ॥ निवृत्तिः ॥ भगवतिसंदिष्टस्मि

१ परमेश्वर्या॥ वर्तसे महतीकार्यविशेषे मयानियुक्तायाः शिवभक्तेरभिहि
 तकरणाय प्रत्यनंतरी भवेति॥ तदघको नियोगो मयि भगवत्या॥ शिवभा
 वत्से निवृत्ते कथंचिदस्य जीवराजस्य सुमहतः संकटा हि मोचने विद्यासंयोजने
 च विधेयो यस्तः॥ निवृ॥ किमेतावदेतस्य समापतितं॥ शिव॥ किमितो
 पिसमापतितं व्यं देवस्य॥ श्रुतावत्॥ व्यामोहादसती विलासजनिता ९
 दासादितो लाघवं निश्शंकं परितो बलादविरतं कामादिभिर्कर्षणात्॥ हृष्य

(१२)

नृजातुरुदन्क्षणेनविहसन्भयोविषीदन्मनागिथंहंतपरःपुमान्समह
तीनीचांदशामभ्रुते॥निव॥सखेदं॥आश्चर्यमिदं॥अप्रधृष्यमहात्मनो
देवस्पृशंसंगरोषेणकियतीविपत्तिरुपपद्यत॥शिव॥किमेतावदेव॥श्रु
यतामयेपि॥व्यामुग्धस्तरुगुल्मघासजननैःखेदान्कतिप्रापितःभय
कीटपतंगपल्लगमृगीभावैःकियत्क्लेशितः॥दिष्ट्यामानुषपौरुषादि
विधयापारंस्पृशन्वर्ततेभूयोनीचपथेपतेद्यदिकथंदेवीतितिष्ठेततत्॥

५०

११

10

निवृत्तिः॥ भगवति पारस्पर्शनमस्य किं नाम॥ शिवम्॥ अणुतावत्॥ श
 भ्वत्सिंधुतरंगवत् बहुजनुः संपन्नधर्मोच्चयैः वर्णः स्वर्णवदस्य भाति बहु
 धासंस्कारसंयोगतः॥ अष्टावात्मगुणाश्च सन्निदधते मैत्र्यादिभिर्भूषिताने
 दिष्ठोत्तरसिंह एष महितः कैवल्यलक्ष्मण किं॥ इदमेव तत्॥ अतो यमेवा
 वसरः प्रयत्नस्य॥ परमेश्वर्यापितदिदमभिसंधायैव संप्रति वयमत्र स
 त्वरं नियोजिताः॥ निवृत्तिः॥ भगवति जीवराजस्य तादृगविद्याविघटनविद्या

११

संघटनविषये परमेश्वर्याः किन्निबंधनोयमियानभिनिवेशः॥ शिव॥ वत्सेजी
 वोनाम किमितरः परमेश्वराभ्यां॥ अणुतर्हिकथयामितेभूतार्थं॥ सत्यज्ञानसु
 खस्वरूपमभितः सर्वांतरात्मेतियो विख्यातः पुरुषः सतावदसंती पश्यन् वि
 द्यामिमां॥ अस्याविभ्रममोहितः प्रमुषितस्वीयप्रभावं प्रथां जीवो जीव इ
 ति प्रपद्य सुचिरा दुन्मत्तवद्गाम्यति॥ किंच॥ विद्यानाम परानसापि परमा
 चिच्छक्तिरेवात्मनः सास्मिन्नीदृशिगर्हयेव विमुखीस्वेनात्मनावर्तते॥ यौ

मातापितरौ समस्तजगतामाद्यौ शिवौ तौ चतौरूपं नाम च भिद्यते थ समये
 ते मिथो नेतरे ॥ तथा च परमेश्वरी स्वजनसंकटविषये कथमुदासीन ॥ नि
 वृत्तिः ॥ उपपन्नमेवैतत् ॥ तदेवं प्रवृत्तस्य कार्यस्य निर्वर्तने का पुनरिति क
 र्तव्यता ॥ तदत्र निपुणतरमेकमुपायमवधारयतु भगवती ॥ शिव ॥ आ
 त्म ॥ अतिचिराद्विद्यासंसाररसैकलंपटस्य जीवराजस्य विषयहोषोद्भा
 वनादिभिरभिमुखीकरणमतिनिम्नगामिनो महत्प्रवाहस्य प्रतीपनमि

(१३)

बदुर्घटमेव॥ परंतु वासनानुगुणतया किंचिदपूर्वरमणीमणिपरिणयन
प्रणादिकयैव विद्यासंघटनमुपपादनीयं॥ प्रका॥ आश्चिंतितो मया तदभि
मुखीकरणोपायः॥ निव॥ कथमिव॥ शिव॥ कर्णेण वमिव॥ निव॥ साधु
चिंतितं भगवत्या॥ शिव॥ संप्रति हि जीवराजमविद्याविषयवासनाप्र
वृत्तिभ्यां निरंतरमुपरुध्य निश्चिं कामकुतो भयमखिलेषु विषयेषु किञ्
भते॥ तद्विजंबितमभिमतसिद्धये व्याप्रियस्व॥ मया पितृत्तदुपसर्ग

(१२)

विघटनाय प्रवृत्तकार्यघटनाय च तत्र तत्र व्याप्रियते ॥ इति निष्क्रान्ते ॥ ॥
 विष्कंभः ॥ ततः प्रविशति चित्तशर्मणानर्मसच्चिवेन स परिवारया चावि
 द्या जीवराजः ॥ जीवः ॥ देवी प्रति ॥ प्रिये नवनवोल्लास रमणीये भवदभिर
 ति च मत्कारैरतिहिनामप्रीणितो ममायमंतरात्मा ॥ कापुस्तुतु पुमांसमेवम
 परासं कल्पलेशोद्भवना नाकारसमस्तभोग्यभरिता दैनंदिनैरुत्सवैः ॥ भूतं
 भावि च वाकुहपि किमिदं यद्विषयं योद्वा व्यतेनैषा दृष्टचरी नवाश्रुतचरी त्व

चातुरीवैरवरी॥देवी॥सप्रश्रयं॥यत्किंचित्प्रभवाम्यहंकृतिषु तत्सर्वं भव
 द्वैभवं कर्तुं भर्तुं मथापहर्तुं मपि वा काहं वरा कीज्जग॥ तत्सर्वं भवतो विभ
 तिकणिकायद्यन्मयोद्भावितं मामेषोपगता किलेति ममतास्नेहादभिष्टौषि
 मां॥प्रव॥अये महिनिस्तृतिरिति किमसदर्थोपन्यासः क्रियते॥नन्वयं भ
 वत्या॥इत्वा कर्मपथे विचित्र विभवे बुद्धिं समध्यं सठं वैरिंचं पदमेतद्वैद
 मिदमित्युच्चैः पदं प्रागपितः॥स्वर्वा माधरमाधुरीषु मुदितः प्रेरं वमणी मेखला

13
 जालोत्ताळसलंसलातिसुभगान्भोगात्कतिप्रापितः॥देवि॥सखिप्रवृत्तेभ
 वत्पामयिप्रणयविजंभितमेवैतत्॥वस्तुतस्तुभवदायत्तमेवेदं॥तथाहि
 क्रीडाकांचनशैलकूटघटितप्रत्युप्तनानामणिज्योतिःकर्बुरसौधसीमसुक
 नत्कल्पद्रुपुष्पास्तरे॥उहामस्मरदर्पविभ्रमवतीसंभोगभृंगारिणोय
 क्रीडंतिविलासिनस्तदखिलंलीलायितंतंनकिं॥चित्त॥स्वग॥हंततदे
 वमासामन्योन्यप्रशंसाभिर्नंदनाभिनिवेशेनतन्मयइवजायतेवयस्य

तदयमेवावसरोविवेकादीनभिप्रतिष्कृतार्थोपक्षेपस्यतदेवमभिधास्ये
 प्रका॥संमिर्षी॥अत्र तेन किमित्येवपरिणतौ सर्वमिदं भवेत्॥विषय॥
 सामर्ष॥अयेनिपुणःखलुभवानुचितोपचारैःस्वामिपादपरिचरणेषु
 देवीप्रति॥तेन किमित्यस्मदुद्भावितेषु नीरसत्वमापादयिताराजहितै
 षिणां मुनामहामंत्रिणा चित्तशर्मणा पूर्वद्युरधिनिशीधिनिविनोद
 नव्याजेन देवपादविषये कञ्चिन्महानुपचारः कृतः॥स्वधर्मः किलायम

स्पेतितदेवेनति तिष्ठितं ॥ देवी ॥ तत्कथमिव ॥ विष ॥ शार्दूलश्वसृगालम
 कटमहारक्षस्रश्वात्मनाघोरो ह्येषणमंधकारिणिवनेखादन्निवाभ्या
 गतः ॥ देवी ॥ स्वप्नस्यतदधीनतयास्तस्यसर्वोपिवेषः संगच्छतएव ॥ त
 तस्ततः ॥ विषय ॥ तदृष्ट्वाभयतो विसंस्तु कपदंधावनद्रुमान्पर्वतानारो
 हन्निपतन्निवाकुलतरोदिष्टाप्रबुधोविभुः ॥ जीवः ॥ प्रियेसत्यमेतत्
 आकस्मिकतयाबहूपर्याकुलोस्पनेन ॥ देवी ॥ सस्मितं ॥ उचितमेवक

तं॥ भवितव्यं खलु तदेकीभावस्य फलभोगेन॥ चित्त॥ स्वर्ग॥ यथा कथं
 चिदयमभिभावनीय इति धर्तार्या विषयवासनाया हृदयं॥ प्र॥ अयि
 कश्मलेयदसाधुतदेवममचेष्टितमुद्रावयसि॥ यदभिनन्दनमिदं
 तु न प्रतियादयसि॥ यत्किल॥ त्वंगत्तुंगतुरंगकोटिविनटन्माघत्यदा
 तिष्ठाणत् घंटाजालस्रणं स्रणदृढततिक्षीबद्विपञ्चेणिच॥ सृष्ट्वानेक
 पुरीश्रियासुरपुरीरेतास्वयं वैभवैरानीतो मणिमंटपेन तु मया सिंहा

सने ध्यासितः॥ जीवः॥ इदमप्यस्येव॥ तदेवमपूर्वार्थप्रपञ्चनविधात्
 यमैव समर्थः॥ प्रव॥ आभासमात्रमिदमखिलमपि कस्मिन्कोणे
 १५ वाभट्टिन्याः प्रभावमहिमातिशयस्य॥ उद्यानानि महावनानि गिरयः
 प्रासादसौधादयः प्राकारस्तसचक्रवालशिखरीखेयंतु सप्तार्णवी॥
 आशास्तोरणगोपुराणि दशतास्तजस्त्रयीरीपिकायस्याः शिल्पमियं
 पुरीवसुमतीसाकेन वा वर्ण्यतां॥ विष॥ सखि प्रवृत्ते किमत्यल्पमेवोदा

(१६०)

हृतां॥ इत्थं कतिजगंति जयंति कति वारान्मुनिगतानि कति च वारानुत्पादि
तानि भट्टित्या॥ चित्त॥ सोत्प्राशं॥ अये सत्यमाभासमात्राण्येव महारथा
नि॥ यतः प्रातिभासिकानि॥ युष्मद्भुद्वावितानि तु पारमार्थिकानि स्थिरा
णि सुखानि देवस्य॥ अवि॥ हंत प्रणयिनः समक्षमेव मर्मणि तोहः
कृतो वैधेयेन॥ विष॥ अरे तत्त्वं न जानासि॥ सुखमस्त्वसुखं वास्तनै
व साधु निरंतरं॥ यथा विरहिणी कांतरे मते किं तथा पश॥ देवी॥ अये च

(१६)

(१६१)

पलस्वभावोयमस्तिरप्रणयइति नन्ववगतमेवैतत् ॥ चित्त ॥ सोऽप्याशं ।
 देवभ्रूयतां ॥ एतास्तावदहंप्रतार्यकरणद्वाराणि बद्ध्वा दृढं निर्व्यापार
 तया पुरीत दुहरे गृहं निलीय स्थितः ॥ दुःखासंकलितं नयाम्यनुपदं नो चे
 द्रवंतं सुखं । कृत्वा रोगसहस्रगुं भनमिमाः किं वा विदधुर्न ते ॥ अपि
 च ॥ इयं किल कराचिराश्रितमुत्कर्षतिकराचिदपकर्षतिकराचिर
 भिनंदयति ॥ तत्तद्विलक्षणगुणभिन्नाः प्रवृत्तयस्तावदस्यादुर्वाराः ॥ प्र

व॥धिऽपूर्व॥कुलमहत्तरामपिभट्टिनीमभिभवन्जायमेवप्रकाश
 यसि॥चित्त॥अयेजायं चापलंमोर्खमन्यदाय किंचिद्विवक्षितं तद
 खिलमपियुष्मदीयमेव॥किनप्रसरेयुःसवित्रीगुणास्तत्प्रसवेषु
 अविद्या॥सखेहं॥आत्म॥केन किमुपदिष्टं वा यथापुरमयमस्मासु
 नवर्ततेचित्तशर्मा॥राजा॥स्मितं कृत्वा अयमेसर्वधाअयमेतत्कल
 हेननिर्विष्मोनिवत्पुन्मुखइवदृश्यते॥ततःप्रविशतिसंकल्पोदौवारि

कः॥२॥ देवतापसीकाचनसशिष्याप्रतिहारभुवमागतादेवपादंदिदृ
 क्षते॥राजा॥सादरं॥प्रवेभ्यतां॥ततःप्रविशतितापसीवेषासशिष्य
 यानिवृत्तिः॥२॥अयेशांतेतत्रभवत्याशिवभक्त्याहमेवंकिलाभिहिता
 स्मि॥वत्सेनिवृत्तेमायागहनकर्मणश्चित्तशर्मणोभेदनेनैवजीव
 राजोभिमुखीकरणीयइति॥हंतपरमार्थाविसंवादीभवतिमहात्म
 नामध्यवसायः॥तथाहि॥प्रवृत्तिरिति विषयवासनेतिचयेतावदिमे

(१८)

सां प्रथमविद्यासाम्राज्यसर्वस्वनिर्वाहिकेप्रथिते ॥ एतयोस्तावदंधयोरिवचिन्नश
र्मावलंबमंतरेण कियानपिनप्रचारः ॥ अस्मिंस्ततोभेदंगमितेतदन्ववायः
सर्वोपिशिथिलितप्रायः ॥ तदिदमभिसंधायैवतद्भेदनायभगवत्याशिव
भक्त्याप्रथमतएवविवेकादयःप्रहिताः ॥ पुरोविलोक्य ॥ स एषजीव
स्तेनचित्तशर्मणासहसल्लुपन्नितआस्ते ॥ यावदेनमुपसर्पामि ॥ उपस
र्पति ॥ जीवः ॥ निर्वर्ण्य ॥ इयंसा ॥ गाढोन्नध्नजटाकलापकपिलश्रीधूतवा

(18)

(१८)

लातपाविभ्राणाभसितानुलेपधवकछायांतनुंपावनी॥भिक्षापात्रमय
 रपिच्छचयभरत्पाणिद्वयामेधुनाकाषायांबरधारिणीकलयतिस्वांतेध
 तिंतापसी॥उपसृत्यप्रणमति॥निव॥सांद्रानंदघनोभयाः॥जीवः॥भग
 वतिरतत्रास्यतामित्यासनंनिर्दिशति॥निव॥उपविशति॥राजा॥कः
 प्रदेशोलंक्रियते॥तत्रभवत्या॥कानिचभुवनपावनान्यभिधानाक्षरा
 णि॥किमुद्देभ्यकश्चायमिहागमइतिविविदिषामि॥निवृत्तिः॥वत्सश्च

(१९)

यतां॥ दर्पणवदभिमुखानां दर्शयद्वात्मस्वरूपमखिलानां॥ विस्मयशेव
धिगस्तेवे हारण्याभिधं शिवक्षेत्रं॥ तस्मिन्निष्टफलदुमाः कति ततैः शारवा
शतैरुद्धिताः हृद्योपासनवल्लरीकवचितास्तत्र प्रदेशाः कति॥ तेषां मूल
फलादिमानि कति वा तत्सर्वमास्तामहोतत्रत्यामतमाधुरीनपरतः कुत्रा
पिसत्यंब्रुवे॥ तत्रास्ते शिवभक्तिरित्यनुपमातत्त्वार्थसंदर्शनी तत्संदर्शि
तसंप्रदायसरणिस्तस्यास्तु शिष्यास्पृहं॥ विज्ञानप्रभवां निवृत्तिरिति

(१९)

(१९)

मामाचक्षते योगिनी धर्मिष्ठस्य दिदृक्षया तव मनसा त्राहमभ्यागता ॥ रा
 जा ॥ परमनुगृहीतोस्मि निरुपाधिकेन वात्सल्येन ॥ किमस्मादशामपि त
 त्रप्रवेशः स्यात् ॥ निवृत्तिः ॥ परमकारुणिक्याः सकलपुमर्थप्रसवित्र्याः
 शिवभक्तेः प्रसादाद्देवसुकरस्तत्रप्रवेशः ॥ तस्यांप्रसीदंत्यामेव तत्रत्याः
 रामदमादयो विधेया भवन्ति ॥ विधेयेषु च तेषूपनिषद्देव्याः परिचये
 न महत्तरं श्रेयो भवेत् ॥ राजा ॥ विष्णुभक्तिरिति हितत्रतत्र श्रूयते ॥ शि

(२०)

वभक्तिरिति॥ किममुष्मानामांतरं॥ निव॥ अथ किं॥ श्रुतावत्॥ वि
सुर्नशिवादयः शिवशक्तेः सखलु पौरुषं रूपं॥ शक्तिश्च नातिरिक्ता श
क्तिमतोतः शिवात्परं नान्यत्॥ राजा॥ सोत्कंठं॥ भगवति कीदृशं तत्
महत्तरं श्रेयः॥ निव॥ कर्णो॥ एवमिव॥ राजा॥ सहर्षोल्लासं॥ अपा
अपि नाम जातु ममैतदुपपद्येत॥ चित्त॥ वयस्प महानुभावाया सह
स्यानिवृत्तेरनुग्रहादेव तदिदं श्रेयो लभ्यते॥ अवि॥ साशंकं॥ नूनममी

(२०)

(२०)

षामियच्चिरोपनतेन॥ कुटिलेङ्गितेनसल्लापेनमत्प्रतीपेनभवितव्यं॥
 भवतुविमर्श्यप्रतिविधास्यामि॥ नेपथ्ये॥ वैताळिकौ॥ रोमंधालसले
 चनावनमृगीनिद्रातिमूलेतरोरंभस्तप्तमपास्पमीननिवहःपंकाविलं
 गाहते॥ धावंधावमितस्ततोमरुजलेतापाभिभूतःकरीसोत्कंठंकल
 हंसिकाकलरवैर्वावर्ततेपद्मिनी॥ अथः॥ तापत्रस्तहवाधुनावहिरि
 तोनस्पंदतेमारुतःप्राणायामवशेनयोगिनहवस्तथाहमेपादपाः॥ छा

(२१)

यापश्चिमदिक्प्रवृत्तिवितताप्रक्षीयमाणाशनैरेषाह्यभ्युदयाचलञ्चिय
मितोज्ञातानिवृत्सुन्मुखी॥चित्त॥सहर्ष॥वयस्पतदिदं वैतालिकवचन
मेवनिदर्शनंमदभिहितार्थे॥राजा॥सानंदमभ्युपगच्छति॥अविद्या।
देवमध्याह्नसमयोतिवर्तते॥तन्माध्यंदिननियमनिर्वर्तनायविसृ
ज्यतांतापसी॥देवेनापिमाध्यंदिननियमानिर्वर्त्यतां॥अहमपितदु
पकरणानिसन्निधापयामीतिनिष्क्रान्ताःसर्वे॥॥प्रथमोऽंकः॥॥ततः

(२१)

प्रविशतिप्रवृत्तिरसूयाच ॥ असूया ॥ प्रवृ ॥ ततस्ततः प्रागेवचित्तशर्मणा
 सहरहसिकतिपयेतापसाः सल्लपितवन्तरतिचेटीमुखादवकर्ण्यसंदे
 हतरजितातदनुसमक्षमेवकर्णेकिमपिरहस्पमभिधायराज्ञानमतिप
 र्युत्सिकितवस्याकयाचैतापस्याचनितांतसंक्षोभितहृदयाप्रियसखीभ
 ट्टिनीमामेवमवोचत ॥ वेदारण्यनिकेतनाः शमदमप्रष्ठामहायोगिनः
 श्रयंतेकतिचिन्निवृत्तिरितिचरन्नातातथातापसी ॥ तेसर्वेशिवभक्ति

(३२)

मार्गनिरतायेतावदत्रागतास्तन्नामानरमेपरेकिमथवासाक्षात्तरत्यामृ
शोः॥यदिखलुतदितरेतेपत्किंचिदिदंततो नभेतव्यं॥अथयदित
एवतेस्फुर्यलोभयानिहप्रतीकारे॥अतस्तदिहमविचिकित्समामभ्य
समागच्छेति॥तदनुकथंचिद्देहारण्यमधिगम्यकेनकुत्रनिषद्यतेकःकि
माचरतिकथमिदमवगच्छेयमितिचिंतातरकितायांमपियदृष्टयातत्र
कामनासंप्राप्ता॥तदनुतयाविविच्यसकलमभिहितं॥अस्मात्कामपु

रोगमैःसममितःकाम्पक्रियोपासनाःशुद्धास्तेपरतःशमप्रभृतयस्तेमन्व
 तेसांप्रतं॥राजाशुद्धतरःकिलैषतदिमंव्याकृष्यदुस्संगतोनीचादस्पमहा
 त्मनःसुसदृशीदद्यामविद्यामिति॥तदेवमविद्याकुलविघटनायचिर
 क्तिनिवृत्तिभ्यांसहविवेकशमदमादिबहुलपरिवाराशिवभक्तिरत्रप्रभ
 वतीति॥त्वंपुनःकप्रस्रितासि॥असया॥भट्टिन्याहमेवंसंदिष्टास्मि॥
 यथा॥असयेकाम्पक्रियोपासनाःसमेत्यब्रुहि॥कदाचिदयंतत्रराजाय.

(२३)

दिसमागच्छेत्तदासयथा भक्तिविरक्ति निवृत्तिप्रभृतिभिर्नाक्रम्येत॥ तथा
युष्मदीयविलासचातुर्यगमणीयकैरेववशीकरणीयइति॥ तदिहको
मार्गः किंमुखमिति बुभुत्सातरकिता॥ दिष्ट्यातदत्रभवत्योपगताविदि
तकरणीयास्मि॥ तत्साधयामि॥ इदमपिस्थानएवसंविधानमवश्य प्रवृत्तिः॥
करणीयंच॥ भूयानतीतकालः॥ इयताहिकालेनचित्रशालाभ्यंतरे
विषयवासनयासहभट्टिनीचिरेणमममार्गंप्रतीक्ष्यनिर्विद्येत॥ तद

हम विळंबितमेव तत्सकाशंगच्छामि ॥ त्वयापि यथानियोगमाचर्यतामि
तिपरिक्रम्य निष्क्रान्ते ॥ प्रवेशकः ॥ ततः प्रविशति विषयवासनयासाक
मविद्या ॥ २॥ सखिविषयवासनेभवत्सहायपिनन्वहमीदृशीदशा
मुपगतास्मि ॥ विष ॥ किमेतावतीमयि भट्टिन्याः प्रतिपत्तिः ॥ अवि ॥ कि
मल्पप्रभावाभवती ॥ तथा हि ॥ शास्त्राणिसंतु सुबहूनि पठंतु तानि सर्व
त्वमन्यथयसे निजवैभवेन ॥ कष्टस्वयाविवलते विषयेषु नाम बध्ने

(२४)

वलीमुखश्वाशरणोबुधोपि॥विष॥भट्टिनिकिमेतावदद्यतेसंप्रा
प्तं॥अवि॥श्रुतावत्॥अग्रेभूदयमेकएवनपुनःकश्चिद्वितीयो
भवत्तादृशस्यमयैवमित्रतनयाःसंबन्धिनोबांधवाः॥किंभयःकथ
नेनभोगविषयालोकार्मेलंमिताःसोयंमय्यधुनाविभातिविमुखः
केनेतिनप्तायते॥किंच॥किंदैवंपरिपंथिवाममकयाकिंबोधितं
वामृषातादृक्प्रेमतरंगितोतिसरसःस्वामीसजीवोधुना॥मामालोक

यतेजनानिवर्जनश्रुक्प्रवृत्त्यादृशाकिंरूपेणमनोहरेणबहुनाभोग्येन
 भाग्येनवा॥नकेवलमस्यविमुखतैवमां व्यथयति॥अपितुतदनुमीय
 मानाविमतनायिकासक्तिसंभावनापि॥विष॥सोत्प्राशं॥ननुतेविदि
 तमकलैरघटितघटनापटीयसीशक्तिः॥अहमपितेसध्रीचीकथम
 स्थानेविशंकतेभवती॥सम्यक्प्रवृत्तिरुपलभ्यतां॥अवि॥स्मृतिमभि
 नीय॥प्रागेवशंकितविषयोदंतविमर्शनापप्रहिताप्रवृत्तिः॥किमद्यापि

नागता ॥ ततः प्रविशति प्रवृत्तिः ॥ २॥ कथमत्रैव विषयवासनया सह भद्र
 पीठमध्यास्ते देवी ॥ यैषा ॥ पश्यंसे वनपश्यति प्रणयिनी वस्तुन्यहो चक्षु
 षाभ्रण्वत्येव श्रृणोति न प्रियसखी नर्मानुलापानपि ॥ चेतः कापि वच
 कुतोपि तदहं मन्ये धुना चिंतयापत्युर्विप्रियजन्मना चिरमसावाक्यते
 केवलं ॥ अतएव ॥ प्रातश्चंद्रकले वपुष्यतिदृशोर्नानंदमस्पासनुर्निश्वा
 सोष्मविघट्टनेन गच्छितो विंबाधरेशोणिमा ॥ वीटीचित्रगतेवतिष्ठति

चिरंचिन्मुद्रयामुद्रितासंत्रस्तोविफलोद्यमःपरिजनपर्यंतमासेवते॥न
 रुपसर्पाम्पेनां॥उपसर्पति॥देवी॥पुरोवलोक्यअपिप्रवृत्तेननुस्मृतमा
 त्रैवसन्निहितासि॥मयातत्रैवपुनरपि किंचित्कार्यविशेषायप्रहिताकि
 मसूयात्वयादृष्टा॥प्रवृत्तिः॥अथकिं॥अभिनंदितश्रवणवहादेशः॥अवि
 द्या॥अनेनवाक्येनतएवशमदमादयःसैवनिवृत्तिरपिकार्यचतदेवयन्म
 याशं किंनमितिज्ञायते॥प्रवृत्तिः॥अथकिं॥इतिकामनाकथितमखिलंक

थयति॥ अवि॥ अपि विषयवासने स्नान एव खलु मेतर्कः॥ तत्किमत्र
 मन्यसे॥ विषय॥ सखिन भेतव्यं॥ यत्किंचिदेतत्॥ स्वाध्यायाध्ययनाव
 बोधविहितानुष्ठाननिष्ठाक्रमैः कांतारे गिरि कंदरे तृणपयो वृत्त्या च भु
 धांतरः॥ आरंभश्च वणादितुंगपदमध्यास्तां निदिध्यासनात्तन्नस्पोतमि
 वापवृष्णविषये बभ्रामिकामादिभिः॥ विमृश्य॥ हंत शमदमादिसंबं
 धेन महोपनिषदुपदेशेन च कश्चिदविद्यामपहाय विद्यामधिगमिष्य

तितहाहं कगच्छामि॥ प्रत्यक्षसिद्धमपलप्यगिरामभूमिमन्यत्सुखं किमि
 तिसाहसिकागुणंति॥ अथवा॥ ओताजनोयदिमिच्छेदतिमंदबुद्धिः किं
 किन्नबोधयति वंचनके किलोलः॥ मत्प्रसूतयोरसंभावनाविपरीतभा
 वनयोः प्रभावं न कोपि विजानाति॥ किंबहुना॥ वेशरण्यमुपैतु तत्र वि
 यरालंबामृषावादिनोपेतेषांच वचः श्रणोतु मनुतांतथ्यंतदेवस्वयं॥
 मत्पृष्ठं प्रतिवक्तुं किंच न तनौ कीटादितो देमनागुत्सुलैषकुतोनुधावति

(२७)

मृषाभूतं किलास्याखिलं॥ स एष विपरीतभावनाप्रभावः केन वा जग्यः।
किंच॥ मयि प्रभवत्यामिह कस्यचित् ब्रह्म निष्ठाकानाम॥ भस्मावकुंठ
ननिमीलनमोहनीयायेयंच कास्मि कुहचित्परमात्मनिष्ठा॥ एषा शि
वोहमिति किंच न शब्दमात्रमंतर्न किंचिदपि न भ्रमितव्यमत्र॥ अयि
भट्टिनि प्रवृत्तिर्नाम किमियं साधारणीति मन्यसे॥ निवृत्त्यावशीकृत
मपि बलादियमपकर्षत्येव॥ पश्यतावत्॥ आपुर्भूरिगतं पतंतिसदृ

शास्तु छैरलं व्यापृतैर्भूतं भाविष्यथा तथा स्थितिभृशं शंभोः सपर्याविधौ ॥
 सन्नद्धोऽपि समाधिनिष्ठ हृदयोऽप्युत्सृज्य सर्वं निजव्यापारे समयातिपत्ति
 चकितः कष्टेन याधावति ॥ तद्देवमपरिमेयप्रभावयोगवयोरनवरत
 मपि भवदभ्युदयैकतानभावयोः सत्योः किन्नामभवदनभिमतमापद्ये
 त ॥ अपि च ॥ कुटिलकरालकर्मगहनैरतिदुर्वारैर्मोहादिभिरस्मदीय
 परिवारैरनवरुधतया परिमितोऽपि नखलुकश्चिद्देशः कालो वा ॥ अतस्ता

नतीत्यचेदारण्यप्रवेशोतिदुर्घटएव॥प्रविष्टोपिकाम्पाभिः क्रियाभिरुप
 सनाभिश्चबलादाकृष्यतएव॥प्रव॥अपिभट्टिनि किंचिदहं विज्ञाय
 यामि॥विलासिनीनांपुरुषप्रतीपतारसानुविधायदिशोभते परं॥य
 दिस्मसाभग्नरसाकृतव्यथातदेवतासांगरिमव्यपोहनं॥अतोविमु
 खोपिविप्रियकार्यपिमत्पुवेगमंतरेवनिगृह्यविनयेनचातुर्येणच
 राजायमनुरंजनीयः॥अपिच॥यएषचित्तशर्मागजनर्मसखः॥सर्व

मेतस्मिन्प्रतिष्ठितं॥ अतोयमुपचारैरनुपहमपिविधेयीकरणीयः॥ आ
 वामपिसमुच्चितेषुकेषुचिदर्थेषुवाप्रियावहे॥ इतिनिष्क्रान्ताःसर्वे॥॥
 ॥ ॥ द्वितीयोऽंकः॥ ॥ ततःप्रविशतिनिवृत्तिः॥२॥ अत्रभवत्याः
 शिवभक्तेर्वचसिविस्रम्भेणजीवराजस्पविद्याप्रतिवृत्तिंदर्शयिष्या
 मीतिकथितवत्यस्मि॥ तत्किमद्यापिसानप्रेषिता॥ ततःप्रविशतिचि
 त्रपदहस्ताविरक्तिः॥३॥ आहप्राप्तिशिवभक्त्वाचित्रपदोयनिवृत्ति

(२६)

हस्तेरातव्यरति॥तत्र कसानिवृत्तिर्भवेत्॥अग्रतो विलोक्य॥कथमियं निवृत्तिः
यैषा॥समीरणे वा तिर्यगेऽपि वा चलत्यवेक्षमाणा परितो दिगंतरं॥जनस्य कस्या
पि चिरप्रतीक्षया मनो तिरुक्षंदधती समीक्ष्यते॥यावदस्याहसं चित्रपटं प्राप्य
यामीति परिक्रामति॥निवृत्तिः॥विरक्तिमवलोक्य॥सखि क्व प्रस्रितासि॥
विर॥सखि भगवत्या भवदंतिकमनुप्रेषितास्मि॥इति चित्रपटमर्पयति॥
निवृ॥चित्रपटं निर्वर्ण्य॥अहो प्रतिरुतेरभिरूपता॥एतद्वाङ्मनसातिव

११
 तिमहितं रूपं बते यत्तया चित्ते नो लुखितं कथं विलिखितं हस्तेन वा तत्कथं ॥
 अथ वानचित्रकार नैपुण्यमेतत् ॥ अप्रज्ञेय महाप्रभाव महसो भक्तेरियं
 प्रायशो भक्तित्राणगरीयसी विरचनान्नं भवेन्मानसी ॥ सखि विरक्ते संप्रति
 किमाचारो जीवराज इति किमवगम्यते ॥ विर ॥ चित्तशर्मणा वयस्येन स
 ह भृंगारवने माधवीमंटपमधिवसति महाराज इति श्रुतं ॥ विरक्तिः ॥ त
 र्ह्ययमेवावसरस्तदुपसरणयेति निश्चांते ॥ प्रवेशकः ॥ ॥ ततः प्रविश

तियथानिर्दिष्टः सचिंतो राजा ॥२॥ सखे चित्तशर्मन् ॥ अत्र भवत्या निवृत्या
 रहस्या वेदनात्प्रभृतिनिकाममस्वस्तु हृदयो भवामि ॥ तथा हि ॥ हृद्यं व
 स्तनरोचते हृदयजस्तापो न विश्राम्यति भ्वासः श्लोषयते धरं शिथिलय
 त्यंगानि चिंतामम ॥ मोहे मज्जति चेतनापि निमिषः कल्पादनल्पायते
 कस्मै किं कथयेय हंततमिमं कालं क्षिपेयं कथं ॥ चित्त ॥ यद्यस्य किं केव
 लेन विषादेन विधीयतां तदुचितो यत्नः ॥ राजा ॥ तमेव खलु न प्रतिपद्ये

चित्त॥ वयस्यसोपि हृदयंगम एवोपनमितो दैवेन ॥ राजा ॥ कथय कथय ॥
 चित्त॥ वेदारण्यनिवासिनः कतिपये दृष्टामया तापसाः प्रागे कत्रशमाह
 यः समुदितास्ते मामवोच निदं ॥ जीवस्यास्य विभोश्चिरादिह सुखे दुःखे
 नु भो क्तां न स्पृश्रेयसि कोपि कश्चिद्विद्वि किं तादृश्यमालंबसे ॥ इति ॥ तद
 नु ॥ भो महाभागाः सांप्रतमस्माकमिह किन्नामसुखं हीयते ॥ जीवः सुखा
 त्मा विभुरेष राजा प्रधान भूतो ह ममुष्पविश्वकू ॥ भोगाः समयाविषयेषु

भवा

30

30

(३१)

मत्तस्तदस्तुताकाममतत्सुखेषु॥ तथा हि॥ उद्यानोदरपद्मिनीपरिसरेपर्यं
तयंत्रोच्चलच्चंद्रोशीरसुगंधिशीकरभरस्फायत्समीरांकुरे॥ पीतस्वादुर
सायनानिसुहितैरस्माभिरस्तव्यथैर्नीयन्ते हि सुखैकतानविसरावासंतिका
वासराः॥ इक्षंकटाकुत्रचिन्तामसुखंनानुभूयतइतिमयाभिहिते॥ हंतका
रणस्वभावकतएषतेव्यामोहः॥ यदेवंब्रवीषि॥ श्रणुतावत्॥ देहोभूत
समष्टिरत्रतपनाधिक्येजलंक्षीयतेतर्षोनामसएवतस्पसमतात्तप्तिःपुन

वीरिणा ॥ एकस्योपचये भवत्युपचयो न्यस्य स्वभावस्त्वयं श्रुतानां समता
 पुनश्च किमिह प्रत्येषितत्वं सुखं ॥ अद्वैतं यदनादिमध्यनिधनं सत्यैक
 रूपं सुखं तत्कृत्वा मुषितं मृषापितमिवाविद्याविलासैर्निजैः ॥ विश्वं दर्श
 यते यथार्थं यदिदं स्वप्ने द्रजालोपमं धीरः कः पुनरादियेत तदिहा सत्ये प्र
 पंचे सुखं ॥ किंच ॥ रूपं नाम विशिष्टवस्तुतिष्ठत्यद्यत्समालक्ष्यते सर्वं
 चास्तुरमव्यवस्तुतमनिर्वाच्यं च संमर्शने ॥ मंत्रीत्वं कियतश्चिरस्य वपु

परः

सुखं

विव्यस्तेतदास्तेकृते ॥ शत्रुं कश्चिद्वैति मित्रमपरः पुत्रं कुतस्त्वांकुतैः ॥ त
 देवमसारभूते जगत्सारभूतं किं नाम ॥ पिष्टरसामृतसदृशं वैषयिकं
 तत्सुखं सुखं नैव ॥ आधिव्याधिजराभिर्दुर्लभमेतच्च काकमांसमिव ॥
 अतः सुखमस्माभिरिहानुभयतरतितव भ्रम एव ॥ भयोपि निदर्श
 यामः ॥ केषु भावेषु कया वत्सा किन्नामभवता सुखमन्वभयत ॥ याच्नादौ
 न्यकदर्थिता हि जनुषां शोच्यैव वृत्तिस्त्वसावस्वायत्तविधेयगौरवसुखादु

3
 सेवाहि दुर्जीविका ॥ शैलारण्यसमुद्रयानवहनलेशादिवावर्ततां शुद्रं यत्
 शुरजीवनं शिवशिवस्मर्येत तत्किं जनैः ॥ तद्देवमतिनुगुप्सितो यमविद्या
 विलासः ॥ श्रूयतामस्य जगतस्तत्त्वं ॥ ब्रह्मं तत्पदमर्चिर्गादिभिरितो धन्य
 स्तुनावर्तते यो धूमादिपथं स्वरेतिसयथायातं पगवर्तते ॥ आवृत्तः स तु
 लिंगदेहघटितो बोधादिभूयश्चिरं तिष्ठेद्ब्रह्मविवासिला इति जनिप्रारंभ
 काभावतः ॥ तदनु ॥ कालेकापि कुहापिकोपियदितानश्नाति तद्रेतसा ब्रह्म

(३३)

सत्रपुरोगमेषु भजते पुण्यानुरूपं जनुः॥ व्यावृत्ताः पितृलोकतो नधिगतस्व
र्गास्तु ये पापिनश्चानः स करपुल्कसारतिजनुः कालेन गच्छंति ते॥ पुण्यप्र
भावा हर्ध्वलोकगामिनां जीवानामियं स्थितिः॥ ये देवयानपितृयानपथान
भिन्ना जीवास्तते जनिमृतीः किमि कीटरूपाः॥ व्यावर्तयंति सुचिरादिह क
ल्पकोटीः नोर्ध्वं ब्रजंति गहनैव मसावविद्या॥ अतो जीवराजस्य तदेतन्म
हासंकटविमोचनाय भवतैव प्रयति तव्यं॥ चिरादभरे नोपलात्यमाना ह

मात्याहते किमायत्तानिराजसौभाग्यानि॥ तदिह कुतो विचक्षणोपि भवाना
 त्मनोधिकारं न प्रतिपद्यते॥ अपिच॥ प्रयत्न एष तत्प्रतीपबलवत्तरवर
 वर्णिनीपरिणयरूपतया तव सुकर एव कथमिदमनावेद्यैवराते करणी
 यमिति न शङ्कनीयं॥ विस्रंभप्रणयो चित्ताः सुचरिता धर्मार्थविज्ञानिनो
 येतावत्कुलमंत्रिणः सिति भुजामेते किमर्थान्तरं॥ अन्यधर्मचरंशरीरमप
 रं सालोचनं लोचनं राज्ञः किं बहुना भितो विजयिनः प्राणा भवंत्यान्तराः॥ न ता

वदमात्यमात्रंभवान्॥अपितुनर्मसचिवश्च॥तदपूर्वरमणीसंघटन
 मिदमवभ्यकरणीयमनुरूपंचे।ति॥तदनुतानहमप्राप्तं॥कृत्याकिंप्र
 भवाकिमाकृतिगुणाकिन्नामधेयाचसाश्रेयस्तद्वटनेकिमस्यघटनेकिं
 नामतक्षीयते॥तत्प्राप्तौपरिपंथिनःकरुहन्सैरंतरायाःकथंतेषामप्यप
 नोदनेथघटनेकश्चाभ्युपायोभवेत्॥इति॥तदनुतेमामवोचन्॥वेदर
 ण्यावसथसुहितास्वामिनीमादृशानामाविर्भूतामननजनिदिध्यासनात्पु

३५
 ण्यभ्रम्भा ॥ विद्युल्लेखाचिरतरसमुद्योतिनीवाद्भुतश्रीरेषा योषामणिर
 पनिषद्वंशभूषाविभाति ॥ विद्याख्याहृदयंगमाकृतिरसावस्माः स
 मासादनेन व्याधिर्नजरानमृत्युरगनायानोपि पासापिन ॥ नल्लेशो
 नभयंच किंतु परमानंदतिसांद्रीकृतादुःखासंकलिताचकाचनदशा
 सत्यासमुन्मीलति ॥ सत्यानंदमपारमक्षयमिदं विद्याधनं पंकतः कृ
 त्वा गाढनिग्रहितं व्यथयते लोकानविद्याचिरं ॥ तिष्ठन्नेव निधौ यथानि

धिमविज्ञायैवकार्पण्यतो विष्वग्धावतितद्वदेतद्विदन्जीवः परं
 खिद्यते ॥ यस्यामुह्यति निद्रयानि शिजगत्स्वप्नेन्द्रजालाकुलं तस्यां जा
 ग्रतियोगिनस्तदनया सत्यार्थसंदर्शिनः ॥ दिव्यादृष्टिरियं निमेषर
 हिताहंता नयापश्यतां छिद्यंते खिलसंशयभ्रमविपर्यासाश्च कर्मा
 णि च ॥ अस्मावैभवतोपि नक्तमहरे वास्याभिनिष्पद्यते तच्चाहर्नक
 रापियातिसकृदे वास्यप्रभातोदयः ॥ आत्मानंदसुधासमुद्रलहरीसा

चेदनासादितामध्यान्होपि निरंतरं पातमसाघोरोनिशीथो भवेत् ॥
 इतितदेवं विधदिव्यमंगलगुणग्रामाभिरामाविद्येयं ॥ राजा ॥ स
 परिशेषं ॥ ततस्ततः ॥ चित्तशर्मा ॥ कामक्रोधमुखाप्रतीतविभ
 वाजीवस्पष्टद्वैरिणास्नेहसमाकमसन्निधौ विदधते निश्शंकमोजा
 यितं ॥ यत्रामीवयमास्महेसमुदिताः साकं विवेकादिभिः तत्रैतेन स
 मुन्निषंति पुरतोभानोरिवांधंतमः ॥ जीवस्पाभिमतोपघातिनरमे

(३६)

विघ्नास्तत्संभवाः कर्षतो विषयेषु तं विघटयं त्यस्मात्सुयत्संगतिः॥
एतेषामपनोदने भिलषिते चार्थे भूपायस्त्वयं गूढंगादनिरूढमत्र भ
वत्सौहार्दमस्मात्सुयत्॥ त्वयितुविधेये संपन्नकल्पो वेदहारण्यप्र
वेशः॥ स एव परमोपाय इति॥ तदनुकिमेतादृशिमत्स्वामिनः श्रेय
सिमत्सकाशादंतरं पतिष्यति सर्वथा ह मत्र विषये युष्मदायत्त इति
स रापथमभिहितवानस्मि॥ राजा॥ वयस्य प्रणय विसंभौ नाम तदि

मावेवयदेवमसन्निधानेपिमदनवगतमेवमदीयश्रेयसिबहुधाव्या
 एतमितिपरितोषमभिनीय॥सखेचित्तशर्मन्॥एतेमछ्रुवसीतद
 द्रुतगुणस्तोमामृतासंज्ञनादस्यंतं सुहितेतदत्रविषयेबद्धाभ्यसूयेइव
 एतेतन्मुखचंद्रमस्मितसुधातर्षाकुलेताम्यतोमदृष्टीतरमेकयानुवि
 धयासंप्रीणयिष्याम्यहं॥तामालिख्यविनोदयेयनयनेदृष्टायदिस्था
 न्मनाकूस्वप्नेतामवलोकयेयमितिचेत्स्वापोदुरापोमम॥अध्यक्षीकर

(३७)

णप्रसक्तिरपि मे तस्यास्तूहरे गिरामाया सोत्तरमाः कथन्तु विषयैरा
त्मानमाश्वासये ॥ स्मरणमभिनीय तत्र भवत्या प्रतिश्रुतं प्रतिवृ
त्तिदर्शनं तु संभाव्येतापि तत्र प्रविशति विरक्त्या सह निवृत्तिः ॥२॥
पुरो विलोक्य ॥ अयमितश्चित्तशर्मणानर्मसच्चिवेन सह विविक्त
मध्यास्ते देवः ॥ तदेनमुपसर्पामि ॥ उपसृत्य ॥ विजयतां देव इति रा
ज्ञो हस्ते चित्रपटमर्पयति ॥ राज्ञा ॥ चित्रपटं निर्वर्ण्य ॥ साश्चर्यं ॥ अहो

प्रतिकृतेरभिरूपता॥ शुभामृतधाममुरवीश्रुत्यंत विसारिदृष्टितोल्लसि
 ता॥ विभ्वातिशायिवृत्तिर्विषयेषु कुहापिनेदृशीदृष्टा॥ पद्मोल्लासत
 रंगितं पदयुगजं घेसुवृत्तोज्ज्वले रंभाडं ब विडं विनौ च तदिमा वरुम
 नोहारिणौ॥ मध्यं व्योम सखं विधुरखंडं कारवत्युज्ज्वलः कल्पाणीव तसे
 यमद्भुतगुणा कल्पाणकांतावृत्तिः॥ साशंकं पार्श्वतो विलोक्य॥ दिष्ट्यात्र
 न सन्निहिता देवी॥ ततः प्रविशति विषयवासनया प्रवृत्त्या च सहा वि

(३८)

द्या ॥१॥ सखिविषयवासनेकतद्योपि देवस्त्वद्वचनगौरवेण ममानु
स्मरणीयः संवृत्तः ॥ विषयः ॥ प्रियसखिकीदृशमपि दयितमनुसरणे
न हृदयरंजनेन च विधेयीकुर्वन्ति खलु विदग्धा युवतयः ॥ अविद्या
सखिप्रवृत्ते देवः कतमं देशमधिवसतीति जानीहि ॥ प्रवृत्तिः ॥ परि
तो विलोक्य ॥ नन्वयमित एव चित्तशर्मणा तापसीभ्यां सह शृंगारव
ने मालतीमंटपमध्यमध्यासे देवः ॥ अविद्या ॥ तर्हि विटपांतरिता ए

वक्ष्णुमस्तावदेतेषामन्योन्यविस्त्रंभजल्पितानि॥ इति सर्वास्तथा कु
र्वति॥ चित्तशर्मा॥ अपि नाम सुखाय ते दृशोरियं चित्रगता प्रियतमा
राजा॥ किमुच्यते सुखाय त इति॥ आस्तावज्ज्वलदंगमंगमभितः संसृ
प्पनाडीषपि लोषावेगकदर्थिता सुकरणानुज्जीवयंती पुनः॥ अस्या
निस्रलततदंगसुषमा कल्लोलिता कापसावानं रामतदिव्यसिंधु
लहरीविभ्वंकिलापनुते॥ संप्रति हि॥ आलिप्ये नु तुषारलोलनकक

(३९)

कर्पूरगंधद्रवैरासिचेनुघनीकृतैरुतसुधाधाम्नोमयूखोत्करैः॥ ए
तद्दर्शनसंभूतेन परमानंदेन दावानलसुष्टोभमिधरः सुधारसस्ररे
णोवांगमाप्पाय्यते॥ निवृत्तिः॥ अपवार्यः॥ सखिविरक्तेदिष्ट्याफल
तमिव नः प्रयत्नेन॥ विरक्तिः॥ कथं न फलिष्यति भगवत्यानीतिवैद
ग्धी॥ राज्ञा॥ चिरं निर्वर्ण्य॥ सोन्मादं॥ चित्रं प्रति॥ मृद्वामि किन्तु मृ
दुळं पदपल्लवं ते किंते लिखामि कुचयोरुतपत्रवल्ली॥ एह्येहि मे विद

(३९)

धृतीसकदंकपाळीमंतर्गतंनिरवशेषयतापमेनं॥चित्तश॥सोपहा
 सं॥वयस्यप्रतिकृतिरियंखलुतस्याः॥अविद्या॥सखिश्रुतंननुश्रो
 तव्यं॥तदेवमेताभिरितरनायिकासंघटनकुहनाभिरितिसंधीया
 महे॥विषयवासना॥सखिभूयोपिश्रुणुमस्मावत्॥निवृत्तिः॥देव
 सत्त्वरमनयासुदृशासहभवंतंयोजयिष्यामि॥नपुनरिहविषयेभ
 वताविषादोविधेयः॥राजा॥परमकारुणिकीभ्यामप्रमेयमहिमाति

शयाभ्यांभवतीभ्यामनुगृहीतस्यममकोनामविषादः॥ अविद्या॥
 सखिश्रुतानिखलुभयःश्रवणामृतानि॥ विषयवा॥ प्रियसखिभ
 वत्सन्निधानेसर्वमिदंविघटितमेवभवेदित्युद्धतमुपसर्पति॥ य
 जा॥ दृष्ट्वासभयं॥ वयस्यकाप्रतिपत्तिः॥ चित्तशर्म॥ वयस्यभव
 ताकथमपिसमाधीयेतसा॥ ममतुकागतिः॥ विचिंत्य॥ भवतुतामे
 वानुसरेयं॥ इमेचतपस्विन्यौतिरस्करिणीविद्ययाचित्रफलकेनसह

तिरोहिते भविष्यतः ॥ राजा ॥ तथेति धैर्यमवलम्ब्य तिष्ठति ॥ चित्तशर्मा ॥
 उपसृत्य स्वस्ति भवत्यै ॥ अविद्या ॥ चित्तशर्माणं निर्भर्त्स्य ॥ राजानमुप
 सृत्य ॥ अपि मुखाय ते चित्रगता प्रियतमा ॥ अपि संधटपिष्यतस्ताप
 स्यौ ॥ राजा ॥ सभयगद्गदं ॥ देवितवासान्निध्याच्चित्तशर्मणा कालवि
 नोदनाय विरचितमिदमिन्द्रजालं ॥ इदं परमार्थतयानगद्गदुभव
 ती ॥ अविद्या ॥ हंत प्रत्यक्षसिद्धापलपनसाहसमेतस्य ॥ राजा ॥ अत

पादप्रणामादिभिरुपचारैर्यथोचितं प्रसाद्यतां कुपिता देवी ॥ राजा ॥ क
 तिचित्परा निगत्वा प्रणाम्य ॥ प्रसीद प्रसीद ॥ अविद्या ॥ सारोपमवध
 यगच्छति ॥ राजा ॥ न ब्रूषेन विलोकसेन च वचस्तथ्यं श्रुणोषि प्रिये कि
 न्वेतन्मयिता दृशं तव मनः कस्माद्भूद्दीदृशं ॥ दंपत्योस्तन जायते कि
 मम तं जातं न किं मृष्यते किं वा जातमिहाधुना विधिरहोतिक्तां विध
 त्सुधां ॥ प्रवृत्तिः ॥ अपवार्य ॥ भवत्वयं पाददृशस्तद्दृशोवात्वया पुनर

(४१)

थाभूतमपि वस्तु तथाभूतमिव प्रत्यक्षमुपदर्शयेयुर्न किमैन्द्रजालि
काः॥ तदपि यदिसत्यमेवावगच्छसितत्र कः परिहारः॥ अविद्या॥ न
तावदिह मिन्द्रजालं चित्तशर्मणः॥ अपितु तवैवसाहसमेतत्॥ क
तेतापस्यौ॥ क्वचसाप्रतिवृत्तिः॥ राजा॥ ननु कथितमेव सकल मिन्द्र
जालमिति॥ त्वं तु परमार्थतयैव प्रतिपद्यसे॥ अविद्या॥ कृतंकृत
मकृतज्ञेनानेन शब्देन॥ इति सांख्ये पं परावर्तते॥ चित्तशर्मा॥ वयस्य

५९

पादप्रणामादिभिरुपचारैर्यथोचितं प्रसाद्यतां कुपिता देवी ॥ राजा ॥ क
 तिचित्परा निगत्वा प्रणम्य ॥ प्रसीद प्रसीद ॥ अविद्या ॥ सारोपमवध
 यगच्छति ॥ राजा ॥ न ब्रूषेन विलोकसेन च वचस्तथ्यं श्रुणोषि प्रिये कि
 न्वेतन्मयिता दृशंत व मनः कस्माद्भूद्दीदृशं ॥ दंपत्योस्तनजायते कि
 ममतं जातं न किं मृष्यते किं वा जातमिहाधुना विधिरहोतिक्तां विध
 त्सुधां ॥ प्रवृत्तिः ॥ अपवार्य ॥ भवत्वयं पाददृशस्तद्दृशोवात्वया पुनर

पारुष्यमेवावलंब्यतां॥५॥विषयवासना॥युक्तमाहप्रवृत्तिः॥अविद्या॥
 हंतभवतीभ्यामपीदंरोचते॥कागतिरितितिष्ठति॥राजा॥मांकल्या
 णिपुरातवोपयमनाद्येकेपिकिंजानतेत्वामासाद्यमयाप्रियेनवनवं
 किन्नानुभूतंसुखं॥तत्तादृग्ग्रहणीयवैभववतीसौभाग्यसीमापिता
 मांमत्वाकृतविप्रियंवतकथंव्याधन्वतीधावसि॥त्वंवित्तादपिगात्र
 तोपिकरणग्रामादभिप्रेयसःप्राणादप्यधिकेतिमुंदरिभवत्प्रीत्यैक
 बद्धादरः॥वर्तेहंवितथव्यकीकपरुषानैर्घण्यमालंबसेयद्येवंमयि

सर्वधैवपरितः किंवाकरिष्याम्यहं॥ अविद्या॥ सोत्प्राशं॥ सख्यौ अतंख
 लु॥ देवस्यास्य किलाहमद्य दयितात्प्राणादपि प्रेयसी हने च क्षुषितो
 दनैरलमहो वाक्यैरमी भिस्तव॥ यद्वा वल्लभ वस्तु संगिनि मनस्या
 त्मन्यनायत्तता तद्दोषादयथोचितं व्यवहरस्येवं न दोषस्त्वयि॥ वि
 षयवासना॥ देव सर्वतो मुखविचित्रपरमानंदविधायिनी देवी म
 पहाय वाङ्मनसातिवर्तिनी कुहापि विषये कुतो भवानासज्जति॥ चि

त्तरार्मा॥ वयस्य तथ्यमाह विषयवासना॥ प्रवृत्तिः॥ आर्यचित्तशर्म
 नूप्रगल्भोसि॥ समयोचितमभिधातुं॥ तथ्यमेवाह विषयवासना
 त्वयितुनव्यवस्था॥ चित्तशर्मा॥ स एष मम सहजो धर्मः॥ अविद्या
 अलमलमतिप्रसंगेन॥ नेपथ्ये॥ वैतालिकौ॥ एकः॥ मोक्षं तापमि
 वप्रतीचिजलधौ मज्जत्ययं भानुमान्नागः कोपिविजृम्भते घनपथे
 चित्तेव धूनामपि॥ आर्द्राङ्गकुपितामुपासिषिषते कांतां विलासी

जनो भक्त्या कर्मठ भूमि देव परिषत्संध्यां च सायंतनी ॥ द्वितीयः ॥
 गंधेन स्फुटकैरवाकरभुवा विष्वक्विकर्षन कीनस्वच्छंदं दिवसावसान
 पिरुनो मंदानिलस्पंदते ॥ भावी नौ विरहाधिरित्यविदिते प्यंतः शुचा
 स्वीयते कोकेन प्रियया सहैकन किनीनाकाधिरूढेन च ॥ सर्वे आकर्ष
 यंति ॥ चित्तशर्मा ॥ देवातिवर्तते संध्या समयः ॥ राजा ॥ तथेति निष्क्रां
 ताः सर्वे ॥ ॥ तृतीयोऽंकः ॥ ॥ ततः प्रविशति चित्तशर्मा ॥ तेजोवै

भवकौशलोपकरणान्यधामुधासिद्धिषु व्यक्तं राघवपांडवादिषुरणे
 मुख्यत्वादृष्टं हितम् ॥ तन्मन्ये पुरुषस्य कंक्षितहितावाप्तिस्तदैवेच्छया
 स्वेनेदं कृतमेतत्तापमिति येन दंतिमूढास्तते ॥ अद्य खलु ॥ विस्त्रं
 भयप्रणयास्पदस्य सुहृदो निर्व्यूढमिष्टादिकं देव्याः प्रार्थितकार्यसाध
 नकृता प्रीतिः समग्रोदया ॥ तत्रापि स्वसमीहितार्थफलसंपत्तिर्विरो
 धं विना दैवेनोपनतं कियत्क्रियदृष्टो वाञ्छानुरूपं हितम् ॥ तदिदमद्भु

तसंविधानमत्रभवत्याःशिवभक्तेःकस्यमुखेनकर्णपथमवतारये
 यं॥सातावदितप्रतिनिवृत्तयोर्विरक्तिनिवृत्योःसकाशादत्रचित्रप
 टदर्शनवृत्तांतमवकर्ण्यत्रुदितमिहकार्यमितिबहुधानिर्विद्येत॥
 अतःसत्वरमेतदर्थप्रापणोक्तःसमर्थोभवेत्॥पुरोविलोक्य॥दिष्ट्या
 सत्संगोयमितआगच्छति॥यएषः॥धुनीतेसंतापंदुरितशतचिंतासमु
 दितंतमस्तोमल्लेशंतरणिरिवसद्यसमुदधन्॥निरुंधेदुर्बलंनिखिल

मपि पर्यंत विरसं पथः पुण्यानेव प्रथयति परिल्लेशविधुरान्॥ ततः
 प्रविशति सत्संगः॥ २॥ आदिष्टोस्मितत्रभवत्याशिवभक्त्या॥ चित्तश
 र्ममुखेन जीवराजवृत्तांतमवगम्य सपदि परावर्तस्वेति॥ पुरोवलोक
 यन्॥ अयमसौ चित्तशर्मा॥ यावदेनमुपसर्पामि॥ उपसृत्य॥ अ
 पिकुशलं वयस्याय॥ चित्तशर्मा॥ विशेषतश्च भवत्समागमेन॥
 सपरितोषं॥ सखे सत्संगसमये समुपगतोसि॥ श्रणुतावत्॥ अहं

किल वयस्ये न जीवराजे न संदिष्टोऽस्मि । सत्संगः ॥ कथमिव ॥ चित्तश
 र्मा ॥ वयस्य चित्रदर्शनात्प्रभृतिनितां तदुर्मनायमाना देवी तत्तदुचि
 तचमत्कारि चतुरतरापायै रूपसत्यभवता तथा समाधेया ॥ यथा सा
 स्वयमेव मामुपागम्य वेदारण्यगमनमभ्यर्थयेत्तेति ॥ तदनु कथमे
 तदुपपद्यतां ॥ आर्द्रागसा कथमियं हि मया भ्युपेया तादृक्कुराकहृदया
 थ कथं प्रसाद्या ॥ भूयः प्रतीपयुवतिस्मृति कारिणीषु वेदादवीषु गमनस्य

कथा कथं स्यात् ॥ इत्येवमतिमात्रचिंतातरुणिते मयितक्षणमेव स
 त्वरोपगतया देव्या सहचारिण्या कुहनया भिहितं आर्यं भवदाकरणा
 यमभट्टिन्याप्रेषिताहमिति ॥ तदवकर्ण्य किमेतदापतितमिति मयि
 किमपि किमप्यंतर्गशंकमानेन किंचिदत्रविचारस्नानमार्यं भवंतं
 संमानयितुमत्रभवतीसमाहूयतीतिसाकथितवती ॥ सत्संगः ॥
 ततस्ततः ॥ चित्तशर्मा ॥ तदनु किमयमसंभावितोपन्यासस्त्वयात्रि

यते॥ तदधुना सप्रकारमखिलमावेदयेत्यनुयुक्ता बुहनायथावत्तम
 46 मिहितवती॥ सत्संगः॥ इदं श्रोतव्यं॥ चित्तशर्मा॥ नितांतदुर्मनाय
 मानां देवी प्रियसखी विषयवासनारहसी क्षंबोधितवती॥ यथाप्रि
 यमखित्यज्यतामिदमाकस्मिकं वैल्लभ्यं श्रणुतावत्॥ चित्तशर्माना
 मायं जीवस्य नितांतमंतरंगस्तदस्मिन् निखिलराजकार्यधुरंधरे वि
 रोधो न फलति॥ अतस्तमिममनुरुध्ये वराजा विधेयी कर्तव्य इति॥

(४७)

सत्संगः॥ सुष्ठु कथितं विषयवासनया॥ तदनुदेवी समक्षमुपगम्य
निश्शंकमहमब्रुवं॥ सत्संगः॥ कथमिव॥ चित्तशर्मा॥ कुतोपि हेतोर
तिदुर्मनाय ते चिरेण राजा चतुराभवत्यपि॥ मनो नुरुध्यैव तदीयमा
त्मनो मनोरथः संप्रति किन्नपूर्यते॥ तस्य हि चिराद्भिलषितो वेदार्
ण्यप्रवेशः॥ तत्र नित्यसन्निहितशमदमादिविघटनाय प्रागेव स
न्निधापनीयामहामोहादयो महामात्राः॥ तदनु तत्र भवत्यासहप्र

विष्टेराज्ञनिकाम्पाभिः क्रियाभिरुपासनाभिश्चरणीकृते सेत्स्यति
 समग्रस्ते मनोरथ इति ॥ सत्संगः ॥ साधुसम्पगुपक्रांतं ॥ चित्तं ॥ तद्दहं
 देवमविद्यया सह वेदार्ण्यपरिसरं प्रापयामि ॥ सत्संगः ॥ सखे सत्त्वं
 रमेव निर्वर्तनीयो यमर्थः ॥ चित्तं ॥ कुतः ॥ सत्संगतिः ॥ निवृत्तिमुखा
 जीवराज्ञगुणानवकर्ष्यबलवदुत्कंठिता विद्या ॥ तथा हि ॥ आदर्श
 भित्तिभज्जलेन विहारगेहमासन्नचंद्रमभितः स्वमुखांबुजेन ॥ आळी

(४८)

रभिप्रतिवचोगुणतीगवाक्षमारागमकोकिलभयेनमुहुःपिधत्ते॥ त
देवमतिमात्रविरहसंतापजनितोन्मादतरकितासा॥ चित्तशर्मा॥ स
हर्षे॥ एवमन्योन्यानुरागेसतिसुकरमेवकार्यशेषंतर्कयामि॥ सत्सं
गः॥ सखे भवंतमधिकृत्य किंचिदिवसंदिहानेनमया कदाचिदत्र भ
वती शिवभक्तिरभिहिता॥ सांप्रतमस्माकमतिविधेयोपि चित्तशर्मा
चिरतरमविद्यानुबंधी कथमस्मदभिमतकार्यानुबूलो भवेदिति॥ त

हनुनिजहृदयनिर्विशेषमेवत्वामिहमन्यमानाभगवतीकथितवती
 सएवकार्यमिदंप्रसूतमभिनिर्वर्तयिष्यतीति॥चित्तशर्मा॥परेंगि
 तपरिज्ञानप्रवणहृदयाहिमहानुभावाभक्तिः॥सस्मितं॥अयेसत्संग
 सत्यमहमेवमेवंशंकनीयोभवेयमत्रभवतीयदिनमामनुगृहीयात्
 संप्रतितुमदध्यवसायःश्रयतां॥भुंजानःसुचिरादभेदविधयाभोगा
 नहंस्वामिनोजीवस्याभ्युदयायवर्षचतुर्णांयत्नंयत्नं॥संग्रामेस

(४६)

मुपागते निजभुजव्याधतखज्ञाहति छिन्नस्वीयसनाभिवर्गविपिनक
र्णप्रमाणं मम ॥ किंच ॥ गोत्रानुबंधममतादिषु निर्विशेषसत्तादृशकु
लमहत्तर एव भीषः ॥ स्वामी सुयोधन इति स्मजयायतस्पशस्त्रास्त्रव
र्षपरुषो जनिपांडवेषु ॥ अतस्तदनुग्रहभाजनमहमन्पथानशंकनी
यः ॥ सोहमचिरेण राज्ञानमविद्याया सहवेदरण्यं प्रवेशयामि ॥ तद
नुतत्र कामनानुविधुततदुपासनाभिरविद्यापिराज्ञानं प्रलोभयेत् ॥ त

दनंतर करणीये भगवती प्रमाणं ॥ सत्संगः ॥ अत्र भवती शिव भक्ति
 स्ताभिरेवोपासनाभिः साकमनतिभिन्नाया दहरदिद्यायाः परांतर एव
 विद्यामपिराजमात्र दृश्यतया नुप्रवेशयितुमध्यवस्यति ॥ चित्तश
 र्मा ॥ अतः सत्वरमिममुदंतमावेदयितुमत्र भवती शिव भक्तिरुपगम्य
 तां ॥ अहमपि भद्रशालाभ्यंतरे मामेव सुचिरं प्रतीक्षमाणस्य वयस्य
 स्पसकाशंगच्छामीति निष्क्रंतौ ॥ ॥ विष्णुः भः ॥ ॥ ततः प्रविशति यथा

(५०)

निर्दिष्टो राजा ॥ २ ॥ स्मरणमभिनीय हंत मया निजकार्यनिर्वर्तनैकचे
तसामहदनुचितं कृतं ॥ यदेष वयस्यो बुभुक्षितव्याघ्री परिसरमभि
वर्धितो हरिणशो बहवनितांतपरिकुपिताया देव्याः स विधमार्द्रापा
धोगमितः ॥ तत्र कृत्तिकृतिपरिभवाननुभयकथमिव परिखिद्यते
वानजानामि ॥ ततः प्रविशति चित्तशर्मा ॥ २ ॥ हंत वयस्यो यमतिमा
त्रविद्याविरहतापेन परिभूयते ॥ तथा हि ॥ वीक्षानिर्विषयानि

(५०)

काममलसप्रांतेचकांतेदृशौशश्वत्किंचमितैर्वृतःपरिजनैरेकांतमा
 सेवते॥नास्त्वावस्तुषुवल्लभेषुमनसोनिष्ठानकुत्रापिवातेजोमात्र
 50 ससारमूर्तिरधुनाजागर्तिजीवोविभुः॥यावदेनमुपसर्पामि॥उपस
 त्यविजयतां देवः॥राजा॥दृष्ट्वा॥सपरितोषं॥वयस्यप्रसन्नहृदयलक्ष्य
 से॥किमसिक्श्चिद्विशेषः॥चित्तशर्मा॥अथ किं॥राजा॥कथमिवचि
 त्तशर्मा॥किंचिद्विवोपसर्पान्निदमिभूमिति वृत्तमखिलमर्थमानुपूर्वा

(५१)

कथयति॥ राजा॥ वयस्य किमत्र देवी सन्निदधीत॥ चित्तशर्मा॥ सहप
रिवारैरुपगतैव॥ ततः प्रविशति विषयवासनया प्रवत्या च महावि
द्या॥ अविद्या॥ सन्निर्वहं॥ सखिविषयवासने बहु प्रकारमनुसृतो
पि देवः सर्वथानयथा पुरमस्मासु प्रसीदति॥ कर्तव्यस्तु समुदाचारः
इति कतिचित्पदानि गत्वा॥ पुरोवलोक्य॥ कथमत्रैव चित्तशर्मणा
सहविविक्तमध्यासे देवः॥ यावदेनमुपसर्पामि॥ उपसृत्य विज्ञय

(५१)

तां देवः॥ राजा॥ इत आस्पतामित्यासनं निर्दिशति॥ चित्तशर्मा॥ देवि
 दिष्ट्या वर्धसे॥ विषयवासना॥ वर्धतां महाराजः॥ राजा॥ चित्तशर्माणं
 संज्ञापयति॥ चित्तशर्मा॥ देवभवता सह वेदारण्यविहाराय बलव
 दुत्कंठिता देवी॥ तत्कुतो विलंबसे॥ राजा॥ यदभिलषितं देव्यै॥ इति
 सर्वे उत्तिष्ठन्ति॥ देवी॥ स्वगतं॥ कागतिः॥ राजा॥ कः कोत्र भोः॥ प्रविश्य
 होवारिकः॥ अहमस्मि॥ राजा॥ संकल्पवेदारण्यमार्गमादेशय॥ संक

(५२)

ल्पः॥ इत इतो देवः॥ सर्वे वे हारण्यगमनं नाटयन्ति॥ राजा॥ कामपाश्व
तः कर्णं दत्वा॥ अये चित्तशर्मन् अत्र केषामपि परस्परालाप इव श्रू
यते॥ चित्त॥ स्मरणमभिनीय॥ किंचिदिदोषसत्य॥ जनां॥ वयस्य
देव्या हि तान्वेषिभिर्मोहादिभिरर्धमार्गे भवत्प्रलोभनाय लोकायति (५२)
कादिपाषंडसिद्धांताः सन्निवेशिता इति वस्तुविचारेण संप्रत्येवमेक
थितं॥ प्रायस्त एते भवेयुः॥ पुरो विलोक्य॥ य एषः॥ असारमेतज्जगदि

त्यवेत्यतणादिवत्यभ्यतिदृश्यज्ञा लं ॥ अंतश्चिदानंदरसानुभूतिमंगैः समु
 द्यत्पुलकैर्व्यनक्ति ॥ ततः प्रविशति वस्तुविचारः ॥ २॥ आदिष्टोस्मितत्रभ
 वत्याशिवभक्त्या ॥ वस्तुवस्तुविचारसंप्रतिजीवराजो वेदहारण्यं प्रवि
 शुरिति श्रूयते ॥ तदेनमपथान्निवर्त्य स तैव पथा समा नेतुमस्य परि
 सरोधिगंतव्य इति ॥ पुरो विलोक्य ॥ स एष जीवराजः ॥ यावदेनमुपस
 र्पामि ॥ उपसर्पति ॥ राजा ॥ चित्तशर्मणा सह प्रणमति ॥ वस्तुविचारः ॥ सि

(५३)

धसंकल्योभयास्तां॥ अवि॥ सविषादं॥ स्व॥ हंतविफलोमेमनोरथ
पाषंडेषु॥ तत्प्रविशंतिपाषंडसिद्धांतः॥ तत्रलोकायतिकसिद्धांतः॥
नक्लेशलेशयोगोभोगोनुपरोधएवसर्वत्र॥ इतिसति किंनरमंतेमं
दधियोहंतमामकेतंत्रे॥ इतिपरिक्रामति॥ चित्त॥ राजानंप्रति॥ अ
त्रायमस्याशयः॥ प्रत्यक्षमेवप्रमाणमदृष्टचरंतुनास्येव॥ तथाच॥
पृथिव्यापोबह्विःपवनइतिसत्याःपरममीतदेषांसंघातोभवतिवपुरा

(५३)

त्माबद्धविधः॥समष्टेस्तांबूलादरुणिमवडुन्मीलतिमतिःसुखादिर्यापा
रैरूपनमतिधर्मादितुमृषा॥अतः॥देशकालोथजातिःकुलमकुलमियं
स्वापरेत्यादिहेतोर्वर्जावर्जतिमिथ्याकुहकविरचितांयंत्रणामंतरेण॥
आद्येखाद्येथपेयेप्यनियमिततयाकाममापुष्पगात्रंदृष्टामिष्टामवा
प्यस्मरमदमुदितांभोगएवाभ्युपेयइति॥चित्त॥सम्भ्रसंज्ञं॥वयस्य
लोकायतिकमतमिदमतिरमणीयंप्रतीयते॥यदत्रनिविधिर्ननिषे

(५४)

धोनधर्माधर्मौनास्तिपरलोकइत्यादिनाप्रत्यक्षसिद्धविषयाभिरतिर्नि
 रातंकाहिप्रतीयते॥अवि॥स्व॥सहर्षे॥कथमप्यस्मदीयएवचित्तश
 र्मा॥राजा॥सस्मितं वस्तु विचारं पश्यति॥वस्तु॥सोद्वेगं॥स्व॥प्रमा
 दः॥१॥पर्यायेण सत्यथ मे न नयेयं॥प्र॥किमयेचित्तशर्मन्नभिल्ल (५५)
 इवालपसि॥वयं किमिदमखिलमस्तीत्यवोचाम॥किमपि नास्ति॥
 यत्साक्षादिति प्रत्यक्षसत्यार्थाभिरतिरनातं केति ब्रूमहे॥शापादिवशा

54
 दिहार्थोतरभ्रमेणविभ्रंखलविषयाभिरतिस्तनरकायभवति॥ तथाच
 तस्यप्रत्यक्षप्रमितार्थसत्यत्ववाहोपेतदभिप्रायकएव॥ नास्तिपर
 लोकरस्याहीनिचब्रह्मव्यतिरिक्तस्यसर्वस्याप्यभावोपलक्षकाणि॥ त
 स्यदेहात्मत्ववाहोपन्नमयकोशस्यात्मोपलक्षकत्वनिबंधनइतिसर्व
 मदैतपर्यवसायेव॥ राजा॥ सशिरःकंपंपुरोविलोक्य॥ परिहितकषा
 यवासाःपरिहृतहिंससमस्तभूतेषु॥ अभ्येतिभिधुवेषकलविहीनोत्र

(५५)

बुधसिधांतः॥ बुधः॥ अहोमंदमेधसःस्वानुभवविरुधो व्याहारः॥ प्रत्यक्ष
 तोयत्प्रमितं करपितदेवसत्यं न ततो न्यदस्ति॥ इत्येव बुधिर्यदितर्हिक
 स्मादपत्यहेतोरबलामुपैति॥ चार्वाकः॥ अये बुधसिधांत किमनुमान
 मपिते प्रमाणं॥ बुधः॥ कस्संदेहः॥ दुर्ध्वं चाधश्च नानाविधभुवनमिहा
 नामरूपव्यवस्थां दुर्व्यामाचक्रवाळाद्वनगिरिसरितामर्णवानांच तत्त्वं
 ज्योतिश्चक्रोपरागस्थितिगतिसदृशद्वयवियोग्या नियेन प्रत्यक्षं दर्शयेहं

(५६)

(५५)

कश्चिद्विवदतामत्रहंतानुमाने॥ अतः प्रत्यक्षमनुमानं च प्रमाणं मे न संश-
 यः॥ अस्ति स्वर्गश्च नरकोधर्मो धर्मश्च कारणं॥ परंतु परिदृश्यमानमखि-
 लमपि क्षणक्षणाविलक्षणतया भणिकमेव॥ पश्यतावत्॥ क्षणादूर्ध्व-
 नतिष्ठंति शरीरेन्द्रियबुद्धयः॥ हीनार्चिरिव वर्तते स्कंधाः क्षणविकंबिनः॥
 प्रत्यक्षं जायते विश्वं जातं जातं प्रणश्यति॥ नष्टं नावर्तते किंतु जायते च पु-
 नः पुनः॥ तथा च॥ कर्मोत्तेजितवासनाकृतजगज्जन्मप्रवाहो यथा जालांतः

(५६)

प्रसृताकृतेजसिरजस्तोमस्तथाभासते॥ धारावाहिनिबोध एव गच्छति
ज्ञानेन सा वासना पञ्चानि विषयो मलश्रवस भवन्नात्मा पवर्गो मतः॥
अत्र बाह्यार्थः प्रत्यक्षविषय इति वै भाषिको जग्राह॥ बोधाकारानुमे
यो बाह्यार्थ इति सौत्रांतिकः॥ बुद्धिमात्रमर्थो न कश्चिदपि बाह्य इति यो
गाचारः॥ न बुद्धिमात्रमपि श्रुत्यमेव तत्त्वमिति माध्यमिकः॥ तदेवं च
तुर्मतमेतच्छास्त्रं॥ चित्तं॥ वयस्य नियतः ध्ययन विहितानुष्ठानसंक

(५६)

५६
 दमंतरेण सुगमनिश्रेयसमिदं कुतः सुगतमतमनादरणीयं ॥ वस्तुवि
 चारः ॥ तदपिश्रयतां ॥ अनाद्यविद्यावासनाप्रपञ्चिताविषयसंततिः
 स्वरूपज्ञाने प्रतीयते ॥ तदिदमेव संसरणं नाम तदनु तत्त्वज्ञानतो वा
 सनाविगकने सति स्वरूपज्ञानस्य निर्विषयो परागत्वमेवापवर्ग इत्य
 द्वैतमेवाभिमतमस्य सुगतसिद्धांतस्यापि ॥ अतएवामुष्यजगन्निध्या
 त्वाभिप्रायः शून्यवादः क्षणिकतावादस्तु विशेषणीभूततत्तत्क्षणानि

(५१)

त्यत्वाभिप्रायकसचायमपवर्गो निष्कामकर्मनुष्ठानजन्यचित्तशुद्धि
द्वारकउपनिषदधिगम्यइत्येतदाशयमवित्तायशापवशेननिगमप
थपरित्यागस्तनरकायभवति॥लोकायतिकसिद्धांतः॥विवसनसिद्धां
तंपश्यति॥विवसनसिद्धांतः॥सहस्रताकंविहसन्अहोस्वव्याघातो
पहतोयमस्योपन्यासः॥प्रत्यक्षादधिकंप्रमाणामुरीकस्यानुमानंततो
गम्यंधर्ममुरीकरोतिचततस्वर्गादिभोगादिच॥यत्सत्तत्क्षणिकंब्रवी

(५२)

तिचपुनर्वाहन्यतेस्वंचस्वेनैवास्पनकिंजिगीषतिकथंबुधोमतेनामुना
 सुगतः॥साभ्यसयं॥अयेनग्नक्षयणकसिधांतदूरतएवतिष्ठ॥स्नातप
 तःसन्निधेहिस्वमतमभिधातुं॥विवसनः॥देहोयंमलभांडमस्परुचिताका
 नामतोर्थोदकैर्देहीनिर्मलएवतिष्ठतिघटस्पांतःप्रदीपोयथा॥देहोनांत
 रितस्संसरतिसःस्वीयैर्हतःकर्मभिः॥प्रारब्धानुगुणंप्रपद्यचवपुर्भुक्ते
 सुखंवासुखं॥बुधः॥अयेकिमर्थमावरणंनक्रियते॥विवसनसिधांतः

(५८)

जीवस्यावरणंदेहो देहस्यावरणंकुतः॥यद्विदितस्यापि कार्यस्यात्तस्यापीत्य-
नवस्थितिः॥बुधः॥अयेकथमेतादृशस्यजीवस्यमोक्षः॥विवसनः॥
श्रुतावत्॥मयूरपिण्डधारणंमलंचकेशलुंछनंमहर्षिपूजनानिन-
गतामनस्यनीर्घता॥अहिंसनंभूमादयासदेतिमोक्षसाधनैशरीर
कारिकर्मतत्सवासनंविनश्यति॥तथासति॥उच्चैर्भूरिमहोनिरंत
रमहालोकांतराणामुपर्यास्तेमोक्षशिलानितांतमहिताज्योतिर्मयीणा

(५८)

५४
 भवती॥ तामभ्येति श्रुत्वा सौ तद्विद्वोद्गच्छन्वपुर्ध्वं सनात्तत्रायं परमात्म
 नाथघटते मोक्षोयमर्हन्मतः॥ बुधः॥ अये कुतस्तवायमध्यवसायः॥ वि
 व॥ शब्देनानुमानेन च॥ बुधः॥ किमयमेव सिद्धपरमेष्ठिपराभिधेय
 परमात्मा तव मते जगत्कर्ता॥ नहि नहि॥ कर्मभिरेव जगन्ति जायन्ते वि
 नश्यन्ति च॥ वस्तु॥ अस्यापि स्वप्रकाशसंविद्रूपदेहातिरिक्तात्मा भ्युप
 गमेन सिद्धपरमेष्ठिनामकपरमात्मा भ्युपगमेन च जीवपराभेदरूपम

(५९)

द्वैतमेवाभिमतमिति रमणीयमेव मतं ॥ परंतु एतदभिमता हिंसा
क्षमा दयादिपारक्कानुसंधानता यज्ञादिकममुष्मानभिमतमिति भ्रां
त्वाशापवशेन निगमपथपरिभ्रेषस्तपतनाय जायते ॥ अतः स्यादस्मी
सादिसप्रभंगी प्रतिपादनं जगदनिर्वचनीयत्वतात्पर्यकं ॥ देहशौचा (५९)
घभावप्रतिपादनं चात्मनः स्वतो निर्मलत्वाभिप्रायकं ॥ अविद्या ॥ ज
ना ॥ सखिविषयवासने देवो यमवैदिकानीति खलु मतान्यमनिसं

(५९)

59 मन्वते ॥ वैदिकेषु सोमसिद्धांतादिषु वा किंचिदभिनिविश्य यदिसगुण
 विद्याभिरभिरमेत ॥ तावतापि ननु भवेदस्माकमाश्वासः ॥ तेजसि मिर
 चदद्वैतविद्या किल आत्यंतिकविरोधिनी दृश्यते ॥ राजा ॥ पुरो विलोक्य
 कण्ठः ॥ भस्मलेपशरदभ्रविभ्रमं विभ्रतुग्रवपुरदुतभ्रः ॥ पुंडरीक
 धवलाननभ्रमत्तचंडकोकनदचारलोचन ॥ चित्त ॥ अयमेव सोम
 सिद्धांतो नाम ॥ सोमसिद्धांतः ॥ सस्मितं ॥ हंत प्रमाणपथातिवर्तिन एवा

नेन केपिकेपि पदार्थाः प्रतायन्ते ॥ अपि च ॥ तदा गमास्तद्विर एव वर्त
 तामतो पवर्गोऽस्य यथा कथंचन ॥ यदैहिकं सौख्यमिदं किमीर्यतामतो
 भृशं गर्हितमार्हतं मतं ॥ किंचिदंतर्विमृशन् अहो बत मामकमत
 स्परमणीयता ॥ ज्योत्स्नाधौ तदिशानिशा परिकरैर्विश्वोत्तरं चत्वरं म (६०)
 द्यं हृद्यरसं मृदालसवधूवक्रांबुजामोदितं ॥ आस्वाद्यंतरसं घृतादिस
 रसं कांताकरांतादिति स्वर्गं प्राप्य समग्रमत्र परतः प्राप्यो पवर्गोऽपियत्

(६०)

विवसनः॥सभयोद्देगं॥स्व॥हंतकथमयमंतकरवचिंताविषयोपिसंता
 पयति॥प्रका॥अरेसोमसिधांतकस्तवमतेधर्मःकथमिवस्वर्गःक
 रवचापवर्गः॥सोमसिधांतः॥अरेश्रयतां॥प्रत्यग्रग्रहतक्षरस्यल
 सलद्रक्तप्रवाहक्षणो नृत्यन्मर्त्यनवोपहारनिवहैर्मघैश्चसंप्रीणितः
 सार्वज्ञादिसमग्रदिव्यगुणसंपत्यामहाभैरवःसारूप्यंनिजमातनो
 तिबलभिद्योग्यंचभाष्यंदिशन्॥सदेहकैवल्यमिदमेवनःपरमपु

(६१)

रुषार्थ इति स्वर्गस्त्वयमेव ॥ यदत्र समभिलषितसर्वार्थसिद्धिभिरनियं
त्रिताः कामोपभोगा इति ॥ वस्तुवि ॥ अये चित्तशर्मन्नेवमेव भेदवादिनः
सर्वेऽप्यस्मदीयसगुणोपासनपूलीभूतेषु तत्तदुपासनतरतममतानुगु
ण्येन सालोक्यसामीप्यसारूप्यरूपेषु यदेषुरममाणस्तदेव परममम
तं मन्वते ॥ तथा हि ॥ जीवाणुत्वनित्यत्ववादिनो गमानुजीयाश्चिगदुष्कर्म
कबलितज्ञानानंदस्वभावतया संसरंतो जीवाः दुःखानुभवनिर्विघ्नाः भ

(६१)

61
 तस्याप्रपत्यावाह रिमाराध्य तत्प्रसादेन विगलत्कर्मबंधा भगवत्सारूप्यम
 धिगम्य स्वकीय धर्मज्ञानविकासेन भगवत्तानंदमनुभवन्तीति अभि
 दधते ॥ तथैव प्रत्यक्षादित्रयप्रामाण्यजगत्सत्यत्ववादिनो माध्वाप्यवि
 द्यासंकटविघटितज्ञानानंदस्वभावास्तत्त्वतो भगवद्विना जीवासंसारण
 रुखानुभवनिर्विष्णाः सकलाम्नायसमधिगम्यं भगवन्तं भक्त्या समाग
 ध्यतत्प्रसादतः श्रवणमननादिविगलदविद्यावरणतया विशुद्धस्वभा

(६२)

वांभगवच्छरीरंभूतादिवहाविभ्यनीरक्षीरवदवस्थिताःस्वस्वाधिकारत
रतममतानुगुण्येनतदीयैरेवावयवैःस्वस्वजात्यगुणान्भोगान्भुंजते
सएवमोक्षइत्याचक्षते॥सोमसि॥किमपिकिमप्पालपनूपारवभ्यम
भिनयति॥रा॥पु०रोविलोकयन्त्रयेकिमेतावदस्यवैकृतंकापालिकस्य (६२)
चित्त॥अयंकिलमहाभैरवपूजावसानेनिपीयमद्यमतिमात्रंउन्मस्र
कितमहावेशविवशोलुठति॥सोमसि॥सरभसंसमुक्षायविकटतांउ

वंपरिकामन् ॥ अहोप्रमादः प्रमादः ॥ परमपुरुषार्थः केनापि दुरात्मना चो
 रितः ॥ किमितो विधातव्यं ॥ पार्श्वतो विलोक्य ॥ प्रसंगभासि परिपांजुर्गो
 नोर्ध्वपुङ्गुः पद्माशजालतुलसीमणिहारकंठः ॥ भाषासूक्तिं परिपठन्निह
 यांचरात्रसिद्धान्तएषश्चिवेषभृदभ्युपैति ॥ सरभसमुपसृत्य ॥ तां त्रि
 कं पाणौ गृह्णन् कथमरेमदपवर्गमचूचुरस्त्वं ॥ तां त्रिकः ॥ अवसीकराभ्यां
 पिधा यरा मानुजरा मानुज किमहं चोरयामि ॥ श्रीवैसवः ॥ सोम ॥ यद्विप्र

(६३)

माणतोमहाजनानुमतमेवचौर्यमवसितं॥तर्हि किंक्रियेत॥तस्य तिश्न
यतां सर्वान्प्रति॥अहो भवतः सर्वे साक्षिणः श्रण्वंतु॥तां त्रिकः॥यदित
था स्यात्तर्हि॥तव दासो भवेयं॥सोम॥तदिदं भवतो विमृशंतु॥बौधा
दयः॥अरे कथ्यतामपवर्गस्वदीयः॥तां त्रिकः॥कर्णे एवमिव॥बुधा द
यः॥श्रुत्वा विहस्य॥अये तां त्रिकवंचितोसि॥पाषंडकापालिकदास्येन
यतः॥सारूप्यरूपं स विशेषमेतत्सदेहकैवल्यमिदं तदीयं॥एकी भव

(६३)

त्वत्रभवन्तएव नचेत्सराजात्रकलिः प्रमाणं ॥ ततः प्रविशतिकलिः ॥ २ ॥ बा
 लोप्ययंपदुरिति प्रतिबुध्यतत्वमाहूय मामकतकैः प्रणयैरविद्या ॥ महं
 वराय सदृशी कुरुनां स्वकीयांदत्वा तनिष्ठसु महत्किल कौतुकं मे ॥ तदस्याः
 किमिव मयानप्रियमाचरणीयं ॥ इति सकौतुकं परिक्रामति ॥ सोमसि
 ध्वांतः ॥ राजन्कले विजयी भव ॥ प्रतिपद्यतामत्र किंचिदिव दंडनीति ॥
 कलिः ॥ तत्किं नाम ॥ सोमसि ॥ तां त्रिकोयंचोरितमदीय पुरुषार्थः मध्यस्तै

रथ्यवसितप्रमोषश्च॥प्रतिश्रुतंतुनानुतिष्ठति॥ कलिः॥ जना॥ अयेतां
 त्रिकोयंवैदिकः श्रयते॥ तत्कथमसावभिभावनीयः॥ सोम॥ यद्येवंमन्य
 सेतर्हि श्रयतां॥ वयं यथाभैरवागमानुरोधेन वेदप्रामाण्यवादिनो वेदवि
 रुधमधुमांसादिनिषेवणाभिर्वेदबाह्यतया पाषंडेषु गण्यामहे॥ तद्व
 दिमेपि पांचरात्रागमानुरोधेन वेदप्रामाण्यवादिनो वेदविरुधैराचा
 रैः पाषंडा एव॥ किंच॥ द्विविधाश्चेतां त्रिकाः उद्दीच्याः केचित्त्रयाच्चाः

परह तितत्रतावदवाच्यानामपाषंडास्ते पशव एव ॥ यतः ॥ अप्राकृता
नकृतकानपहाय वेदान्तत्यातिभद्गु विनिवेशितनीचभाषाः ॥ कर्म
त्यजंति विहितं विहितेतराणि निर्माल्यपैतृकमुखानिवितन्वते च ॥ हंत
बुधेरुपरि स्रवता ॥ आचार्यहस्तादधिगम्य चीरं निबध्य कंठे कुणप
स्य दध्वा ॥ वैकुंठवीथ्यांगहनि श्रये न नंदंति मूढाः पशवो न किंते ॥ क
लिः ॥ तदहमप्येवमेनं प्रतारयामि ॥ अये प्रतिश्रुतं पाषंडास्य मनुति

परि

ष्ठ परयावैकुण्ठेशमलभूमिसरे ॥ तव निवेशनायचीटिकामहंप्रहि
णुयां ॥ तां ॥ सभयं ॥ राजन्यद्रोचतेभवतस्तदाचरामि ॥ कलिः ॥ पुरो
विलोक्य ॥ उत्तुंगद्विपकुंभकर्कशकुचाभोगारणन्मेखलश्रोणीमं
डलभारमंधरगतिः कंदर्पदृषोद्धता ॥ उन्मीलन्महिराविकारविव
शव्यालोलतारक्षणास्मिग्धालोकनमोहिनीविलसतिश्रद्धापुरस्ताम
सी ॥ विचिंत्य महाप्रभावाद्येषा ॥ शास्त्रं किन्विदमप्रमाणमिह किं न प्री

(६५)

(६५)

यते देवता साग्रीताय हि किंकुहापि भुवनेऽप्रापमेकं भवेत् ॥ भोगा
 नत्र बहून्महायपरतः कैवल्यलक्ष्मीप्रदेसद्यः सिद्धिपदे जनः कुलप
 थे कस्मान्न सन्नहति ॥ इत्यादि नानाविधसाधनबोधनैरपामरपं
 ६५ दितमखिलमपि जनमिह कुलपथे ममोत्सवश्च निविडयंती दक्षि
 णपथमप्रचारेण वितथमिव कृतवती ॥ अयि श्रद्धे परिगृह्यतामयं
 तांत्रिकः ॥ अधा ॥ तथेति गाढमालिंगति ॥ तांत्रिकः सुखपारवश्यमभि

६५

(६६)

नयन्॥ स्वर्गोदिवः किं गच्छितो य सुर्वो उर्वेव किं स्वर्गं दृशां प्रयन्ता॥ स
त्वातिरेकक्षरदात्मतत्त्वं विश्वं किमानं ह मयं विधत्ते॥ इति श्रद्धा प
रवशोदासो ह मिति साष्टांगं प्रणमति॥ रा॥ स्नाने सांप्रतमस्य न्या
यतया दासत्वमिति रथा॥ ब्राह्मणो दास इति विप्रतिषिद्धमेवैतत्
कलिः॥ दिक्ष्वायमप्रयासतः प्रामाणिको दासलाभः॥ सोम॥ राजन्ने
वमेवलाभांतरमपिनः सन्नमति॥ पुरतो निर्दिश्यति र्यगतिर्यग्विह

(६६)

कितपरिणतपृथुकारबल्लिभद्राभिः॥मुद्राभिर्जटिलतनुर्दग्धोमाध्वो
 यमापतति॥माध्वसिधांतः॥अथखलुलवंगिकायांघृतशौचप्राय
 श्चिसांगमभिनवतीर्थस्वामिपादैःश्रीवैष्णवसमागधनंक्रियतर
 तिनिशम्यश्रीमुखतोहमागच्छामि॥उर्ध्वमवलोक्य॥तदितोयावत्स
 मयानतिपातमाचार्यस्वामिपादवंदनमाचरणीयमितिससंभ्रमंप
 रिक्तामति॥काया॥कलिंप्रति॥राजन्यएषः॥अंसेविभ्रदृभ्रदुर्भर

भगंघोणीमधुष्णलवत्रशुद्रम्लेखमुखालुसंकुलकरःप्रारब्धवायुस्त
 तिः॥अंकुरानिवपापनामविरक्तान्यंगेमषीलांछनात्पाविभ्रच्चकि
 तोवलीमुखरवोदग्रसुतंहिंडते॥अयंतावदुराचारैस्ततोपिवेरबा
 ह्यः॥कलिः॥कथमिव॥कापालिकः॥उपवासदिनभ्रांत्यामप्येषकि
 लदुर्मतिः॥नजुहोतिनदत्तेवापितश्चाक्षुचमुंचति॥किंच॥स्नानंसां
 ध्यविधिर्ज्ञपोथहवनंस्वाध्यायमाध्याह्निकेदेवाभ्यर्चनमित्यमन्यवि

६७

कलंकृत्यानिनिर्वर्तयन्॥सद्यःस्नातरजस्यलाकृतपतिश्राद्धेमितदादृशी
काष्ठाभ्यन्तरएवपारणमयंकृत्वाचिरान्निर्गतः॥कलिः॥हंतसमग्रोवै
दिकाचारोपाषंडस्यमाध्वसिद्धांतस्य॥प्रशिष्यतामपिनार्हत्ययंमूढः॥
तिष्ठतुवाकःकिमनेन॥जीवरजः॥सखेचित्तशर्मलमीषांमुखान्यन
वलोकनीयानि॥तदितोवामेतरैणैवपथामृगयाविनोदिनोवेदारण्य
मधिगच्छामः॥पाष॥अप॥परस्परमुखान्यालोक्यसनिर्वेदं॥मतांत

रेबलवदभिनिवेशितोयमप्रधृष्योस्माभिरितोयथागतमपसरामः।
 अवि॥ जनांतिकं॥ अयिविषयवासने॥ दृष्टानिखलुवस्तुविचारदु
 श्वेष्टितानिपाषंडेषु॥ एवमग्रेपिशमादिभिरुपनिषत्ययदिक्लिष्टा
 जायमुपरुध्येत॥ तर्हि सुमहत्किलसंकटमापयेत॥ तदितोवयमग्रतः (६८)
 एवगत्वास्ययासन्निधाप्यमानैर्मोहादिभिरस्मदीयैः शमादिप्रचारो
 परोधायनिपुणतरं किमपि संविधातव्यं॥ विष॥ साधुर्वितितं भट्टि

(६८)

न्या॥ अविद्या॥ प्र॥ स्यावदमीव यमजुनैव पथा किंचिदग्रतो गच्छामरति
 निष्क्रान्ताः सर्वे॥ ॥ चतुर्थोऽङ्कः॥ ॥ ततः प्रविशति सह परिवारैर
 ६४ विद्या॥ २॥ हंत तदेव मतिमहति संकटे निपत्य करणीयता विमूढा मि
 हनकोपि मा मुपसरति॥ ने पथ्ये॥ रतिकं कणपद मुद्रितर मणीय शि
 रो धरा लिप्तैः॥ घुस्यण द्रव हरिण मदैर्घु मिधु मिताशामुख स्मरो जयति
 अवि॥ श्रुत्वा सहर्षं॥ अये कामः संप्राप्तः॥ ततः प्रविशति कामः॥ २॥ वा

मांगे वदने चक्षुषि चिरादेणोक्षणालांभना बधानामपता किकास्त्रिणा
 यन ब्रह्माच्युतानामपि ॥ संत्वन्येव तके पुनर्दिविषहोमछासनोत्तुंघि
 नस्तत्तादृग्विभवस्य मेव मनुजाः केनामकीटा इमे ॥ पुरो विलोक्य ॥ इ
 यमितः सपरिवारा देवी ॥ उपसृत्य विजयतां देवी ॥ देवी ॥ इत आस्य
 तां ॥ कामः ॥ उपविश्य ॥ काचिंतामयिवो निषीदति जगद्दीरे दिशां जि
 त्वरेयेनार्थः पुरुषेणावोभिलषितस्तं ब्रूत किंचिन्मम ॥ दिक्पालं दुहिणं

(६६)

(६६)

मुकुन्दमधवासाशान्महेशंक्षणानिर्जित्यप्रमहाकटाक्षविशिरवैः कुर्वे
भवत्किंकरं॥विष॥भट्टिनियदिकिलानेनकर्माप्यवरुधानितत्ररा
मादेरुच्छसितुमपिनभवेदवकाशः॥प्रव॥भट्टिनिविवेकोविरागमु
पनिधाययदिकिलकामानवरुधमेवकर्मकारयतितर्हितत्रकिम
प्यंतरमधिगम्यसदितितद्विघटनेकःसमर्थोभवेत्॥अवि॥विचिं
त्य॥पुरोदृश्यतां॥कोपःसएषकुटिलभुकुटीकराकंवक्रंदधहूमदिवा

(६००)

सगवेषणेन॥ उद्दंडं दंडं धरचंडं तराभं दीकमभ्येति विभ्रमविलास
कथानभिज्ञः॥ ततः प्रविशति क्रोधः॥ २॥ धर्मः कश्चन कामना न धिक्
तस्तेनास्मदीयाः पराभूयेरन्ननुवेपते ममवपुर्हंताहमा विभ्रवन्॥
इष्टार्ततपःशतात्तपरमोत्सेधंतु तत्संचयंतु लसो ममहाचलं पवि
रिव प्रध्वंसयेदृश्यतां॥ उपसृत्य विजयतां देवीत्यभिमुख उपविश
ति॥ विषय॥ भट्टिनियथाप्रायशोधर्म एव कुहापिन प्रवर्तेत तथा वि

(६००)

धातुं कः प्रगल्भेत ॥ देवी ॥ चिंतां नादयति ॥ ने पथ्ये ॥ एहि या हि यथा का
मं ना हि तं तेन किंचन ॥ देहि वाचमिमां नैव ब्रूहि मां प्रति जात्वपि ॥ पि
तरौ वा विपद्येतां जायतां वा सुतायुतं ॥ मिळंतु वो परागाश्च मिथो दद्या
न् किंचन ॥ देवी ॥ श्रुत्वा ॥ ननु संप्राप्त एव तादृशो लोभः ॥ ततः प्रविश
तिलोभः ॥ २ ॥ अभ्येतु घोरवपुषा धुरिराक्षसो वा दंष्ट्राकरा कवदनः स्व
यमंतको वा ॥ चेतो विभेति न तथा मम दुर्लिवारे दृष्टे यथार्थि निसपुस्त

(71)

करभयाणो॥परिक्रम्य॥उपसत्यविजयतां देवीति पार्श्वतो निषीद
ति॥विष॥लोभं निर्द्दिभ्य॥कणस्तणं वाजगतां त्रयेपिन देयमेतस्य दृ
शास्ति किंचित्॥न हर्षदृष्ट्या तु किमप्यदेयं मही विशाला मणिपर्वतो
वा॥पुरो विलोक्य हंतस्मृतमात्र एव सन्निहितः॥यदेषः॥हस्तेनानुप
हं प्रियस्य सुहृदो हस्तं समास्फलयन् हस्तौ ताळसमुल्लूकत्कळकळः सं
पुल्लवक्रां बुजः॥हरी कृत्य विषाददैन्यजडता चिंतादि भावानसावुत्सा

(71)

हेनसहात्मजेनवलतेहर्षोतिमात्रोत्सवः॥ततःप्रविशतिहर्षः॥२॥वध्यं
चवारणपतेर्निर्दधामिकंठेकुर्वेचरत्नपटलीकनकाभिषेकान्॥नप्रा
णतोहिपरमस्तिशरीरभाजांतानप्यहंत्वाणमिवप्रतिपादयामि॥इति
परिक्रम्यविजयतांदेवीतिलोभस्पप्रतीपमुपविशति॥विषय॥अये
हर्षभवदनुजन्मामदःकिन्लदृश्यते॥हर्षः॥अग्रतोनिर्दिशन्नितोदृश्य
तां॥आलिङ्गितोयमवधीरणयारमण्यापुत्रैःप्रमादविपदस्मरणैःप

(८७२)

रीतः॥ हरीकृतो विनयधर्मविचारगंधैः सोयं मरोजयति मंधरदृष्टिपा
तः॥ ततः प्रविशति महः॥ २॥ उन्मीलिता कानमुदग्रसत्त्वं मदावलंभूरि
महांधमेतं॥ वाले समालंब्य बलाद्विकर्षन्निवर्तयेयंधुरिनिस्सरंतं॥
इति विकटं परिक्रम्य हर्षोपकंठे निषीदति॥ प्रवृत्तिः॥ भट्टिनियथाह्वयं
धर्मातिक्रमादिना कीदृशमप्यस्मदधीनं करोति॥ तथैव मानोऽपि महद
विनयादिना क्वमपि मदधीनयेद्देव॥ तथाह्येषः॥ विगर्हितनमोवाको वि

(७२)

नयादिपराश्रुतः॥ आहोपुरुषिकाप्रेयानायाम्मानोमहोद्धितः॥ ततःप्रविशति
मानः॥ इष्टापूर्तसहस्रलब्धपरमापूर्वातिपूतात्मकेविज्ञानातिशयप्रभतवि
भवेविश्वैकवन्द्यमपि॥ वेष्टंतेतिलयंत्रनध्वषवत्किंकेपिदेवालयेवं
दंतेककुलासवच्चशिरसःकिंन्यंचितोदंचितैः॥ इतिपरिक्रम्यविजयतां दे
वीतिक्रोधसमीपमधिवसति॥ विष॥ भट्टिनिलोभादिमहिम्नाकर्मकुहा
पिप्रायशो नानुतिष्ठेदेव॥ कथंचिदनुष्ठितान्यपिपरातिसंधानेनविफल

यतापिकेनचिद्ववितव्यं॥प्र॥पुरतोनिर्दिश्य॥सोपिसन्निहितएवयदेषः
 सौवर्णलेपनधगधगितांशुजालमापादचूडमयमाभरणंदधानः॥वि
 ष्ठमूर्तिरतिधीरगतिःप्रसन्नोमिथाविलासरसिकोमिळतीहडंभः
 ततःप्रविशतिडंभः॥२॥इंद्रःकुबेरइतियेमहिताःसुरास्तेबाह्यांकृणं
 निबिडयंतिनिरंतरंमे॥एतेषुमेयदिहिकिंचिदुदंचितभ्रूःकिंकिंन
 सिध्यतिजनस्यमश्रितस्य॥इतिपरिक्रम्यविजयतांदेवीतिसर्वेषा

(५३)

मग्रतस्मिष्ठति॥विष॥भट्टिनितदेतेषांक्रियासिद्धिषुमहाप्रभावोमोहः
 सहकारी॥ततःप्रविशतिमोहः॥२॥देवीप्रणम्यतदंतिकेनिषीदति॥प्र
 व॥भट्टिनिश्रयतां॥येसंसारपथंविचिंत्यवितथंतत्वावमर्शोन्मुखाः
 सन्नह्यंतिभ्रशंमनागपिशिशोराकर्णितेक्रंदिते॥हित्वातत्त्वकथामपा
 स्पनियमानुत्सुत्यधावंतितेमोहःसोयमलंघनीयमहिमाकेनैषजयोभ
 वेत्॥विष॥तदेवमपारबलविभवसारेषुनिजपरिवारेषुकिमसारवि

(२०४)

ष पिणी भिरशंका भिरात्मानमाकुलयसि ॥ अवि ॥ भोः कामादयश्चर्यतां
निजकुलसमापतितविकटसंकटविघटनाय हितकार्यघटनाय चायम
वसरः ॥ अतो मया किंचिदभिधीयते ॥ तदवहितैरेव भवद्विराचरित
व्यं ॥ कामादयः ॥ यदाहापयति देवी ॥ अवि ॥ सहजसिद्धविरुधस्वभा
वशमदमादिकृतदुर्बोधनेन मयि विरसीकृतात्मा देवश्चित्तशर्मणा सा
कमत्रपरिसरे निमिषमात्र एव सन्निदधीत ॥ ततः पूर्वमेव विदितशि

वतद्रक्तिप्रभावैर्युष्माभिरप्रमादमेवनिजनिजपरिवारैःसममयमुद्देशःस
 वोपियाशमदमादीनामीषड्बुसितुमपिनावकाशस्तथानिविडयितव्यः
 ७५ प्राप्तावसरमेवपराक्रमयिष्यामस्मावत्॥यरादिशक्तिभट्टिनीतिकामा
 दयोनिष्क्रामन्ति॥ततःप्रविशतिचित्तशर्मणासहजीवराजः॥राजापुरो
 विलोक्यकथमत्रैवसपरिवारादेवी॥सर्वाःससंभ्रममुत्तिष्ठन्ति॥प्रव
 देवकियच्चिरमभूदस्माकमिहागतानां॥राजा॥चित्तशर्मन्नितोपि कि

ग्रहन्तरेवेदरण्यभागः॥ चित्त॥ ननु प्रविष्ट एव॥ यदि हानी॥ स्फायन्ते एष
 हाज्यगंधिनश्च मेवाताः क्वचित्कुत्रचित् सर्पिष्मच्चरशंसिनः क्वचिदपि स्नि
 ग्धावपामो दिनः॥ एते चानुपदं पयो ह पटलीसो हित्यनादिंधमाधूमा
 व्योमपथं तरन्ति मखभुक्स्मंचारनिश्रेणिकाः॥ अपि चात्र॥ प्रक्रीडधु
 कशारिकादिपटलीराश्वत्समाश्रावितप्रत्याश्रावितमुह्यदृत्विगपथ
 प्रकांतिसंदेहतः॥ एते जाग्रतिसाग्रहाः सुमतयः सभाः समं यज्वभिर्वै

दुष्प्रथनायवागवसरौचित्यप्रतीक्षाकृतः॥यावदिहप्रविश्यचक्षुषी
 विनोदयामः॥तद्वतिसर्वतथाकुर्वन्ति॥राजा॥समन्तादवलोक्यमानं हं
 विहितेष्टयोमतिमतांपर्वसुकाम्यक्रियाएताः॥प्रमदाद्वरवलुरमयंत्य
 क्षय्यापूर्वसंपदुल्लसिता॥अपिच॥विहरतिविस्मयनीयाकुहचनसौ
 त्रामणीलक्ष्मीः॥संपूर्णसोममुख्यस्फीतरसाञ्चक्रियाः कचिद्गन्ति॥विमृ
 श्य॥कमलोल्लासिपदानांकमनीयविचित्रभूरिभोग्यानां॥आसांकामप

रिस्फुरदमृतं मुखमातनो तिसुखं ॥ विष ॥ जनां ॥ सखि प्रवृत्ते काम्यक्रि
 याणामासां निर्वर्णने न तत्फलप्रशंसया च कामाविष्टवदृश्यते देवः ॥
 प्र। ननु महाप्रभावः कामः ॥ चित्त ॥ स्व ॥ हंत प्रमादः ॥ दुरात्मना कामेना
 भिभूयमानः स व्याजमन्यतो वकर्षणीयो देवः ॥ प्रका ॥ पदांतर एव
 परिणतफलगममिमं प्रदेशमाप्साद्य विश्रमसुखमनुभूयतां देवेन
 राजा ॥ तथेति किंचिदन्यतो गत्वा ॥ परतो निर्दिश्य ॥ शस्त्रस्रोत्रमयीर्णि

७६

रः श्रुतिपुत्रीसौ हित्यनाडिंधमावैतानानि हपावकान् कृतस्यरी किंजल्कि
 ताग्रानपि ॥ अंगान्पुत्पुलकानि मे विदधतः पूतांश्च वातानि मान्हातुं
 न प्रभवामि पावनहविर्गंधानुबन्धानपि ॥ अवि ॥ सखि विषयवास
 ने लब्धापरित्यागाभिलाषस्वभावेन लोभेनापि वशीकृतश्च देवः ॥ य
 दयमिमान् विषयान्नपरित्यक्तुमुत्सहते ॥ चित्त ॥ स्व ॥ आः किमिह लब्ध
 प्रसरो लोभहतकोपि ॥ भवतु निवारयाम्येन मितोपि गुणवद्विषयांतर

प्रदर्शनेन ॥ प्रका ॥ वयस्य किंचिदत्र परभागे दीयतां दृष्टिः ॥ राजा ॥ वि
 लोक्ष्य ॥ साश्चर्यं ॥ तद्विज्जदिलितादिशस्तरणिकोटिभिर्भास्यते न भ
 स्खलमुपस्थितैरनुपमैश्चतौर्यत्रिकैः ॥ मनोपि च विनोद्यते मधुसुधा
 सरीमाधुरीनिरंतरधुरंधरैर्निखिलदुर्लभैः सौरभैः ॥ वयस्य किमेत
 द्विमृश्यतां ॥ चिन्त ॥ संकल्पं पश्यति ॥ संकल्पः ॥ विचार्य ॥ देवकाम्यो
 पासनाः संघीभूय भवदनुजिघ्रसासन्निदधते ॥ ततः प्रविशति

(७७)

77
 काम्योपासनाः॥२॥ विजयतां देवः॥ राजा॥ बृहस्पतिर्मे स कियान्वचः क्रमे
 त्दिवस्पतिर्वा विषयेषु मे कियान्॥ इमादुरापास्तपसापि भूयसा यदा
 विरासन्ननुपाध्युपासनाः॥ इति स्मथोरस्तमविनीतस्मिष्ठति॥ चित्त॥
 स्वर्ग॥ विनीतो यं विभुर्हंत वितनोति विकथनां॥ महतामपि दुष्टात्मा मा
 नो हिदुरति क्रमः॥ प्र॥ वयस्पस विनयादरमि मामहोपासनाः॥ यथोचि
 तमर्हणीयाः॥ राजा॥ तथेति॥ सभयं परावृत्य सप्रश्रयादरमभ्युद्गमना

दयन्यथोचितं संभावयति ॥ संकल्पः ॥ पुरतो निर्दिश्य ॥ इष्टांगलक्षित
 रतिक्रमशो भित्तैः षाष्टंगारिणी विजयते धुरि वामदेव्या ॥ आपुः सुदीर्घ
 मभिनंद्य गुणान् कुमारान् हृद्यां च कीर्तिमियमातनुते हि विद्या ॥ चित्त ॥
 उपपद्यत एव ॥ ऋत्वं गभत हिंकार प्रसावोद्गीथ प्रतिहार निधनेषु यो
 षिटुपमं त्रण सहशयनाद्यभेद प्रतिपत्तिरूपेय मंगावबध्नोपासनाव
 द्रुपलंकल्प लते च कस्य वानमनो हरति ॥ राजा ॥ सरोमां च विकसितको

(७८)

78

लं चित्तशर्मणो हस्तमास्फलयति॥ विष॥ किमिहापूर्वार्थसंदर्शनज
 नितचित्तविस्तारात्मको हर्षोऽपि॥ दिष्ट्या दिष्ट्या॥ चित्त॥ हंत हर्षणमह
 ताविष्टो वयस्यः॥ यदि किल एतत्प्रतिनियतवृत्तिरत्रमरोपि सन्निद
 धीतततोति हिनामसंकटमापद्येत॥ तदिममन्यतो मुखयितुमेवं ब्रवी
 मि॥ प्रका॥ वयस्यपार्श्वतो दीयतां दृष्टिः॥ राजा॥ अश्रुतिमभिनयनग
 जमीलनानिकरोति॥ विषय॥ पुष्कलोयमस्मिन्मदावेशः॥ चित्त॥ आ॥

७८

(79)

आः प्रमादप्रमादः॥ कथमेतमितोहमभिमतमुद्देशंगमयेयं॥ संक
ल्पमवलोक्य संकेतयते॥ संक॥ देवमहदत्र किंचिदक्षिसौभाग्यं॥ रा
जा॥ किमिव॥ संकल्पः॥ रचितरुचिरशोभाऋग्यजुःसामपुष्पैर्दुर्लभा
गमरसौघप्रस्फुरदिव्यरूपा॥ सदमृतवसुरुद्रादित्यसाम्राज्यरात्रीवि
लसति मधुविघावीतदोषातदेषा॥ चित्तश॥ स्मरणमभिनीय॥ श्रूय
तेहि॥ दिव्यमधुमूर्तेरादित्यस्यांतराक्ष्याय रसरूपममृतमग्न्यादिमुखेन

(66)

वस्वादयोदेवादृष्ट्वैवाभिनंदन्ति तदेवरूपं प्रतिपद्यन्ते ततएव चोद्यं
 तियस्तावदेतदमृतमेवं वेदसवस्वाद्यन्यतमो भूत्वा तत्साम्राज्य
 मविनाशित्वमपि पर्येतेति ॥ राजा ॥ स्वरूपमहिमफलान्यनुसंद
 धानः सौवर्गसुखचिन्तां नादयन् ॥ नेदीयः सुरदीर्घिकातिशिशिरेक
 ल्पदुपुष्पोत्करैः स्फागमोदिनिमारुते विवलतिप्रासादभृंगोदरे ॥ पुं
 भावालसभव्यदिव्यमहिजाबिंबाधरास्वादनेतत्तादृक्सुखवैरवरीशि

(८०)

वशिष्यप्राप्येतवाजात्वपि॥ इतिमुह्यति॥ विषयवासना॥ भट्टिनिमधु
विद्यायां भजतिव्यामोहमेषनोदेवः॥ अविद्या॥ केनैषलंघनीयप्रसर
समयेमहामोहः॥ चित्त॥ स्व॥ हंतनितांतमभिभूयतेवयस्योमोहेन॥
प्र॥ देवबुध्यस्वबुध्यस्वधीरस्वत्वसि॥ राजा॥ प्रतिबुध्यते॥ चित्त॥ स्मृ
तिमात्रतोपियस्याः कमपिविकारं प्रतिपद्यतेदेही॥ आसादितायदिहि
सामदयतिकंवाविवेकिनंनैषा॥ राजा॥ श्रत्वासप्रत्यभिज्ञं॥ नैषाविवे
काद्यभिमताविद्या॥ अतएवकिंवाविवेकिनमेषामदयतीतिवयस्येन

(८०)

चित्तशर्मणासव्याजमभिहितं॥प्र॥परतोविलोक्य॥संकल्पकैषामहा
 भागा॥चित्त॥स्व॥हंतविवेकादिस्मृतिमात्रएवप्रकृतिमासादितोवय
 स्यः॥संक॥कमपिहृदिदधानाकांतरूपंमहांतंतदुपरिनिदधानाभाव
 भेदानशेषान्॥इयमपहतपाप्मासत्यसंकल्पकामाजयतिदहरवि
 द्यासद्गुणैःश्लाघनीया॥रक्षा॥स्व॥सगौरवसादरंच॥पदमात्रांतरै
 वखल्वियमात्मविद्यायाः॥यदपहतपाप्मत्वादिकतिपयगुणारोपण

(८९)

वविशेषः॥चित्त॥जनांति॥वयस्यतदस्यादहरविद्यायाःपदांतरएव
तत्रभवत्याशिवभक्त्यानिरतिशयनिजप्रभावेन॥भवदभिलषित
परमानंदकंदकीविद्यापिभवदक्षिपथैकगोचरतयानुप्रवेशितास्यात्
तदत्रसावधानंदीयतांदृष्टिः॥यतोमहामोहादयस्तदपवारणायस
न्नह्यंति॥राजा॥निभृतनिरूप्यविद्यामुपलभ्य॥स्व॥हंतसैवेयंनय
नानंदचंद्रिका॥वयस्यकिंज्वरीमि॥पुराकिल॥एषाचित्रगतामनोह

(८९)

तवतीसौंदर्यसारोद्भवैरानंदैरतिमोहिनीकिलदशमातन्वतीकामपि
 स्पादेतत्करशिल्पमुद्धितमिदंचित्रंकिलेत्पास्तितंतत्तस्याः करशिल्प
 माल्यितवतीसैषातिहृद्यावृत्तिः॥ चक्षुरामील्यसंमोहं नादयन्॥ प्र॥
 अंगेनैव किमच्चिरादिभिरहं नीतोस्मिधातुः पदं किं वा मत्सुखतैरसावि
 यमिमौलौकोविपर्यासितौ॥ हंतैतन्मुखचंद्रमग्रगुणानादुत्कलितेयं व्य
 थादात्मानंदसुधासमुद्रलहरीविभ्रवं किमेकार्णवं॥ अपिच॥ सुषुप्ति

(८२)

वचिस्साक्षिकहृदयविभ्रांतिलसितामहोवामोहोवाघनसुखमयः
कोष्पभिनवः॥निरंधानोबाह्यंकरणपटलंनिद्रुतजगत्प्रकारःकोष्पं
तःप्रसरतिविकारोमनसिमे॥इतिसंभंनारयति॥विषय॥जनांति
कं॥भट्टिनिदिष्ट्याप्रलितस्तेननुमनोरथः॥यदयमासामुपासनानां
प्रभावविलसितैरतिमात्रपर्युत्सिकितप्रमोदभरविकसितवदना
रविंदश्चिरेणपरवानास्ते॥पश्यतावत्॥प्रावृषिनीपटुमरुदपेरि

८३

तस्तबकैरुदयकुट्टलितैः॥ अंगैरविरक्तपुलकैराविष्टतसत्त्वविक्रि
 यैर्लसति॥ अविद्या॥ अपि विषयवासने देवस्य विकारो यमुपास
 नासक्तिनिबन्धनरतिमनोममनप्रत्येति॥ यदि ह म द्विषयकप्रण
 यगौरवगंधोपिनोपलभ्यते॥ विषय॥ किमन्यदिह कारणं संभा
 व्यते॥ राज्ञा॥ सोत्मादं॥ मधुलहरीनयनपथेमममि कित्ताकापिवि
 द्येति॥ दृष्ट्वाभिनन्दितासातन्मयमास्तेजगत्समस्तमिदं॥ अविद्या॥

८२

(४३)

विषयवासनेऽकृतं खलु देवस्य विद्यानुरागसम्प्लोहपल्लवितमेतत् ॥ विषयवा
फलितमिव ते संदेहेन ॥ भवतु भयोपि साधुविमृशामः ॥ चित्त ॥ स्व ॥ हंत प्रमा
दः ॥ तदिदमस्य विद्यारतिपारवश्यविज्ञं भित्तं ॥ वयस्यस्य जल्पितमेव मन्य
थयामि ॥ प्र ॥ देविदृष्ट्या बलवदुपासनासक्तहृदयो देवः ॥ अतः किल मधु (८३)
लहरीदृष्ट्या भिनंदितेत्यादि मधुविद्यास्वरूपगंधिनीवागस्य प्रसृता ॥ वि
षयवासना ॥ भट्टिनि विमर्शविषय एवायमस्य विकारः ॥ अविद्या ॥ कामं
विमृश्यतां ॥ मम तु न संदेहः ॥ विद्यानुरागोन्मादविज्ञं भित्तमेवैतत् ॥ हंत ब

हि प्रवत्सुपलंभाय प्रहिता किमद्याप्सया चिरयति ॥ ततः प्रविशत्यसया
 २ ॥ राजानं प्रणम्य देव्याः समीपे निषीदति ॥ देवी ॥ अपवार्य ॥ अये असू
 ये काम्योपासनादर्शनप्रकरणे किमतिपर्युत्सिकितस्तद्धृदयते हे
 वः ॥ तत्किमत्र कारणं भवेत् ॥ असूया ॥ देवितदिदमेव वक्तुमागतास्मि
 प्रवृत्तिः ॥ कथमिव ॥ असूया ॥ तत्र भवती शिवभक्तिरेतास्वेवोपासनासुवि
 द्यामपिराजमाचदभ्यामनुप्रवेशितवतीति ततस्ततः संचरंत्यामयाश्रित

मभूत॥ प्रव॥ युज्यते हि तादृशो पुतादृशो महान्प्रभावः॥ अविद्या॥ हंत
किमिदमापतितं॥ अभिमतसिद्धये यतमानायास्तत्प्रतीपमुपनमितं
दैवेन॥ तदितोपकृष्य विषयांतरप्रदर्शनेन देवो विनोदयितव्यः॥ प्र
का॥ महाराजस्त्रिप्रणयेन भवितानि काममभिनंदितास्मि॥ किमतः
परं मम प्रियमासे॥ चित्त॥ जनांतिकं॥ हंत तरुक्लिरेव तदनर्थनिदर्शन
तया प्रवृत्ता भवत्वेवमेव॥ अविद्या॥ तदग्रतो गच्छामि॥ सुचिरमिह य

(४५)

विद्यापरि

रिभ्रमणापरिश्रान्तमात्मानमवस्थापयितुं न पारयामि ॥ राजानं चिरं निर्व
पर्य ॥ मामेवं विविधोपभोगललितामुत्सृज्य किं लप्स्यसे भूय प्रागिव सा
दशापरिणामे दात्मावशेषी कृता ॥ वंच्यंते करणान्यमूनितु परं किं तत्र
पश्यन्मुखं साकूतस्मितके किलोलनयनं बिंबाधरं पास्पसि ॥ किंच ॥ न
वाद्गुरूपं न रसो न गंधो न स्पर्शनं वा सुखहेतुरस्ति ॥ भवानहो कं गुणमा
कलय्य विद्येति सन्मुह्यतिवानजाने ॥ इति सकोपासपरिवारागंतुमिच्छति

८४

राजा॥सभ्रभंगं॥किमयेचित्तशर्मन्विद्यामधुकृतंममोन्मादमियद
तिभमिंगतमुपेक्षितवानसि॥अतःकिलैवमकांडेदुर्मनायतेदेवी॥
चित्त॥वयस्पर्यवर्थायमारंभः॥अथवा॥मोहस्यकिलसंबेगःकेनापि
ननिवार्यते॥कोतिरुंधीतवावेगंनीचप्रवणापाथसां॥राजा॥स्व॥स
म्पगनुशासितोस्मिकामादिप्रवणोहंतीचप्रवणोतिवयस्पर्यव्याजसं
बोधनेन॥अलमलममीभिरसारोपचारैः॥इतिसकोपंसपरिवारानि

(२५)

८५

क्रामति॥ हंतबलवता विषयांतरेण विपलीकृतो न संरंभ इति समंश
 क्षमुपासनास्तिरोदधते॥ सहैवताभिर्विद्यापि॥ राजा॥ सखे चित्तशर्म
 न्भवतु यथा कथंचिदखिलमपि समये कथमपि समाधीयते॥ दुर्ल
 भं तु लब्धमेव नाम॥ तदितः परमविष्णुवितमेव कार्यसिद्धौ व्यापत्
 व्यमस्माभिरिति निष्क्रान्ताः सर्वे॥ ॥ पंचमोऽंकः॥ ॥ ततः प्रविशति
 चित्तशर्मा॥ १॥ अद्य खलु दहरोपासनादिभिस्सह विद्यादर्शनप्रभृति

८५

(८६)

निकाममस्वस्त्यह दयो महाराजः॥ तथा हि॥ विश्लेषव्यथया चिरेण हृद
यानुस्मृतया कर्षितो निश्वासेन घनोष्णामलिनयलोष्ठं निसर्गारुणं॥
प्रम्लायन्मुखपंकजो न भजते निर्वेशलेशं मना गंतः कोटरलग्नपाव
करवश्रीखंडशाखीचिरात्॥ एवमेव महाराज दर्शनप्रभृतिसाविद्या (८६)
पिनितांतदुस्महेन विरहसंतापेन परिभयतरतिबहुधा श्रयते॥ तथा
हि॥ नैराघोषनिमीलदुत्पलदकलायामुषीचक्षुषीज्योत्स्नाहीनशरत्सु

धाकरसखंवीतप्रसाहंमुखं॥ उद्भूतप्रसवेवल्लोधलतिकाधत्तेतनुःपांडुता
 मंगैरेवमनंगतत्रललितैरास्तेविनिद्राचिरं॥ अपिच॥ आर्कीभिः किल
 शायितामरतकस्मिन्धेन किन्पादकेपाथोबिंदुरिवप्रकामतरजाबाला
 धिकं म्लायति॥ सिक्ताश्वंदनविंदवश्चुरुचुरायंतेस्तनाभोगयोर्मुक्ता
 भांतिचसुभ्रुवस्तवकयोः सक्तामिळिंदाहव॥ अतो न वि कंबसहादशे
 यमस्याहति करुणयामैत्रीमुखाहमिधायप्रेषितं॥ तदनयोरितरेतर

प्ररोचनविषयेयत्नोऽनविधेयएव॥परंत्वस्याभिहितवृत्तांतश्रव
णमंप्रभृतिनितांतपरिकुपितातावदविद्याकथमिवसमाधेयास्या
त्॥विचिंत्य॥हंतलब्धोयमुपायः॥तदेवंसमाधास्ये॥अग्रतोव
लोक्य॥कथमस्या॥ततःप्रविशत्यस्या॥२॥प्रेषितास्मिदेवाह
मविद्याचित्तशर्माणमभिधातुं॥तमहंकपश्यामि॥पुरोवलोक्य
दिष्ट्यासोयमित्तएवाभिवर्ततेचित्तशर्मा॥यावदेनमुपसर्पामि॥उप

सत्य॥ आर्यदेवीसमाज्ञाययति॥ वयस्यतदेवं देवो मयि विमुखतां प्र
 तिपद्यमानो विमता सक्त एव ननु शास्त्रमवलंबते॥ भवतापि नखलुक
 श्रिदिहो पायश्चित्तं तदिति॥ चित्तशर्मा॥ अये मद्वचनादुच्यतां॥ देवी
 असया॥ किमिति॥ चित्तशर्मा॥ प्रकृतिकोपनायास्तव निकामकार्क
 श्येनवैरस्यमुपलभ्य निर्विघ्नस्वयमपिराजा बहदारण्यपरिसरे कु
 त्रापि शिवक्षेत्रादिषु तापसैस्सहचिरं निवत्स्यामीति चिंतयन्नास्तेत्वं पु

(८८)

नरे वंमामुपालभसे ॥ किमहंकरोमि ॥ भवतु क्रियतामेवं ॥ त्वया किंचि
त्कालं सह परिवारेण कोपागारमनुप्रविश्य स्वीयतां ॥ राजैव यद्विप्रसाद
नाय कदाचिदागच्छेत्तदापि सरलतया सति विप्रसादो न करणीयः ॥ तदु
परि सकलमहमेव स्मृत्वा करिष्यामीति ॥ असूया ॥ यदाज्ञापयत्यार्य इ
ति निष्क्रान्ता ॥ चित्त ॥ यावद्दहमपि विजने शृंगारवने मदतरसपर्याकु
लस्य सवयसो महाराजस्य परिसरवर्ती भवामीति निष्क्रान्तः ॥ ॥ प्रवेश

(८८)

कः॥ ॥ ततः प्रविशति क्रोधागारं प्रविष्टा सपरिवारा देवी॥ सखि विषय
वासने कियदनुसृतोऽपि देवो मयि विरस हृदय एव॥ तथा हि॥ यातं तत्प्र
णयानुबन्धिगारिमस्मीतं मयि प्रेक्षणं एष्टं चेत्प्रतिवक्ति किंच न परास
क्तं विकर्षन्मनः॥ अभ्याशागतमुत्तमर्षा निवमामभ्यागतामीक्षते चेत्तः
कुंतति नीरसानुलपनैर्बाह्योपचारैरपि॥ प्रत्युत तापसाधिष्ठितेष्वरण्येषु
तपश्चरामीति बहति॥ किमत्र कर्तव्यं॥ विष॥ देवि मामैषीः॥ अतश्चि

(८९)

त्तरामायमस्माकमनुकूलस्तिष्ठति ॥ देवी ॥ विचिंत्य ॥ तेषु तेषु सिद्धिं
त्रेषु तपश्चरणाय गते राजनिपराशिव भक्तिरूपे त्यक्त्वा चित्तया सह सं
घटनाय यत्नं करिष्यतीति चिंतातरकितं मम हृदयं ॥ विष ॥ सखितत्रा
पि किंचित्प्रतिविधानमध्यवसितमास्ते ॥ देवी ॥ कथमिव ॥ विष ॥ भव
दनभिमतया देवितस्यास्तु भक्तेरनभिमतविधानातामसी राजसी च ॥
प्रचरति शिव भक्तिस्ते ममात्यंतरंगेऽदिति विघटयिष्ये तन्मुखान्तरय

(८९)

लं॥ तदेनयोः समुत्साहनाय समये राजसंमुखी करणाय च सद्य एव विसृज्यता
मसया॥ देवी॥ सम्पगुचितमेव चिंतितं॥ असये सपदि वेदहारण्यमधिगम्य
तत्र विनयेन तामसराजसशिवभक्त्योः सविधमुपसृत्य महचनात् ब्रूहि॥
यदि खलु तत्र जीवराजः समागच्छति॥ तमभिमुखी कृत्य भवद्विधेयेषु काम्य
क्रियोपासनादिष्वेव सन्नहनीय इति॥ असया॥ यदा दिशति भट्टिनीति नि
ष्क्रामति॥ देवी॥ विषयवासने तदित् परमानुबूत्य मुपगत एव महाराजः॥

तत्प्रविशति चित्तशर्मणा सह राजा ॥ सखे चित्तशर्मन् न पिनाम मया प्रसा-
 दितापि देवी मामवधीर्यकोपागार एव निवसेत् ॥ चित्त ॥ कः संदेहः ॥ दु-
 ष्य रिह रतया तथातिभमिं गमितो हि मया तदीयकोपः ॥ यथास्वामिकार्यम-
 नंतरायमेव संपद्येत ॥ राजा ॥ भवतु यावदेनामुपसर्पामि ॥ उपसर्पति
 देवी ॥ राजानमवलोक्य मुखं परावर्त्य तिष्ठति ॥ राजा ॥ विस्मृतसुतनुमौनं
 विस्मरेदं व्यकीकंपणयिषु ननु कोपः पद्मपत्रोदबिंदुः ॥ अधररवकिमे-
 तद्गगमभ्येति चक्षुर्गमय हृदयमेनं गाहमाना सुखानि ॥ देवी ॥ सखिविष-

१०
 षय वासने किमेतैरायासैर्ब्रजतु सयथेष्टं मम किल स्वभावोयं कीदृक् प्र
 णयपदभूतेपि विषये ॥ मनादृष्टे शाद्यो मधुनि विषसंष्टं रवमेष्ये
 ध्वस्तप्रेमप्रसरति पुनर्जातु न मनः ॥ राजा ॥ हंतं कियदनुनीतापि प्रेयसी
 नप्रकृतिमापद्यते ॥ देवी ॥ तमनालोक्यं त्येव सभ्रुकुटी चित्तशर्माणि प
 ष्यति ॥ चित्त ॥ साकूतं ॥ हे विप्रसीद प्रसीद ॥ भवदधीन एव राजाननु
 चिराय निर्विद्यते ॥ राजा ॥ हंतं कियदनुसृतापि नितांत विमुखी मामवधी

(६९)

रयत्येव॥ तदहमितः परमरण्येषु कुह चिराश्च मपदेषु तापसैस्सह निवृ
त्युत्मुख एव तपश्चरेयमिति॥ सकोपाटो पंपरावत्यगच्छति॥ चित्तशर्मा
देवी संज्ञाप्पराजानमनुसरति॥ देवी॥ अयि प्रवृत्ते वयमपि तदनालक्षि
ता एव राजानमनुसरामः॥ प्रवृ॥ उचितमाह देवी॥ राजा॥ कः कोत्र भोः
प्रविश्य दौवारिकः॥ अयमस्मि॥ राजा॥ संकल्प वेदारण्यमार्गमादेश
य॥ संकल्पः॥ इतरतो देवः॥ सर्वे वेदारण्यगमनं नाटयन्ति॥ राजा॥ ज

(६९)

नांतिकं॥ सत्यं नैव सुखं कदाचिद्वनया जायेत नः प्रत्युत प्रत्यहः प्रकृतस्य
 सांप्रतमसावुच्चैस्तरश्रेयसः॥ त्यक्तव्या महती रुजेव बहुनायत्नेन दैवाद्
 सावस्मानुत्सृजति स्वयं यदि ननु ध्वस्ता निरुःखानि नः॥ चित्त॥ वयस्यत
 हेतुप्रकरणं च भवराशयं च विजानतैव मया कृतमेवं संविधानं॥ रा
 जा॥ प्र॥ सखे चित्तशर्मन् नपि नाम हृदयानंदचंद्रिका प्रियतमामयात्र
 समधिगम्येत॥ चित्त॥ कः संदेहः॥ अघटितघटनापदीयसी भवदभ्यु

(६२)

दृष्टेकतानेमपितवसचिवेनाग्रतिकिमिवनाधिगम्येत॥ अणुतावत्
संदिभ्येयदिवत्सलेनभवताकार्येषुकेषप्यहंवुर्यामेव हिमंदरस्यशिखया
मेरोःशिखाग्रंधनं॥ तैलं पाणितलेनिघृष्यसिकताविष्यंदयेयं क्षणात्कां
तासंघटनं मिथः सरसतासंपादनं मे कियत्॥ राज्ञा॥ सखे त्वयि सर्वमु
पपद्यत एव॥ स्मरणमभिनीय॥ निर्व्याजोपनमद्द्या सरक्याभक्त्या कि
मप्यद्रुतंकन्यारत्नमदर्शितत्तदिदिवाकाशे विलिल्ये पुनः॥ किंचुखनवि

॥६३॥

शेषमनसः कश्चिद्विकारोऽथ वा तत्त्वं तत्त्वं न वेदितव्यं रिणये पुष्पाति त
 स्त्रां मनः॥ अपि च॥ चित्रेणापहृतं तदा कतिमता चित्तं ममार्धं सखे भयः सा
 ममभाष्यतो नयनयोः पंथानमासेदुषी॥ निशेषं तदपाहरद्विधुमुखी सर्वैः
 सहैवं द्रियैः प्राणा एवलुठं तिकेवलमिमे गात्रेषु मे संदिताः॥ सखे चित्तशर्म
 न् अपि नाम तदेनामधिकृत्य समवकर्णिता कापि वार्ता॥ चित्त॥ अथ किं॥
 राजा॥ वयस्य कथय कथय॥ चित्त॥ अथ किल तत्र भवत्याप्रहिता मुदिता मा

मुपेत्य तद्वचनादभिहितवती ॥ यथा किल ॥ अयेचित्तशर्मन्जीवराजस्य
 विद्याभिलाषजनितविरहसंतापातिशयः सत्संगेन यथावदिहाभिहितः
 श्रुतएव खलु भवता मैत्रीमुखेन जीवराजविरहखेदपरिभक्तेविद्याया
 अपि ॥ तदेवमुभयानुरागे परांकोटिमधिरोहतिकार्यस्य विळंबनमनु
 चितमेव ॥ अतः कथमपि जीवराजो वेदारण्यपरभागमचिरेणैव प्रा
 पणीयः ॥ अहमपि तद्गमनसमनंतरमेव कार्यस्य सिद्धये कृतसंवि

(६३)

धानाभवामि॥अन्यदपि किंचिदिह कार्यमावश्यकमभिधीयते॥तद व
 हितेन श्रोतव्यं॥ अत्र तावदस्मदनभिपताचारेतामसीराजसीचशिव
 भक्तीनिकाममोज्ञायेते॥तयोस्तावदेवं हृदयं॥आवयोरिह जाग्रत्योर
 विद्यायानियोगमतिवर्तेतकोनाम॥सतावदत्रयदिविधिविहिताननु
 रंधीततर्हिकामनामनुप्रवेभ्यतमविद्यायाविधेयं कुर्वहे॥पदिखलुना
 नुरंधीततर्हितत्प्रत्यवायएवतमभिहृत्यमोहादिवशेकुर्यात्॥ईश्वरो

93

९३

पि किमत्र कुर्वीतेति ॥ अतः ॥ न ह्येतामिह तेन पंसुखरुचीरुत्याद्यपर्यायतः कर्मो
 पासनजालकेति गृहनेनैतत्पराणुद्यतां ॥ देवस्यैव हि शासनानि विधयो नामा
 विलंघ्याहिते भक्त्योः किंतु तयोर्मनागभिमतवाप्तिर्न संपाद्यतां ॥ तदर्थमेवं क
 रेतु ते वयस्यः ॥ यथा ॥ विलासेषासक्तिं विदधदपि तद्भोगविमुखो निरुद्धका
 मित्यानि पुणरसिक्श्त्रोत्रिय इव ॥ भजत्वत्रासक्तिं फलमनभिसंधाय च रि
 तैरिदं यावद्विद्याधिगममुपदेशोऽस्य भवतु ॥ अतः ॥ यावदहं निवृत्त्या सम
 मीश्वरस्य शौवारिकमष्टांगयोगं ग्रहिणोमि ॥ तावदिह वेदारण्यपूर्वभाग

एवमहेश्वरशासनरूपाविधयोपथायोगमनुरोधव्यादिति॥ राजा॥ हंत कि
 यदनुकंपतेनिरुपधिवत्सलाभगवतीशिवभक्तिरस्मासु॥ पुरो विलोक्य।
 १५ हंतदयिताविषयकसंकथनरसाभिनिवेशवशादनवगतविप्रकर्षोयम
 स्माभिरधिगतएववेदारण्यभागः॥ यदत्रशीशाकल्यादिनामानःविचित्र
 गहनरमणीयास्तदेकदेशभेदादृश्यन्ते॥ राजा॥ स्वगा॥ उपपन्नमेवैतत्॥
 सकुतुकमभितोविलोकयन्॥ अत्र किल॥ नादब्रह्मविनोदिनीविज्ञयतेगां

धर्वविद्येतियायाविद्याविजयश्चियोजननभःचापेषुसंबंधिनी॥जीवा
 नंदनिदानपारदगुणप्रख्यापयित्रीचयाविद्याशेषतयाविभातिसकलं
 भक्तिप्रभावान्मम॥चित्तशर्मा॥किंबहुनावैषयिकसुखपरिपोषणैकनि
 रतोवात्स्यापनतत्रसिद्धांतोपितदीयपरिणतिवैरस्योपनमदतिनुगुप्या
 हितनिर्वहतिशयफलितपरमार्थसुखस्वरूपनिहासामुखेनविद्याशे
 षतयैवाध्यवसीयते॥राजा॥पुरोवलोक्य॥गाढोद्वहजरासनीडनिवि

डव्यानधनीडोदरक्रीडन्तीडजकाकलीकळ कळाटोपैर विश्वेपिणः॥ देवे
 कापिनि विष्टतुष्टमनसः शिष्टारमेतापसाः संधीभयसमापतंतिकरमे
 धर्माविश्रुधाश्च॥ अयेविमृश्यतामिमेकरति॥ संकल्पः॥ देवसन्निहि
 तमिहभवंतमवकर्ण्यपुण्याभिराशीर्भियेजयितुकामावेदारण्यवा
 सिनस्तापसाः संप्राप्ताः॥ चित्तशर्मा॥ किंचिदिवराजानमनुसृत्य॥ जनां
 तिकं॥ वयस्पमुख्याधिकारतयासाधनचतुष्टयत्वेनाभिमताविवेका

(96)

दयोमोहादिभिरनभिभूततयाभवदुपानयनाय भगवत्यात्तापस
वेषेणप्रहिताः॥राजा॥सपरितोषं॥वयस्म तर्हि वयमभ्युपगच्छ
मदृत्युपगच्छति॥ततःप्रविशंतिविवेकादयस्तापसाः॥२॥आदिष्ट
वयमत्रभवत्याशिवभक्त्याजीवराजमधिगम्यविद्यापरिणयेधि
कारनिर्वहणाय॥तददृष्टपूर्वोयमस्माभिरिहकथंविधेयीकरणीयः
अथवातदीयनर्मसचिवश्चित्तशर्मापरिचितपूर्वःसएवसर्वमपि

॥२॥

नः संविदधीत ॥ राजा ॥ सविनया हरमुपसत्य प्रभ्रयांजलिं चित्तश
 र्मणा सहानमति ॥ तापसाः ॥ राजन्महत्तरेण भ्रेयसा युज्यस्व ॥ चित्त ॥ पु
 रतो निर्दिश्य ॥ विद्युत्तांडवडंबरं जगदिदं मत्पोर्मुखांतर्गतं सत्यज्ञानसुरै
 करूपममलं ब्रह्मैव तच्छाश्वतं ॥ तत्प्राप्ता वयमभ्युपाय इति च प्रज्ञान
 संशीलनादंतस्तोषविकासिवक्त्रकमलसोयं विवेकः सुधीः ॥ अस्पना
 मनिस्मृते पिमोहो न प्रभवत्येव ॥ परतो निर्दिश्य ॥ अयं विरागः परिभु

धूमर्तिरलक्षितब्रह्मपुरंहरादिः॥तदस्पृष्टस्यानकुतोपि किञ्चित् कणा
 त्कणीयान् कनकाचलोपि॥किञ्च॥मञ्जत्वर्णवमेकनेन जगतीकांता
 रशौलोत्करैस्त्रुद्यत्भ्रभ्यतुचांतरिक्षमभितोनक्षत्रचंद्रग्रहैः॥कल्पं
 तज्वलनप्रसृत्य सकलं सारोपमालेदुवातत्वा मर्शविनोदिनोस्पनुद
 शालोमापिनोमीयते॥तदेतस्पसन्निधाने कामपरासुरेव॥इतरतो
 निर्द्दिभ्य॥ताविमावप्राकृतसुखप्रापणकृतप्रातिभयौ अपरिमित

६७

सुकृतपरिपाकभूतौशमदमौ॥अपथविधा विनोविषयकूप निपा
तकृतोबहिरबहिश्चरेंद्रियकराकतुरंगगणान्॥दृढमवयम्यसद्गु
णशतेनपदंपरंगमयितुमीश्वरःशमदमप्रतिमोनपरः॥राजा॥स्व।
एतेनबहिरिंद्रियनिग्रहःशमोयमंतरिंद्रियनिग्रहोदमोयमित्यभि
हितंभवति॥चित्त॥वयस्यनदेतैरविश्लिष्टतयैवगम्यतामिष्टलाभा
य॥त्वय्यमीभिर्वृतेदृष्टेसंयमीद्रैर्वनाहनं॥नीयमानस्वकार्यायस्म

र्यतेरघुनन्दनः॥ अवि॥ विषयवासने कएते राजानमभितः परिवार्यो
 छंति॥ विष॥ परिसरवर्तिनो योगक्षेमार्थमुपगताः केपितायसाः स्युः
 राजा॥ पुरतो निर्दिश्य किमिदमकांड एव विद्युत्पुंज पिंजरितमिव स
 प्रकाशं न भो दृश्यते॥ संकल्पः॥ देवभवदभ्युदयाय सकलमंत्रतंत्र
 पटलीर्नानाविधक्रतुविततीरूपासनाश्च सन्निधाप्यतामसी राजसी
 च शिवभक्तिरितो मुखतया भवदुपगमं प्रतीक्षते॥ राजा॥ ससंभ्रमा

॥ ५ ॥

हरमभिगमनं नाटयति ॥ ततः प्रविशतः शिवभक्ती ॥ २ ॥ यथा कथञ्चिद्वा
 वाभ्यामैहिकामुष्मिकाभ्युदयविशेषेषु निकाममवरुष्य जीवराजो
 यमविद्याविधेयी करणीयः ॥ राजा ॥ सप्रश्रयमुपसृत्य प्रणमति ॥ भ
 क्ती ॥ वत्स सकल कल्याणभाजनं भयाः ॥ राजा ॥ भगवत्यौ ॥ मनुद्देशादि
 होपगमनस्य प्रयोजनमवगंतुमिच्छामि ॥ भक्ती ॥ वत्स भवदभिनं
 दनमंतरेण न किञ्चिद्दिह नौ साधनीयमस्ति ॥ राजा ॥ सदृशमेव खलु त

इवाहरीनां महानुभावानां ॥ पुरतो निर्दिश्य भगवत्यौ किमेतदिति ब
 हवकंदवनशितशिखज्वालजालज्ज्वालानिकाम्यपि महोमंडलानि
 दृश्यंते ॥ तामसी ॥ भुवनहिताय बभूवुः पशुपतिविश्वाहयः स्व
 यंयानि ॥ एतानि सन्निदधते पाशुपतादीनि तानि तेस्त्राणि ॥ राजसी
 वत्ससप्रश्रयेणोपसदनेन परिगृह्यतामिमानि दिव्यास्त्राणि ॥ एता
 नि स्मृतप्रसुपस्त्रितानि समयेषु भवतः श्रेयो महद्दिधास्यंति ॥ राजा

॥ ११ ॥

तथेति चरणग्रहणं नादयति ॥ असूया ॥ भट्टि निराज्ञानः खल्वपर्वश
स्त्रास्त्र प्रिया भवन्तीति पाशुपतादि दिव्यास्त्र प्रतिपादने न शिव भक्ति
भ्यामात्मनि घ्नीकृतो देवः ॥ राजा ॥ स परितोषं ॥ भगवत्सौ परमनुग्रही
तोस्मि ॥ निशङ्कमभिमतेषु विधेयेषु अनुयुज्यतामयंजन ॥ तामसी
राजलितः परिसर एव ॥ परतो निर्दिश्य ॥ मंत्रोयं शरभेश्वरो विजय
ते सर्वार्थचिंतामणिर्विख्यातो बगजामुखी मनुरसावल्पश्रमैः सिध्यति

900

पस्यानुग्रहमीहसेतदमुनाधन्यससर्वोभवेत्संत्येवंमनुकोटयोत्र
 निरतः श्रेयोखिलं प्राप्नुहि ॥ अथवा ॥ श्येनेनाभिचरत्यजस्वसयथाभ्ये
 नोनिपत्यक्षणादादत्तेभुवि कुक्कुटादिपृथुकानेवं दिषोर्दुर्जयान् ॥ आ
 दत्तेस किलाध्वरोतिरभसादग्रेतवाकं टकं सांम्राज्यं भविता सुखोत्तर
 मितः किन्नामभाग्यं परं ॥ राजसी ॥ सासूर्यं ॥ जनांतिकं ॥ किमेभिरिंद्र
 जालैरिवातिफल्युस्वभावैरतिचिरं शसाधैरीषदपचारेपि चित्तवि

900

भ्रमकारिभिः॥ इत आगम्यतामिति राज्ञानमन्यतो वकर्षति॥ राज्ञा॥ स्व
 अहोप्रकृतिगुणदोषादनयोरप्यसया॥ राजसी॥ वत्सदृश्यतामग्रेपि
 पाशुपतंगाणपतंसौरंशाक्तंचपांचरात्रमिति॥ पंचमता निजयं
 तिस्कांदंष्टेतानिस्कांदषष्ठानि॥ तदेतेषु श्रेयःपशुपतिमतंतत्रनिय
 तोयदित्वंदीक्षेथास्तदुपरिदुरापन्नकिमपि॥ सदत्तेसारूप्यं शतम
 खमुखामर्त्यमबुदीमणिस्तोमज्ज्योतिर्धगधगनकिंजल्कि तपदं॥ अ

थवा॥ मेरुमंदरादयश्च वाजपेयराजस्य पौंडरीकादयो महाकृत
 वरुतः सहस्रशो दृश्यन्ते॥ तदेतेषु येषु केषु चिद्भिलषितमभिसं
 धाय पशुपतिरागधनीयः॥ प्रसीदन्नेतेन प्रतिभवति देवस्तव फ
 ले पशुक्षेत्रापत्यादि च मुष्णफलत्वेन भवति॥ त्रिलोकीसंम्राज्यं त्रि
 चतुरदिनैः संभवति चेदमुष्णानुष्ठानेनैतकथमभिज्ञो नरमतां॥ य
 दितावदमीषु बहुवित्तव्ययायाससाध्यतयो मनसो न प्रवर्जितः॥ तर्हि

तिष्ठतु परतो दृश्यतां ॥ इमाः किल शंखपद्मादिनिधिदेवताश्च पञ्चा
 ग्निविद्येति वैश्वानरविद्येति पर्यंकविद्येति च बहुधा महोपासनाः स
 हस्रमितो दृश्यन्ते ॥ एता सुपाकाचनकल्पवल्लीभावालवालेभवतो मि
 धेयाः ॥ न भारलेशो न च हरयानं फलं त्यभीष्टानि भवन्मतानि ॥ चित्तं ॥
 भगवतिका नाम सा महोपासना ॥ यत्र किल संकल्पत एव सर्वकामा
 र्थसिद्धिश्च श्रूयते ॥ राजसी ॥ सा किल सर्वोत्तमेति तदंतिकमुपनीय

१०२
राजानमियमसावितिदहरविद्यादर्शयति॥राजा॥सहर्षमात्मग
तं॥दिष्ट्याहमद्यवेशरण्यपरभागसविधमुपगतोस्मि॥प्रका॥सा
वहिर्धुं॥भगवतिनिरुपधिवत्सलयाभवत्यानिकाममनुगृहीतो
हं॥एतेषुपेषुकेषुचित्कर्मसुयासुकासुचिदुपासनासुचविरचिताभि
निवेशोपथामतियथोपपत्तिचशिवमाराधयामि॥इतिविधिष्व
भिनिवेशंदर्शयति॥प्रवृत्तिः॥सखिविषयवासनेदिष्ट्याफलितइवदे

१०३

व्यामनोरथः॥यदे षकाम्प्रक्रियोपासनास्वभिनिविष्टश्चिरेण सदनु
रोधी दृश्यते॥विष॥विमर्शनीयमधुनापिममसंदेह एव॥अवि
द्या॥ममतुनसंदेहः॥यथापुरमस्मासु विमुख एव॥कुतोपि हासि
प्याहाभिमुख्यमभिनयति॥परथायमस्मासुकथमेतावदु हासीत॥
धिक्प्रदग्धमेतन्ममजीवितं॥गतेतादृक्प्रेमण्ययमहमिति द्वैतर
हितेचरत्यग्रेकस्मिन्नपिजनरवप्रेयसिनिजे॥शनैर्माने म्लाने गत

गरिमणिप्राणधरणात्परो नैव स्त्रीणां हृदयदहनः क्रूरदहनः ॥ राजा ॥
 स विषादं ॥ सखे चित्तशर्मन् नतिचिरेण सूत्रनर्तितप्रतिमोपममन
 पेक्षितव्यापारैरात्मानमायासयामि ॥ चित्त ॥ स्व ॥ अयमस्य विधाभि
 रतिरसाभिनिवेशपरिणामः ॥ प्रका ॥ वयस्य कुत एवं ॥ राजा ॥ सखे
 श्रूयतां ॥ किमेभिर्व्यापारैर्ध्रुवमिह फलं किन्विति मनावि मर्शप्रस्तावे
 मम हि विफलं भातिसकलं ॥ किंबहुना ॥ कियत्कालाने वलुठनमिति भ

903

103
 त्स्यानिगदितोनियोगोपि व्यर्थश्चमद्वहनिर्वेदयतिमां॥चित्त॥हंतभ
 गवत्याःप्रसादोसांप्रतमुदपद्यतनिवृत्तिहेतुर्विषयविद्वेषजनितोवय
 स्पस्यनिर्वेदः॥ततःप्रविशतिनिवृत्तिरष्टांगयोगश्च॥निवृत्तिः॥ततस्त
 तः॥योगः॥तदनुभगवत्याशिवभक्त्यातदेवमभिहितं॥अद्यखलुजी
 वराजमतिचिरेणविविधकर्मोपासनामुपरिल्लिष्टंचित्तशर्मणासह
 वेदारण्यपरभागमानेष्यतिनिवृत्तिः॥तदत्रविरुद्धापरिश्रुधुवृत्तिनि

रोधाय तत्प्रतिहारभूमिमधिगम्यतां॥ अत्यच्च तस्य जीवराजस्य स्वप्ने
 सांबदक्षिणामूर्तिरचिरादध्यक्षणीय इति॥ निव॥ अहमपि प्रत्यक्ष
 नैष्ठुर्यकलहादिकमंतरेणातापमानां स्वाश्रमपददर्शनप्रार्थनापदेशे
 न जीवराजः प्रवेशनीय इति तथैव प्रहितास्मि॥ उभौराज्ञानमुपगच्छ
 तः॥ निवृत्तिः॥ राजानं प्रति॥ वत्स निरंतरायमितो भव ह्यनयनाय भ
 गवत्याय मष्टांगयोगोऽपि प्रहितः॥ योगः॥ विजयतां देवः॥ राजा॥ किम

१०५
 यमेवसमहात्मायोगः॥प्रणामति॥निवृत्तिः॥योगंनिर्दिभ्य॥निरुध्य
 प्राणादीन्नियमितपरिस्पंदवशितानतोबध्वाणादंकरणपटलद्वारनि
 करं॥शतछिद्रात्कुंभाउदकमिवविष्वक्परिगच्छन्मनोरुधात्मानंगमयि
 तुमस्मावेवनिपुणः॥अवि॥अयिविषयवासनेननुप्रागेवमयाभि
 हितंप्रतीपएवायमिति॥संप्रतिपरतो जिगमिषुरिवनिवृत्यासहकि
 मपिमञ्जयते॥किमत्रकरणीयं॥विष॥समयेसाहसमवलंब्यपश्या

मः॥ निव॥ विवेकादीनां कर्णे एवमिति कथयति॥ तापसाः॥ सशिरः
 कंपं॥ महाराजतदितः पदांतर एवास्माकमाश्रमपदं॥ तद्वलोकने
 नवयमनुगृहीतव्या इति॥ राजानं हस्ते गृहीत्वा परभागं प्रवेशयंति।
 विषय॥ चित्तशर्माणमवलंब्य सहैव प्रविविक्षति॥ योगः॥ दंडमुद्य-
 म्यधित्वा पिशाचीति गच्छति कथं निवर्तयति॥ चित्त॥ हंत कियद-
 न्नसंविहितं भगवत्या॥ तथा हि॥ निवृत्तेरग्रे कायं भवतु तयामी च घटि-

105
 ताविवेकाद्याभक्त्या तदुपरिसयोगोपि घटितः ॥ प्रमादाशं कानप्रसजतिक
 णीयस्य पियथा तथा सन्नहंतः परिणतिषु मुह्यंति न बुधाः ॥ वयस्य दिष्ट्या
 योगप्रभावेन व्याधिस्त्यानसंशयप्रमादालस्याविरतिभ्रांतिदर्शनालब्ध
 भूमित्वानवस्थितत्वादिभिर्विशेषैर्दुःखदौर्मनस्यादिभिस्तत्सहजभिर्व
 त्तिभिश्चोत्सृष्टयासु निर्मलमात्मानं पश्यामि ॥ दिष्ट्याय मस्माकमेतद्
 नुग्रहलाभः ॥ अस्य तावन्महात्मनोऽवयवभूताय मनियमासनप्राणा

यामप्रत्याहारधारणाध्यानसमाधयइति अष्टविमे महाभागाः॥ अत्राहिं
 सासत्यमस्तेयं ब्रह्मचर्यं परिग्रहइति पंचैते यमानाम॥ शौचसंतोषतप
 स्वाध्यायेभ्यश्चरप्रणिधानातीत्येते तु पंचनियमाः॥ तदेतेषामेकैकस्य प्रभा
 वो गिरामभूमिः॥ दिश्रात्रमुरा द्रियते श्रयतां॥ यत्रायमहिंसा नाम यमः
 प्रतिवसति॥ तत्र तनुभूता मन्योन्यवैरगंधोपिन प्रसरति॥ दृश्यताम
 त्रेदमाश्चर्यं॥ गोवत्सान्पिबतो निजस्तनमियं व्यालेटि शार्दूलिका बर्ही
 बर्हसमीरणैः सुखयते वाताशिनः पोतकान्॥ गृह्णंतो जरादग्धतापसगणं

108
 पाणाविमेवानरास्तोयाधारगतागतेषुसुखयंत्यव्याजमैत्रीभूतः॥रा
 जा॥स्व॥अतःकिलभगवान्पतंजलिरसत्रयत्॥अहिंसायांवैरत्याग
 इत्यादि॥चित्त॥अथसत्याभिधोयंद्वितीयोयमोयमनुगृह्णति॥ते
 नयद्यथाभिधीयतेतत्तथैवभवति॥अतएवकिल॥सर्वेषांचम
 नुष्पाणामर्थंवागनुवर्तते॥यमिनांचकृतार्थानांवाचमर्थानुवर्तते॥
 राजा॥ततःकिलतेशापोनुग्रहयोःप्रभवन्ति॥चित्त॥तदेवमप्रमेयापरि

207

मितप्रभावोयंयोगः॥योगंप्रति॥आर्यभवदनुग्रहेणनिरंतरायमभिमत्त
सिद्धिमभिलषतिमहाराजः॥योगः॥सखेचित्तशर्मन्परिमितशक्तेःशिव
भक्तेरनुग्रहभाजनस्यकिमस्यपरिहीयते॥तदेतैःशमदमादिभिःस्व
समारब्धकार्यनिर्वाहजागरूकामत्रभवतीशिवभक्तिंप्रतिपद्यतयानिर्व
र्त्यमानामिष्टसिद्धिमधिगच्छतुमहाराजः॥चित्त॥यदाज्ञापयत्यार्यइति
सर्वैस्सहभक्तिंप्रतिगमनंनदयति॥अविद्या॥पुरेविलोक्य॥सातंकं॥

१०७

अयिविषयवासनेकिमेतदापतितं॥यदयमवधयनःपरागतएववे
 दारण्यपरभागं॥देवः॥किमितःकरोमिमंरभाग्या॥विषयवासनास
 धैर्यावष्टंभं॥देविमाभैषीः॥नन्विमेजगज्जयिनःकामादयःसांप्रतमसु
 निर्व्यपेक्षमेवपराक्रमायसन्नह्यंति॥तदेतैःसममहमेवतानवस्कंद्यप
 रावर्तयामीतिसादोपंकामादिभिस्सहनिश्चामति॥नेपथ्ये॥कळकळः॥
 श्रुत्वा॥विवेकादयःसामर्ष्यं॥देवकामादयोस्मदीयेषुकिमप्योजायंतंरव

तत्किमिति विमभ्य परवर्तेमहीति निष्क्रामंति ॥ राजा पुरे विलोक्य ॥ हंत
 समरसन्नाह समुद्धो धित संस्कारेण मया स्मृतमात्राण्येव तानि दिव्यास्त्रा
 णि सन्निदधते ॥ सप्रश्रयं प्रणम्य ॥ भवत्सन्निधानमहिम्नाविवेकादि
 तत्तत्प्रतिभटैरेव तत्तदरिनिवर्हणानि क्रियंते ॥ तदनुगृह्यतामयं जनः
 निवृत्तिः ॥ यावद्दहमप्येषामायोधनवृत्तांतमप्युपलभ्य सर्वमिदं
 मावेदयितुं भगवत्याः सकाशं गच्छामीति तैः सह निष्क्रामति ॥ राजा ॥ पु

१६४
 रो विलोक्य ॥ प्रासादे पुरतात्यये मगदशः शारीतिसंमोहयन् विष्वक्शास्त्रि
 शिखासुलोध्रकुतुकारिं दिंदिरांधावयन् ॥ उन्मीलनुरुगजएषकिरणैरे-
 मिः सुधासांद्रितैर्मामानंदयते महीध्रशिखरे कैलासमध्यक्षयन् ॥ योगः
 स्व ॥ अचिरादेव तदपि संपत्स्यते ॥ प्रका ॥ राजन् विरत परितप्तसकलजी-
 वमंडलविभ्रमसुखविधायिनीपरिणामतिभगवतीयं रजनी ॥ तदिहने
 दीयसिशमादीनामाश्रमपदे संविभ्यतामतिबाहयामः ॥ राजा ॥ तथेति नि

आंतास्सर्वे॥ ॥ षष्ठोऽङ्कः॥ ॥ ततः प्रविशति निवृत्तिर्विविदिषा
 च॥ ततस्ततः॥ निवृत्तिः॥ तदनुकामादिभिः स्मृतमात्र एव॥ गर्वोन्मा
 दप्रहर्षादितिकेति कतिवाकामहताः समेतानैर्घृण्याशांतितैश्च द
 यदितिकतिधानि स्मृताः क्रोधयोधाः॥ कार्पण्यात्पिदैत्यादयश्च क
 तिवा निर्गता लोभवर्ग्याः किंचैते मोहहृताः कतिबतमिच्छितासंभतर्का
 भ्रमाद्याः॥ हंत विवेकादिभिरपि तत्तत्प्रतिभटतयानिज्जनिजपरिवाराः

१०६
 १०६

सन्निधापिताएव॥ अतएव॥ दिशि विदिशि प्रसर्पति बले परितस्तु मुले
 बुद्धलदुरंत संतमस संतति दंतुरिते॥ बलपदरेणुभिर्घनघनाघनमेरु
 रितैर्बतहरिदंतरं सकलमेव निरंतरं॥ अपिच॥ पूर्वपश्चिम समुद्रयो
 रिव सरभस समरसाहस विनिद्रयोर्मोहविवेकसैन्ययोरन्योन्यसंकल
 नतप्रसूत एवाभिमर्द्दः॥ तथाहि॥ शस्त्रास्त्रपौरुषे मोहसैन्ये सतिसमा
 गते॥ चिन्मुद्रयाभ्यपद्यंत जेतुकामाः शमादयः॥ विविदिषा॥ श्रत्वा॥

सहर्षं॥स्व॥जयस्तु कस्य पक्षमवलंबते वा द्रष्टव्यं॥प्रकाशं॥ततस्त
 तः॥निवृ॥तदनु॥पश्यन्त्येविवेकंतरणिमिव तमः क्वापि दुद्राव मोह
 कामः शामो विरगाद्भुतमभजतवाकांदिशंकांदिशीकः॥क्रोधः प्रध्वस्त
 योधः शमसविधगतसद्यएव प्रलित्य शेषात्ला विशेषा कथमरिष्ट
 तनोपदुता विदुता वा॥विविदिषा॥सपरितोषं॥तदनंतरमविद्या कि
 माचारः॥निवृत्तिः॥सातावदस्य अभिहित निजबलपरिभवजनितदुः

स्वसंवेगमोहितातयैवसाञ्चासमिधुमभिहिता॥भट्टिनितदेवंविधेम
हृतिसंकटेभवतीमंतरेणकाप्रगल्भेत॥तदिहभवत्यैवव्याप्रियतां॥
भवदुपगममात्रेणयथापुरमेवसकलंपरावर्तेतेति॥तदनु॥साही
र्धनिश्चस्य॥क्रोधागारमनुप्रविश्यदयितंव्याधयपारानतंसंमत्या
पिचतत्प्रतिश्रुततपःकांतारयात्रामपि॥भयस्तस्यकथंब्रजानिपुर
तसिद्धिस्तथात्वेपिकाकिंकुर्यामिहचित्रशर्मवचसोविस्रंभतोवंचि

111

ता॥ इति स विषादं ॥ परावृत्त्य गंतुं मैष्ठत् ॥ अथ प्रवृत्तिनामेवमभिहि
तवती भट्टिनिमत्सु संवेगजनितदुरध्यवसायैः पुरुषमेनमपहम्य क
गमिष्यसि ॥ यत्र कापितमंतरेण स्वयमेव किंप्रभविष्यामीति मन्यसे
किंच ॥ परभागगता इति किमस्माकमेते विप्रकृष्टाः ॥ पदांतर एव तिष्ठं
ति ॥ अतस्तदप्रहाणे नैव तदाचरितानि निरूपयिष्याम इति यथापुरं
व्यवहिता एव तिष्ठंतीति ॥ त्वंपुनरिह क्व समागता ॥ विविदिषा ॥ अ

१११

हं किल संदिष्टस्मि भगवता योगेन ॥ वत्से विविदिषे तत्र भवती शिवभ
क्तिमुपेत्य मन्मुखेन ब्रूहि ॥ भवन्नियोगमनुरंधता मया कामपि निद्रा
मुपकल्प्य तत्र साक्षात्कारितसांब दक्षिणामूर्तिर्जीवराजः प्रमोदाति श
यनरक्तितो भवत्यादकमलमवलोकयितुमतिमात्रमुत्कंठते ॥ तदय
मविभूतमेव भवदनुग्रहभाजनी करणीय इति ॥ निवृ॥ श्रुत्वा ॥ सप
रितोषं ॥ यावदिममर्थं भगवत्याः कर्णगोचरी कृत्यतामत्र सपदिसन्निधा

पयावदतिनिष्क्रान्ते ॥ ॥ प्रवेशकः ॥ ॥ ततः प्रविशति चित्तशर्मणा
 विवेकादिभिर्योगेन च सह यथा निर्दिष्टो जीवराजः ॥ २ ॥ मंदस्मितस्म
 पितमंजुमुखारविंदं वामांकसंगिवनितामुखलोलनेत्रं ॥ चिन्मुद्रि
 काविधुतचित्तमलांधकारं ज्योतिर्मनोबलनजातुजहाति तन्मे ॥ अपि
 च ॥ सादृष्टिः सदया स च स्मितमुधाहृद्यः प्रसादो मुखे तच्चोदरगभीर
 धीरमधुरं वीरासनाध्यासनं ॥ चिन्मुद्रापि च साचिरंतनतमः संदोहवि

ध्वंसिना सर्वहंतं पुरुषं पुरोदिशि दिशि प्रत्यक्षमालक्ष्यते ॥ पुरो विलोक्य
हंतं विभात प्रायारजनी ॥ यद्विहानी ॥ आयां त्यादिव सञ्जये ह भगव
द्रूपेव विध्वंसिते ॥ विष्वक्को हतमः प्ररोहं नि करे पुष्पत्प्रसादोत्तरं ॥
आविर्भावयितुं जगत्प्रसवितुर्ज्योतिर्वरेण्यं पुरश्चित्ते भुक्षिरिवावि
रसि कृतिनः प्राच्यां दिशि भवेति मा ॥ परतो विलोक्य ॥ अहो खलु सार्व
त्रिकता विषयानुबंधस्य ॥ मामन्विष्य समागमिष्यति वपुस्पर्शस्य थ

प्रेम तः सल्लापैरपि तोषयिष्यति ततो भुक्ता वशेषं विसं ॥ मदक्रादुर
 रीकरिष्यति वधरिभुं मुदा चिंतयन् प्रागागत्य विहारपुष्करसरः को
 कोयमास्तेधुना ॥ सखे भवदीयसंविधानमुदटप्रवहणेन निस्तीर्ण इ
 वायमविद्यासंकटविषसागरः ॥ चित्त ॥ वयस्य ननु निस्तीर्य विश्रम
 सुखमप्यनुभूयते किमुच्यते निस्तीर्ण इवेति ॥ राज्ञा ॥ सखे चित्तशर्म
 न्नपि नाम निष्प्रत्यहमेव नाम त्रभवन्ती विद्यामुपलभेयं ॥ नेपथ्ये ॥ इय

११३

महामागतास्मि॥ राजा॥ श्रुत्वा सहर्षे॥ सखे॥ प्रसन्नमधुरगंभीरवृत्तिरिय
महामागतास्मीत्युपश्रुतावाचोयुक्तिः कर्णविवरमाप्याययति॥ पुनर्नेप
थ्ये॥ वत्से निवृत्ते कियच्चिरं विजं वसे॥ सत्वरमुपगम्यतां॥ अपिसत्य
मागतोऽत्र चित्तशर्मणा सह राजा॥ निवृत्तिः॥ नन्वत्र सन्निहित एवायं॥
यावदेनमुपसरासः॥ ततः प्रविशति निवृत्त्या सह शिवभक्तिः॥ २॥ वत्से
निवृत्तेऽपि दानं स फलस्ते परिश्रमः॥ अपि दिष्टाय मविद्यादुर्ग्रहा

मोचितो जीवराजः॥ अपि ह त संकल्पास्ते मोहादयः॥ अपि सफलमोक्षा
 यितं शमादीनां॥ अपि निर्वृतप्रतिष्ठश्चित्तशर्मा॥ यदयमिममुद्देश
 मनुप्रापितश्चित्तशर्मणामहाराजः॥ निवृत्तिः॥ अंब भव हनुग्रहः किमि
 वहि श्रेयो न समग्रयिष्यति॥ राजा॥ सत्वरमुपसृत्य॥ भव विष सागर
 तरणो तरणो तरणो तरणो विमोहस्य॥ भगवति भावुकमर्तेशतकृत्वस्तेन
 मोक्षशिवभक्ते॥ इति चित्तशर्मणा सह साष्टांगं प्रणमति॥ शिवभक्तिः॥ व

स्वावलीलं बितमे वा भिमते न युज्येथां ॥ चित्तशर्मा ॥ भगवति भवदीय नि
 र्देशेन कथं कथमप्यमुं देशमा नीतो महाराजः ॥ अनंतर करणीये तत्र भ
 वती प्रमाणां ॥ परंतु विद्या विरह कातरः क्षणमपि विषं बं न सहते देव
 शिव भक्तिः ॥ वत्से विरक्ते मद्बचनादुपनिषद्देवी मुपेत्य ब्रह्म ॥ अत्र कि
 ल कुल महत्तर सुत्व मे किका परा वरता सर्व स्पृजनस्य विधेयार्थसं दर्शि
 नी दृष्टि रिव सर्व कार्येषु प्रभवसि ॥ भवदसन्निधानेन सर्वै रितिकर्तव्य

तामूढैः स्वीयते ॥ तद्विलंबितमेव विवाह नैषथ्यविधिना प्रसाधि
 तामत्र भवती विद्यामानीय पुंडरीक भवने सन्निधापयेति ॥ विरक्तिः
 यदा ज्ञापयति भगवतीति निष्क्रामति ॥ शिवभक्तिः ॥ वत्स किमतीव
 संभ्रांत इव दृश्यसे ॥ राजा ॥ भगवतितत्किं ब्रवीमि ॥ हर्षातिशयग
 द्गदया वाचानि गदितुं न पारयामि ॥ भवन्नियोगेन किंचिदिव विश्रां
 तिसुखमनुभवन्नवशोपपन्नया विरचितसकलबाह्यकरणमुद्रया

परिग्रहीतोस्मि॥ तत्र किल दिव्यमंगलसूचकं कमपि स्वप्नमालोकयं॥
 शिवभक्तिः॥ वत्स॥ कथमिव॥ राजा॥ वर्षा निशीथे गहनांधकारे वनं किं
 मप्युद्गटदुष्टसत्त्वं॥ कुतोपि हेतोरवशात्प्रपन्नो दीनां दशां कामपि निर्वि
 शामि॥ तथा सति॥ विघटितसकलक्लेशं विपरीतविभावितारिबला
 वस्तुं॥ आनंदकंदलनमिव किमपि महोमंडलं ममाविरभूत्॥ तद
 नुदुस्वप्नतः प्रबुद्धो ह मिति नि काममभिनंदता सावधानप्रणिहितदृष्टि

नामयातस्मिन्महोमंडलेनिभृतंनिरूप्यमाणे॥श्यामासुत्पलशोभिनी
 मगसुतामंकेदधानंमुद्रापुस्तं चामृतकुंभमक्षसरमप्याविभ्रतंपा
 णिभिः॥अद्राक्षंभसितावदातवपुषंरुद्राक्षमालापुषंचिन्मुद्रावि
 शदीकृतात्मविभवंस्मेराननेदुंशिवं॥तदनु॥जयजगदेकनाथजय
 सर्वसुराधिपतेजयनिगमांततत्वजयसत्यसुखांबुनिधेजयनिरु
 पाधिवत्सलजयाश्रितकल्पतरुजयजगदार्तिभंजनजयेशदयालु

धे॥ जय करुणानुषंगवदपांगतरंगकणाधिगततथाप्रभावबलजि
 मुखदेवतते॥ जयजलजासनादिविबुधव्रजमौळिमणिप्रकरमप
 खकवुरितपादसरोजरुचे॥ दुर्वारोपनमद्गवार्तिहवधुप्रध्वंसिमह
 स्मितज्योत्स्नाचारुमुखारविंदपरमानंदैकसांद्राकृते॥ सानंदाश्रुस
 नंदनादिशमवत्संघातचूडातटीहस्तांभोरुहकोरकीकतरारत्यवैडुवि
 वापित॥ संसारार्णवकर्णधारसकलल्लेशांधकारछटाचंडांशोसकले

स्मितार्थघटनासंतानचिंतामणे ॥ सत्यज्ञाननिधे सकृत्प्रणमते सायु
 ज्यलक्ष्मीप्रदस्वामिन्दैवतसार्वभौमदयया मां पाहिसं वप्रभो ॥ इति
 नितांतमानंदपरवशो भगवंतमहमस्माविषं ॥ तदनंतरंच शिरसानि
 पीड्यचरणंबुजे गुरोरसकृत्प्रणम्य मयि किंचिदुक्षिते ॥ उपहूय मामु
 पगतस्पदक्षिणे श्रवणे किमप्यकथयद्यानिधिः ॥ शिवभक्तिः ॥ श्रुत्वा
 सपरितोषं ॥ स्व ॥ हंत अतिवत्सलेन भगवता महोपनिषदुपदेशेन य

रमनुगृहीतोसि॥इतः करगतकल्पेवभवतोविद्या॥ततःप्रविशतिनिजप
रिवारेणसममुपनिषद्देवी॥२॥अजरमनादिमध्यमविनाशिचिदेकर
संकिमपिमहोजगज्जनकमस्तितदेवसुखं॥मरुषुमरीचिकाजलमि
वासदिदंसकलंतद्वगमेनमत्युमतितीर्यसुखीभवत॥विविदिषां॥
अंबकथमेतत्॥स्मृतिः॥अभीशोरज्ञानादहिसदयतित्रासयतिचप्र
तीतेतत्तत्त्वेनकिमपियथासंप्रतितथा॥स्वरूपस्याज्ञानाच्चरमचरमि

सेवमुदभूदिदंतस्पज्ञानेसतिफलतिमिथ्यैवसकलं॥अत्रकानामक
 थंता॥विविदिषा॥पुराणादीनांमुखंपश्यति॥पुराणादयः॥वत्सेएव
 मेवैतत्॥आनीतंनपरेणकेनचिदिदंस्वाज्ञानविस्तारितंस्वस्मिन्ने
 वनिषद्यतुछविषयल्लेशान्विधत्तेबहून्॥सत्यंज्ञानमनंतमस्मि
 त्दहंब्रह्मेतिज्ञानातिचेत्तस्पेदंतपनोदयेतमरक्फीतंजगल्लीयते॥
 अधा॥उपपन्नमेवैतत्॥विविदिषा॥वत्सेवंकिमत्रमूलमितिविवि

११८
 ॥

॥१४॥ दिषामि॥ पुराणादयः॥ वत्सेभ्यस्तं॥ मायानामविचित्ररीतिरसतीका
चिन्महोल्कासिनीसत्यं वस्तुनिगूहतिप्रकटयत्यस्यंतमिथ्यायितं॥ द्वे
शक्तीप्रधितेचिरेणसहजेतस्यास्तथातद्वशादात्मासन्नपिनेक्ष्यतेजग
दसत्सद्गतमालोक्ष्यते॥ राजा॥ सरभसमुभायचित्तशर्मणासहसा
ष्टांगं प्रणमति॥ उपनिषद्देवी॥ वत्सावचिरेणलिप्सितलाभहर्षितोभ
यास्तां॥ शमादयः॥ सर्वेपिससंभ्रममुभाययथोचितमुपचर्ययथाय

119

थमुपविशंति॥ शिव॥ भगवति महानुभावायसि॥ कपिलकणाह
 जैमिनिपतंजलिसत्यवतीतनुभवगौतमाभिमतमार्गविभिन्नतया
 सुरतदिनीसमुद्रमिवदीव्यदनेकमुखीगमयसिवस्तुतत्वमखिला
 नपिभिन्नरुचीन्॥ तदत्रभवत्या कियच्चिरमुदास्यते॥ उपनिषद्देवी॥ भग
 वति मत्तो न किंचिदंतरमास्ते॥ प्रागेवसांबशिवानुग्रहेण सिद्धरूपाश्च व
 णादयः संस्कृप्साधितया विद्यया सह पुंडरीकभवनोपकंठे निर्विकल्प

११८

मम

कसमाधिनामनिमहेशितुरारामेयुष्मदुपगमंमहेश्वरसान्निध्यंचप्रती
 क्षमाणास्तिष्ठंति॥नेपथ्ये॥बध्यंतामुरतोरणानिसरसैराशाश्र्वगीताम
 तेःपर्येतामपितन्यतांपुरमिदंसंस्कारभुधांतरं॥आरूढोवपराजमद्वि
 सुतयादेवोयमागादितोजीवस्यानितरत्वतोममतयाविद्याविवाहोत्स
 कः॥शिव॥सन्निहितएवपरमेश्वरः॥यदिदानीं॥श्वेतंतेहरितोदशा
 पिपरितश्चूडाविधुज्योतिषानृत्यच्छाकरघंटिकाघणघणारावैश्रवः

पूर्यते ॥ संमर्दोपनमस्त्वपर्वमकुटीकोटीरवाटीरसाबुद्धं प्रमथो घटं
 उपटली साहोपमाटीकते ॥ ततः प्रविशति सांबशिवः ॥ २ ॥ प्रिये सिद्ध
 संकल्पा भवती ॥ यदयमुपनत एव जीवस्पविद्या विवाहोत्सवः ॥ देवी ॥
 नाथ भवदनुग्रहः किं न समग्र पिष्यति ॥ सर्वे सरभसमुभाय प्रणमंति
 राजा ॥ चित्तशर्मणा सहस्रप्रश्रयमसकृत् प्रणम्योभाय भक्तिसमुत्तेजि
 ताभिर्वाक्प्रवृत्तिभिरभिष्टोति ॥ जयजय विजयी भवापारसच्चिद्वनानं

दभमन्नविद्यातमः सिंधु निर्मग्नदीनोद्दिधीर्षोपात्तकल्पाणामूर्तस
 मस्तामिनं द्यादुतोदारचित्रापदानस्फुरच्चारुकीर्तेर्विखंडं विखंडं निजा
 न्येव संशानितधोमतः प्रीणितत्वदयालेशलब्धप्रभावाधिकस्तथ्यवि
 ष्वक्जगन्मंडलीलुंठनाकुंठताचंडिमोहंडोहंडकंडूलतागंडुकुक्कीडि
 तां होलितत्रस्तचंडीककैलासतत्कूटकिंचित्पदांगुष्ठविन्यासपाताळ
 निर्मग्नतन्मल्ललगाखुवत्क्रंददत्पार्तरक्षकुलाध्यक्षदाक्षिण्यभयः प्रव

१२१

तानुकंपाद्रवच्चित्तवृत्तेतिमाद्यद्रणोद्यच्चपेदादतोच्चंडमार्ताडगंडुत
 त्कीर्णदंतौघनक्षत्रलोकीभवद्यज्ञवास्तुतातिद्रुतानुद्रुतारोपसंक्षो
 भतसाध्वसध्वसधावत्यतत्क्रंददंचधरिब्रह्मशक्रादितत्तत्सदस्या
 मरश्रेणिकंगादशम्पादृषद्यूपदंशहनिप्रनुटनिष्ठुरस्नुक्नुवादिछटा
 पर्पटस्फोटवट्ठापठापोद्भटंघोरटांकारिगंभीरकुंभीसहध्वससर्पिर्घ
 टौघस्रवद्भूरिसर्पिर्घनौघसमिंधानविश्वकनिसंधानवैतानवत्यर्चिग

१२१

लीढशालापिनधस्फुटदंशतात्कारघोरार्भटीभूमनिर्वृत्तसंवर्तमधुध
 तिस्रधदशाध्वरध्वंसकदीरभद्रावतारारविंदाक्षवैधश्चिरान्विष्टनोद
 १२१
 ष्टसांदष्टिकव्याधपञ्चादिनिश्रेयसैश्वर्यविश्राणनस्पष्टदृष्टकृते॥
 स्मरमदतिमिरोसुधामन्मिथोदर्पभूपिष्ठदेवासुरव्रातसंशुभ्यमाणाधि
 गभोर्द्वव्याप्तविध्यंडचंडज्वलज्वालज्वालावलीढाखिलाशामुखाकाल
 कालानलकालहालाहलार्चिःपरिसुष्टसाकंदकोलाहलोद्धुष्टवेधोहरिप्र

एनएत्रिलोकीसमुज्जीवनायाश्रुत निग्रहारथनिर्यत्नजं फलप्राप्त
 लीलापितव्यं जितापारमाहात्म्यभामाद्रुतां भो निधे देवसाहंतमावेध
 सो विष्टपादाचपातालतः क्षिप्रमेताजगन्मंडलीः खंडं टिंडीरपिंडानि वा
 वर्तकोटौ समाघूर्णयेयेति दर्पादनल्पार्भटीघोरमाविर्भवन्त्यभ्रकल्लो
 लिनीनाथयुष्मज्जटामंडलेकापिनीवारभ्रकाग्रसंसक्तनीहारलेशः
 किलालक्ष्यतेपामरास्वाममेयप्रभावोद्धितं प्राकृतैर्देवतैरेकवन्मन्त्र

तेहोभवान्नामविश्राणनेकोपिचिंतामणिर्नामसंतानकोनामहंताति
 फलुप्रबोधानुरूपातिमूढस्मृतिप्रक्रियासेयमत्यद्भुतेविश्वविद्योतनो
 दामतेजोनिधौभास्करेकीटखद्योततारोपवद्भातिमेकल्पकप्रष्टतादृग्वि
 भूत्युत्करानेककोद्यासहावेशणेनक्षणेनैवलोकाननेकान्विधायप्रणत्या
 प्रणुत्याप्रपत्यापिवाजातुयस्मेमतस्मत्पतत्त्वाम्यविश्राणनंतेकियच्चंद्रक
 शमणो॥ ॥ सकलविवुधुर्जयैतज्जयेजातुकेनापिरूपेणकिंचिद्यशोहं

१२३

लभयेतिलोभात्तांगंतदंगंशरःसूतदस्यादियत्किंचिदायोधनांगत्वमालंब्य
 सन्नहृष्टेष्टविश्वंभरापुष्पवच्चौरिवेधःपुरोगेपुजाग्रत्सुदेवेषुनैशाल
 रोचिस्सनाथेनमंदस्मितेनैवतिस्रःपुरोभस्मसात्स्वदैत्यान्विनिर्जित्यदृष्टा
 नमस्तान्पशून्कृत्यविष्वक्पशूनांपतित्वेनशश्वन्नमःस्वाम्यतःसंभतापार
 विश्वाधिपत्योन्नतेसन्निवृष्टंनिजस्यायुषांतंविदित्वाविपद्दिघ्नतःप्राक्
 स्रुतित्येवपूजासमाप्ताशयार्थपूजेमकंदोस्तनूजेलुठस्वग्रतोदैत्यकार
 ण्यभयिष्ठमाक्रंदनैर्बधुषुस्वाधिकागवलेपेनकालेथकालेतमाकर्षति

१२३

क्रोधतो वामपादाभिहत्यासविध्वंसितो मेषविध्वंसमेतत्प्रहारप्रणादो
भवद्भक्तवासल्यकीर्तर्दिगंतप्रयाणोचितप्रोच्चलघंत्रठात्कारितो नाम्ने
नांतकः सर्वतोद्यापिसाशंकमाहिंउतेत्वत्समो भक्तवासल्यसिंधुर्न कश्चि
न्भूतो न भावी च किंभूयसाजल्पितेन त्वमेकोसि सत्यस्वरूपस्त्वदन्यत्
यैवाखिलं सत्वमत्युत्करार्कादितेजस्त्रयीकोटिकोद्यापिनो भास्यसे भास्य
ते भानसिंधो भवद्भानलेशेन कृत्स्नं जगत्किंच लिप्तापदं वलुभाद्वलुभं

वस्तुनत्वत्परं किंचिदिष्टं भवेदात्मकामाय सर्वं ह्यतो वस्तु सत्यं त्वमेव
 प्रकाशस्त्वमेव प्रियं च त्वमेवासितादृक्कामात्मा पुरः पृष्ठतः पार्श्वतो भूतस
 द्भाविकालेषु वा सर्वतः सर्वदा वर्तमानं तत्तिष्ठन्निधावेव कार्पण्यभाक्मं
 दभागीव तं त्वामनन्यापरोक्षान्तिनेदिष्टमारादपश्यन्नविद्येन्द्रजालप्रस
 ते निमज्जामिसंसारमिथ्यार्णवे ॥ ॥ निगमशिखरि कूटकोटिसदो
 दित्वरा प्राकृतो ह्यमतेजोनिधे सच्चिदानन्दमूर्ते जगत्सर्गारक्षोपसंहारधौ

१३५
 रयताकीदृकादिस्फुरद्वातचक्रातिवेगभ्रमद्गरितेजस्त्रयद्योतिनानावि
 धैतज्जगन्मंडलोन्मीलनद्योतविध्वंसतद्धांतशब्दत्परावर्तनात्तच्च
 चक्रमालोकलीलाविनोदिनप्रमाणौघसिद्धस्वसत्ताससत्ताकसांकल्पिक
 स्वाप्तिकव्यावहारादिनानातार्थजालेन्द्रजालोदयावस्थितिध्वंसनानामधिष्ठा
 नतत्तत्रसर्वत्रसत्तात्मनाधिष्ठितापारनैकप्रकारोन्मिषत्क्लेशभयिष्ठज
 न्मादिकन्मोहगाढांधकारौघनिशेषविध्वंसनोच्चंडमध्याह्नमातार्तंडसं

साररोगत्रसधन्ययोगीद्रसंसन्मनोमंथनिर्मथ्यमानश्रुतिव्रातदुग्धाब्धि
 सिध्यत्सदनंदचिच्चंद्रिकासांद्रतत्पूर्णचंद्रोदयाद्वैतसांम्राज्यसिंहासनाध्य
 क्षमन्नाथवेनापिमत्संततिज्यायसांश्रेयसामामकप्राकृजनुःकोटिको
 द्याज्जितेनापिपुण्येनदृष्टोसिदिष्टानमामुसदीनंत्वदन्यशरण्योन
 मेपामरस्याधुनात्वामपिप्राप्यतीणोतिचेत्स्यामहंमेपराकागतिर्दीनवं
 धोदयापारसिंधोभवांभोधिनिस्तारधौरंधरीकर्णधारतिदुर्वारतापत्र

यसुष्टसंजीवनोद्धारधाराधरानादिमोहांध्यनष्टामितः स्वार्थमादृक् दृगा
 नंदनानंदसिद्धांजनात्मन्मस्तेसमस्तेश्वरायाप्रधृष्योजसेतेजसांतेजसे
 भयसांभयसेप्रेयसांप्रेयसेश्रेयसांश्रेयसे॥ ॥सांबशिव॥ वत्सेकि
 मितोविलंब्यते॥ शिव॥ नाथसर्ववयमितः प्रस्थितां एव कल्याणमंद
 पाधिगमाय॥ तंडुः॥ इतइतोदेवः॥ सर्वकल्याणमंदपगमनंनारयंति
 शिव॥ हंतमहासार्थगमनमहोत्साहेनाविदितविप्रकर्षः पदांतरवदं

जसैव महानतीतः पंथाः ॥ पुरे विलोक्य ॥ श्रुकादिना न द्विजघोषपो
 षितं फलोपनम्रागममंडलोज्वलं ॥ समाधिनामस्फुरदंतरगतपंप्रस
 नमुघानमिदं महेशितुः ॥ पावदेतदुपसगमरतिकल्पाणमंदपम
 धिगम्य यथोचितमुपविशंति ॥ शिव ॥ वत्स भद्रपीठमिदमासनपरि
 ग्रहेणालंक्रियतां ॥ राजा ॥ तथाकरोति ॥ देव ॥ प्रस्तूयतामनंतरकुरणी
 यं ॥ नेपथ्ये ॥ कोणाय स्पृजगंत्यमूनिजलधेर्दिंडीरजालोपमं जन्मसूत्रम

लया न भजंति सह रिब्रह्मादिमृग्यो पिसन ॥ लोकस्यानुजिघृक्षया
 धृतवपुःशक्त्या स्वयानन्यया सञ्चिष्टो जगदंबया पशुपतिः कुर्वी
 तवो मंगलं ॥ शिव ॥ श्रुत्वा सहर्षं ॥ इदं प्रसादनाम्नो निदिध्यासन
 महाराजपुरे हितस्य सुलग्नसालिध्वसूचनमशीर्वचनं ॥ पुनर्नैप
 थ्ये ॥ इयं न लभ्या तपसा न धर्मैर्न मेधया नापि बहुश्रुतेन ॥ शिव प्र
 सादेन तवोपनम्ना विद्या तदेनां भजसावधानः ॥ शिव ॥ श्रुत्वा सह

षोडशसं॥ सन्निहितो मुहूर्तः प्रवर्ततामातोद्यं॥ राजा॥ यद्गर्भं जठरं
 हरेरिव जगत्पद्मासते कृप्यन्तु सामान्यशरमेतदोमिति परब्रह्मा
 भिधानं परं॥ एतद्रूपतया निरंतरमितसौर्यत्रिकोदंचितेनादब्र
 ह्मणि पूर्वरंगविधया कृत्स्नं जगल्लीयते॥ ततो निदिध्यासनमहा
 राजः सह विद्यया प्रविश्य॥ रहितारातिवित्तपाराजन्मदसीयसंत
 त्या॥ भवपरमानंदघनो भवसागरपारविश्रान्तः॥ इति विद्यांतीव

127 राजायप्रयच्छति॥जीव॥विद्यां पाणोऽह्नीत्वा॥सपरितोषं॥दृष्टिर्ममा
 सिदयिते सुवृत्तातिरेकादिस्पाधुना सिमिषितामुषिता विमोहाः॥सु
 क्षप्रबुधश्च सुभ्रुतवप्रसाहारात्मा किलायमहमित्यवधारयामि॥
 विद्या॥ग्रस्तं विमुक्तमिव शारदचंद्रविंबं शाणावलीढमिव शैबुलि
 तंचरत्नं॥भयः प्रपद्यपुरुषोत्तमं वैल्लभं त्वामात्मानमस्मि सुहिताय
 रिपूरितेव॥चिन्तशर्मा॥पुरो विलोक्य॥सविस्मयं राजानं प्रति॥अ

हो पारे गिराममुष्माः प्रभावः ॥ यदधुना ॥ शतकोटिकोटिजननेषु
 भूरिशः सुखदुःखभोगपरिपाकसाधनं ॥ यद्विद्ययातिचिरकाल
 संचितं तदीयं प्रदीपयति कर्मबल्वज्रं ॥ तदिदमवलोक्य नितांत
 परिल्लिष्टायथागतमविद्यासपरिवारापरावृत्त्यगच्छति ॥ राज्ञा ॥
 विलोक्य ॥ सहर्षं ॥ चित्तशर्माणं प्रति ॥ त्वयेदं निर्व्यूढं ननु परममी
 दृश्यामसुखं ब्रुवे किं कुर्वे किं भवदुचितमेवं व्यवसितं ॥ अविद्याशक्त्या

हंभवदनितरोह्यस्मि सुचिरादितो विद्याशक्त्यामदनितरभूतोभव सु
 र्वी॥ परतो निर्दिश्य॥ सप्रश्रयं॥ विवेकाघाते विरतिरियमेषा वि
 विदिषानिवृत्तिः सा सर्वैरनितरतया साधितमिदं॥ अहंकश्चित्ते के
 चिदितिसति भेदे खलु मिथो भवेदायत्नानामुचितमुपचारोक्तिरच
 ना॥ शिवभक्तिं प्रणाम्य सविनयादरं॥ क्वाहं मोहमहंधकारजलधौगा
 दंतिमग्नश्चिरादीदृक्शाश्वतचित्सुखाद्यवहिताक्वेयं भवत्संगतिः

मन्ये विश्वगुरोर्मंडस्ममकुरालंकारमालापितागंगाकीकटकीरताप
 शमनीजाताकिमन्यत्रब्रुवे॥ततःसहैवभक्त्यासांबशिवमुपसृत्य॥दु
 ग्धारणवेदुग्धलवःप्रविष्टोयथातथाहंतमभवमेव॥भेदावभासे
 नतथापि किंचिदौपाधिकेन प्रणमाम्यहंत्वां॥प्रणम्योभयवधांज
 लिःशिवंप्रति॥विलीयस्वाविद्याघनयवनिकायामथबहन्विचित्रं
 नैपथ्यंनटसिशिवनानात्मकतया॥स्वयंजाग्रत्यभ्यस्यपिचपरमानंद

भरितोजयत्यस्याश्चर्यं जगदिति भवन्नाटकमिदं ॥ शिव ॥ परमेश्वर
 रीप्रति ॥ भगवति निरुपाधिकया भवदनुकंपया तदेव मयं कृतार्थो जी
 वराजः ॥ देवी ॥ सप्रसादस्मितं ॥ वत्स किं ते भूयः प्रियमुपहरामि ॥
 जीवः ॥ अंब किमिदोपि परमवशिष्यते ॥ तथा पीदमस्तु भरतवाक्यं
 अस्तु स्वस्ति जगन्त्रया यजगती रक्षंतु भूमी भुजोधर्म्येणौ वपथा भवं
 तु सुखिनः सर्वे पि गोब्राह्मणाः ॥ पर्जन्या लमखक्रमेण जगतश्चक्रंत द

वर्ततां विद्वांसो विजयी भवन्तु भगवद्भक्त्या त्रयी वर्धतां ॥ इति
निष्क्रान्ताः सर्वे ॥ श्री ॥ ॥ सप्तमोऽंकः ॥ ॥ श्री मत्स्यंजयार्प
णमस्तु ॥ ॥ श्री ॥ अंशः १२९० ॥ श्री ॥ ॥ श्री ॥

130

१३०

